

O etničkoj slici Rijeke u 19. stoljeću

Merdžo, Albert

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:608638>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

O ETNIČKOJ SLICI RIJEKE U 19. STOLJEĆU
(Diplomski rad)

Student: Albert Merdžo

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA POVIJEST

O ETNIČKOJ SLICI RIJEKE U 19. STOLJEĆU
(Diplomski rad)

Mentor: prof. dr. sc. Andrea Roknić Bežanić

Student: Albert Merdžo

Rijeka 2018.

Sažetak

U radu se donose nova saznanja o etničkom sastavu riječkog stanovništva u 19. stoljeću koja su dobivena na temelju prezimena u rubrici Trapassati (Umrli), sadržanoj u više starih riječkih novina. Utvrđeno je tako da je u Rijeci tada bilo 55-60% hrvatskih, 25-30% talijanskih i 15-20% ostalih prezimena. Ako se tome doda procjena riječkog klera, koju ban Josip Jelačić navodi 1852., a prema kojoj se oko 40% riječkih katolika ispovijedalo na talijanskom, nameće se zaključak da je talijanska komponenta kroz postupnu asimilaciju zaista prerasla u relativnu većinu od preko 40%, kao što to pokazuju popisi od 1881. do 1910..

Ta saznanja bacaju novo svjetlo na narodnosne podatke popisa iz 1851., koje Beč nije nikada službeno objavio. Treba tako zaključiti da se onih 5,5% Talijana odnosi na talijanske državljane, dok su ostali riječki Talijani, koji su bili podanici Kraljevine Hrvatske, popisani kao Hrvati. U prilog tome govori popis iz 1910., prema kojemu je 5,9% riječkih žitelja imalo talijansko državljanstvo, a i popis pomoraca aktivnih u Rijeci 1776./1777., po kojem je 6% njih bilo rođeno u Italiji.

Donose se i podaci o nacionalnim prilikama u daljoj prošlosti. Na temelju prezimena i drugih povijesnih podataka, može se zaključiti da je u 15. stoljeću u Rijeci bilo oko 60-65% Hrvata i oko 30-35% Talijana; u 16. stoljeću bilo je oko 70-75% Hrvata i oko 20% Talijana, krajem 17. stoljeća moralo je biti oko 60% Hrvata i oko 25-30% Talijana, a krajem 18. stoljeća oko 45-50% Hrvata i oko 35-40% Talijana. Sredinom 19. stoljeća, dvije su narodnosti, po svemu sudeći, imale otprilike istio udio u stanovništvu (oko 40%), da bi početkom 20. stoljeća Talijana bilo blizu 50%, a Hrvata nešto preko 30%.

Navedene spoznaje neizbježno dovode i do reinterpretacije riječkog pitanja u doba hrvatske uprave, budući da sada pouzdano znamo da iza upornih zahtjeva za riječkom autonomijom i održanjem talijanskog jezika u javnom životu nije stajala samo gradska elita, već i velik dio riječkog stanovništva.

Ključne riječi: Rijeka, 19. stoljeće, riječka prezimena, fijumanstvo, Talijani, Hrvati.

Uvod.....	5
1. Stare riječke novine i nacionalna slika Rijeke u 19. stoljeću.....	7
1.1. Rubrika Trapassati.....	7
1.2 Eco del Litorale Ungarico.....	10
1.2.1. Umrli: 30. ožujka - 27. prosinca 1843.....	10
1.2.2. Umrli: 2. siječnja - 28. prosinca 1844.....	11
1.2.3. Umrli: 1. siječnja - 30. prosinca 1845.....	13
1.2.4. Umrli: 1. siječnja - 2. travnja 1846.	14
1.3. L'Eco di Fiume.....	15
1.3.1. Umrli: 20. lipnja - 31. prosinca 1858.....	15
1.3.2. Umrli: 1. siječnja – 20. prosinca 1859.....	16
1.4. Gazzetta di Fiume.....	17
1.4.1. Umrli: 24. prosinca – 31. prosinca 1860.....	18
1.4.2. Umrli: 1. siječnja – 8. prosinca 1861.....	18
1.5. Giornale di Fiume.....	20
1.5.1. Umrli: 1. siječnja – 26. prosinca 1865.....	20
1.6. Razmatranja o narodnosnoj slici Rijeke u 19. stoljeću.....	23
2. O riječkom talijanstvu kroz povijest.....	28
3. Riječka prezimena kroz povijest.....	31
3.1 Riječka prezimena u 15. stoljeću.....	31
3.1.1. Popis građana.....	33
3.2. Riječka prezimena u 16. stoljeću.....	35
3.2.1. Zapisnik misni kaptola riečkoga.....	38
3.3 Riječke tragedije.....	39
3.4 Riječka prezimena u 17. i 18. stoljeću.....	41
4. Rijeka kao dvojezičan grad.....	44
5. Riječko pitanje i nacionalna previranja devetnaestoga stoljeća.....	50
5.1 Politička situacija u gradu.....	50
5.2 Fijumanstvo.....	51
5.3 Suprotstavljene težnje	53
Zaključak.....	55
Izvori i literatura.....	57

Uvod

Sudeći po opsežnoj literaturi koja se bavi Rijekom, o etničkom sastavu nekadašnjeg riječkog stanovništva postoje vrlo različita, a često i dijametralno suprotna mišljenja. Tako jedni tvrde da „Rijeka nije nikada imala talijanski karakter“¹ i da je rijetko u kojem gradu istočne obale Jadrana romanski element bio „tako slabo zastupan i nemoćan kao na Rijeci.“² Drugi pak smatraju da „Rijeka nije nikada bila hrvatski grad, nego grad pretežitog talijanskog karaktera, nastanjen i Hrvatima (kao i drugim narodima), te okružen Hrvatima.“³

Ta razlika u stavovima najviše dolazi do izražaja u onom segmentu historiografije koji obrađuje zbivanja u razdoblju od 1848. do 1868. godine, kada je Rijeka bila u sklopu Banske Hrvatske. Hrvatski povjesničari uglavnom smatraju da su tada apsolutnu većinu riječkog stanovništva činili Hrvati, te da su malobrojni lokalni Talijani nastojali umjetno prikazati Rijeku kao većinski talijanski grad kako bi je izdvojili iz zajednice s Bansom Hrvatskom. Pritom su Talijani smatrani stranim elementom, elitnom manjinom koja se uglavnom sastojala od plemića, poduzetnika i trgovaca koji su, vodeći računa isključivo o vlastitom interesu i profitu, nasilno nametali promađarsku politiku većinskom hrvatskom stanovništvu.

S druge strane, talijanski autori zastupaju tezu da su većinu riječkog stanovništva činili autohtoni Talijani, te da su patriciji zapravo zastupali volju naroda, braneći gradsku autonomiju i talijanski jezik nasuprot hrvatskim vlastima, koje su namjeravale provesti potpunu kroatizaciju grada.

Glavni kamen spoticanja u čitavoj toj situaciji predstavljaju habsburški popisi stanovništva, počevši od onog iz 1851. godine, prema kojemu je u Rijeci i njezinom kotaru živjelo 12.588 stanovnika, od čega 78,7% Hrvata, 13,3% Slovenaca, 5,5% Talijana te 2,5% ostalih narodnosti.⁴ Kasniji popisi donose, pak, bitno različite podatke. Tako je 1881. popisano 20.981 osoba, od čega 43,9% Talijana, 38% Hrvata, 10,4% Slovenaca, 4,3% Nijemaca, 1,8% Mađara i 1,1% ostalih. Godine 1891. nalazimo 29.494 stanovnika, od čega 44,1% Talijana, 36,6% Hrvata, 9,4% Slovenaca, 5% Nijemaca, 3,6% Mađara i 1,3% ostalih. Popisom iz 1910. zabilježeno je 49.806 stanovnika, od čega 48,6% Talijana, 25,9% Hrvata,

¹ Maja POLIĆ, „Riječka krpica“ 1868. godine i uvjeti za njezino naljepljivanje na Hrvatsko-ugarsku nagodbu“, *Rijeka*, god. XV. (2010.), sv. 1., str. 83.

² Ferdo HAUPTMANN, *Rijeka: od rimske Tarsatike do Hrvatsko - ugarske nagodbe*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1951., str. 41.

³ Giovanni STELLI, „Lectio magistralis: Sulla fiumanita“, *La Voce di Fiume*, god. XLVI. (2012.), br. 3, str. II.

⁴ *Povijest Rijeke*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka i Skupština općine Rijeka, 1988., str. 212.

13% Mađara, 4,7% Slovenaca, 4% Nijemaca i 3,05% ostalih narodnosti (Engleza, Srba, Slovaka, Rumunja itd.).⁵ Prema drugim izvorima, u Rijeci je 1910. godine bilo 49.608 stanovnika,⁶ od čega 46,9% Talijana, 31,7% Hrvata, 7,9% Slovenaca, 7,3% Mađara, 4,9% Nijemaca te 1,3% ostalih.⁷

Hrvatska historiografija obično bezrezervno prihvaća podatke iz 1851. godine, a rezultate kasnijih popisa objašnjava dvjema tezama, koje se međusobno nadopunjuju. Prema jednoj, u drugoj je polovici 19. stoljeća došlo do ubrzane talijanizacije riječkog žiteljstva, koja je omogućena snažnom potporom mađarskih političkih krugova lokalnim mađaronima i autonomašima, kao i masovnim doseljavanjem Talijana. Prema drugoj tezi, mnogi su riječki Hrvati u kasnijim popisima zabilježeni kao Talijani zbog toga što su se talijanskim jezikom obilato služili u svakodnevnoj komunikaciji. Naravno, talijanski povjesničari smatraju da problem valja potražiti u popisu iz 1851. godine.

Ovaj je rad nastao kao pokušaj davanja odgovora spomenutim kontradiktornostima te zbližavanja dvaju naizgled nepomirljiva stava. Njegov je cilj rasvijetliti riječku nacionalnu problematiku devetnaestoga stoljeća kroz rekonstrukciju etničkog sastava stanovništva, a to na temelju pregleda i kritičke analize periodičke građe, tj. starih riječkih novina koje su dostupne na web stranicama Sveučilišne knjižnice u Rijeci,⁸ te relevantne literature, kako hrvatske, tako i talijanske. Teza koju pritom zastupam je da je broj/udio Talijana sredinom 19. stoljeća, ali i prije, morao biti značajno viši od 5%.

U ovome će radu najprije biti predstavljena brojna riječka prezimena iz polovice 19. stoljeća, što će biti popraćeno razmatranjima i zaključcima o nacionalnoj slici stanovništva u tom razdoblju. Potom će biti riječi o prezimenima u prethodnim stoljećima, počevši od 15., kad se javljaju prvi značajniji zapisi riječkih antroponima, kako bi se pokazao kontinuitet etničkog sastava riječkog stanovništva kroz povijest. Vratit ćemo se zatim u 19. stoljeće kako bismo razmotrili fenomen fijumanstva, autonomaštva, dvojezičnosti i hrvatsko-talijanskih odnosa u gradu.

⁵ Ilona FRIED, *Fiume. Città della memoria*, Verona: Del Bianco Editore, 2005., str. 74.-75.

⁶ U samom gradu živjelo je 34.199 osoba, na Plasama ih je bilo 8.026, na Kozali 6.225, a na Drenovi 1.158. Uzgred, podsjetimo da je 1776. godine Rijeka imala 5.132 stanovnika, od čega 4.515 u gradu, a 617 u okrugu (Franjo RAČKI, *Rieka prama Hrvatskoj*, Zagreb, 1867., str. 12.-13.).

⁷ Daniel PATAFTA, „Promjene u nacionalnoj strukturi stanovništva grada Rijeke od 1918. do 1924. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, god. XXXVI. (2004.), br. 2, str. 685.

⁸ Ines CEROVAC, „Digitalizirane riječke novine“, <http://www.svkri.uniri.hr/portal/index.php/zbirke/rijeckenovine/10-zbirke-knjiznice/141-digitalizirane-rijecke-novine-ines-cerovac> (svibanj 2016.).

1. Stare riječke novine i nacionalna slika Rijeke u 19. stoljeću

1.1. Rubrika *Trapassati*

Početnom točkom i presudnim izvorom informacija za ovo istraživanje pokazala se rubrika *Trapassati* (Umrli), kasnije *Trapassati nella Città e suo distretto* (Umrli u gradu i kotaru), koja je sadržana u sljedećim novinama: *Eco del Litorale Ungarico*, *L'Eco di Fiume*, *Gazzetta di Fiume*, *Giornale di Fiume*. U njoj se, dan za danom, navode osobe koje su preminule u gradu i kotaru. Osim imena i prezimena pokojnika, zabilježeno je i ime pokojnikova roditelja ili muža, zanimanje, dob i uzrok smrti. Evo primjera iz rubrike:

„Al 30 Marzo. Maria moglie di Spiridion Crespi, canapino, d'anni 52 da entero-gastrite complicata. – Bortolo Blesich, muratore d'anni 65 da asma. – N. di Antonio Vlassich, sarte, nato morto. Al 31 detto. Clementina del sig. Lorenzo Bortolotti, Prof. supp. di Nautica. di anni 2, da atrofia infantile. Al 1. Aprile. Maria moglie di Giov. Superina, villico, di anni 33, da ascite.“⁹

Ovakva je rubrika dragocjeno vrelo za proučavanje društvenih i demografskih prilika u Rijeci 19. stoljeća. Ona može također poslužiti za brojna nova istraživanja te pružiti odgovor na razna zanimljiva pitanja (npr. kojim su se zanimanjima bavili Riječani, od kojih se bolesti najčešće umiralo, koliki je bio prosječni životni vijek itd.), a budući da je fokus ovog rada na etničkom podrijetlu tadašnjih Riječana, sastavio sam popis svih prezimena zabilježenih u rubrici.

U nastavku donosim informacije o starim riječkim novinama te spomenuti popis, u kojem su kurzivom označena prezimena za koja smatram da su talijanskog porijekla. Moram napomenuti kako nisam stručnjak za onomastiku, zbog čega postoji mogućnost da sam neko prezime pogrešno označio kao talijansko ili da neko talijansko prezime nisam označio kao takvo, premda sam uložio znatan trud u provjeravanje njihova podrijetla.¹⁰ Kao kriterije sam uvažio: 1) geografsko porijeklo, koje se u većini slučajeva može lako utvrditi pomoću specijaliziranih web stranica koje pokazuju rasprostranjenost određenog prezimena na

⁹ *Eco del Litorale Ungarico*, Rijeka, 5.4.1843., br 1.

¹⁰ Pritom su mi od velike pomoći bile sljedeće web stranice: <http://www.paginebianche.it/contacognome>, <http://www.heraldrysinstitute.com/cognomi>, <http://imenik.tportal.hr>, <http://forebears.co.uk/surnames>.

području Italije, Hrvatske ili svijeta¹¹ (npr. Galiazzo je tipično padovansko prezime); 2) jezično porijeklo (npr. Brazzoduro na venetskom znači „tvrda ruka“); 3) „tradiciju“, tj. povijesnu prisutnost nekog prezimena na talijanskom govornom području i pripadnost njegovih nositelja talijanskom kulturnom krugu (npr. Morpurgo, židovsko prezime porijeklom iz Maribora, stoljećima je prisutno u Italiji i Splitu, pa je u enciklopedijama ono općeprihvaćeno kao talijansko prezime).

Posao je bio otežan talijanskom grafijom (npr. naizgled talijanska prezimena *Diracca* i *Squasa* zapravo odaju porijeklo iz Diračja i Skvažića), kao i činjenicom da je isto prezime nerijetko bilježeno u različitim oblicima (npr. *Gracsina/Grazzina*, *Gondel/Gonder/Gondol*, *Grin/Grini*), najvjerojatnije zato što je sastavljač rubrike zapisivao onako kako je u tom trenutku čuo. Katkada u rubrici nije zabilježeno pokojnikovo prezime; te (rijetke) slučajeve nisam uključio u popis.

Valja također upozoriti da je prezime tek komadić nečijeg identiteta i porijekla te da ono ne odražava nužno nečiju narodnost, posebno u mješovitim krajevima. Složit ćemo se, dakle, s istarskim povjesničarem i geografom Giannandream Gravisi: „Iako sama prezimena nisu dovoljna da bi se donio točan sud o *aktualnim* etnografskim prilikama nekog kraja, ona nam, a to nitko neće negirati, mogu reći koji je etnički supstrat određene populacije, koja su plemena i u kojoj mjeri doprinijela njenom nastanku (...) smatramo da proučavanje prezimena može poprimiti visoko znanstveni karakter.“¹² I Slaven Bertoša piše da se „oblik prezimena ne može uvijek poistovjetiti s etničkom pripadnošću, ali je gotovo uvijek siguran znak o izvornom etničkom podrijetlu, odnosno provenijenciji osobe.“¹³

Radi boljeg razumijevanja ovoga rada, smatram korisnim definirati određene pojmove, posebno etnos i naciju. „Etnos“ vuče porijeklo iz grčkog ἔθνος, što je označavalo „narod“. Riječ „eticitet“ se u 18. stoljeću koristila kao sinonim za poganstvo, a u 19. stoljeću riječ „etnički“ počela se koristiti u značenju „karakteristično za neku rasu, narod ili naciju“. U novije vrijeme etnos se definira kao ljudska skupina temeljena na zajedničkim morfološkim,

¹¹ Naravno, potrebno je upozoriti na to da web stranice nisu uvijek u potpunosti pouzdane te da je stoga potrebna određena doza opreza kad se iz njih crpe informacije.

¹² „Ma se da soli i cognomi non bastano a formar un giudizio esatto sulle *attuali* condizioni etnografiche di un paese, essi, e qui nessuno vorrà negarcelo, sono in grado di dirci quale sia il substrato etnico di una data popolazione, quali schiatte e in quale misura contribuirono a formarla (...) lo studio dei cognomi può assumere, secondo noi, un carattere altamente scientifico“ (Giannandrea GRAVISI, „Saggio di commento ai cognomi istriani“, http://www.istrianet.org/istria/illustri/gravisi/works/1907_cognomi.htm, lipanj 2018.).

¹³ Slaven BERTOŠA, „Etnička struktura Pule i njezinih sela u prvoj polovici XVII. stoljeća“, *Vjesnik istarskog arhiva*, god. VI.-VII. (1996.-1997.), str. 293.

kulturalnim i jezičnim karakteristikama.¹⁴ Ipak, i takva je definicija oštro kritizirana u suvremenoj antropologiji.¹⁵

Ideja "etničkih skupina" može se pripisati Maxu Weberu,¹⁶ za kojega su to ljudske skupine koje dijele subjektivno vjerovanje u zajedničko porijeklo, bez obzira je li to točno ili ne. Za Webera je etnička skupina nacija bez države.

U SAD-u je pojam etničke grupe poprimio druga obilježja. Utjecajni sociolog Robert Ezra Park i njegovi sljedbenici nisu definirali etničke skupine na temelju procesa kojima zajednica sama sebe zamišlja, nego na osnovi objektivnih podataka kao što su – boja kože, religija, nacionalno porijeklo i urbani konteksti u kojem egzistiraju.¹⁷

Što se pak tiče nacije, ona se definira kao „društvena zajednica koja se temelji na: uvjerenju svojih članova u zajedničko podrijetlo i sudbinu u prošlosti; posebnosti jezika, religije, običaja i niza simboličkih sredstava za obilježavanje kolektivne pripadnosti (...); osjećaju zajedničke solidarnosti, ponosa i društvene jednakosti; političkoj organiziranosti u rasponu od pokreta za zaštitu kulturnih posebnosti do državne samostalnosti.“¹⁸

Rječju „nacija“ obično se naglašava politički segment, dok se rječju „narod“ naglašava kulturalni aspekt.¹⁹ Također, riječ nacionalnost može biti sinonim za etnicitet ili za državljanstvo, no u hrvatskom jeziku riječ „narodnost“ uklanja svaku sumnju.

Za kraj, napominjem da u ovom radu pod nazivom „Talijani“ podrazumijevam osobe čiji je materinski jezik talijanski, bez obzira na njihovo etničko porijeklo ili na njihovo samoopredjeljenje (npr. regionalno izjašnjavanje). Tako su se Riječki Talijani u 19. stoljeću najčešće deklarirali jednostavno kao *fiumani* (*Riječani* u prijevodu), bili su miješanog etničkog porijekla, a smatrali su se vjernim ugarskim podanicima. Kao što je u jednoj pjesmi, aludirajući upravo na Rijeku, napisao Heinrich von Littrow: „Neka slobodno ovamo dođu etnografi sa svojim klasifikacijama / bez sumnje će izgubiti svoje vrijeme.“²⁰

¹⁴ „Etnia“, http://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/E/etnia.shtml (7. rujna 2018.).

¹⁵ „Etnia“, <http://www.treccani.it/enciclopedia/etnia/> (7. rujna 2018.).

¹⁶ Max WEBER, *Economia e società*, Milano, Comunità, 1961.

¹⁷ Marta CLAUDIO, *L'altro nemico. Lezioni di Relazioni interetniche per la formazione a distanza*, UNIPress, 2008., str. 43.

¹⁸ „Nacija“, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42693>, (9. rujna 2018.).

¹⁹ Tomas G. MASARYK, *La nuova Europa*, Edizioni Studio Tesi, 1997., str. 53.

²⁰ „Vengano pure gli etnografi qui con le loro classificazioni / vi perderanno senz'altro il loro tempo“; vidi Gianni STELLI, *Fiume e dintorni nel 1884*, Trst: Edizioni Italo Svevo, 1995., str. 40.

1.2. Eco del Litorale Ungarico

Ovaj list, koji je počela tiskati tiskara Karletzky 1843. godine, smatra se prvim modernim riječkim novinama; izlazio je dvaput tjedno sve do 1846. godine. Donosio je uglavnom vijesti o trgovini i pomorstvu te se bavio trgovačkim i pomorskim potencijalom Rijeke u sklopu Ugarske. Novine su pritom vjerno slijedile upute mađarskih vlasti (program lista bio je “Fiume con l’Ungheria”), dajući tako velik prostor novostima iz Budimpešte, Beča i svijeta, uz malo gradske kronike. Bilo je mnogo članaka prevedenih s mađarskog, ali i onih koji su zagovarali riječke interese, zalažući se za izgradnju komunikacijskih puteva sa zaleđem, kako bi se grad mogao razvijati.²¹

1.2.1. Umrli: 30. ožujka - 27. prosinca 1843.

Crespi, Blesich, Vlassich, *Bortolotti*, Superina, Baretich, Turkovich, Radetich, Malogna, *Capellari*, Bovo, Ferlan, Jellich, Medanich, *Dall’Asta*, *Crespi*, Violich, Billich, Haichele, *Mustardi*, Vinas, *Margan*, Kuczaich, Sudi, Mauer, Gerliczy, *Serman*, *Covi*, Rack, *Celebrini*, Huber, *Battistin*, Pasquan,²² *Cavalier*, *Mazzioli*, Perussich, *Chiemini*, *Vincerutti*, Lonzarich, *Parlati*, *Gemma*, Mavrovich, Materliam, Sandach, Surlin, Purkardhofer, Jardas, Milich, Matterlian, Ellens, Lenaz, Knob, Mauco, Hodnich, Raspich, Ellias, Dani,²³ *Bassa*, *Venturelli*, Dani, Baccarcich, Tichiaz, Sichich, Czerniar, Cumisich, Grazoviza, *Marsari*, Sterch, Coleusich, *Gianelli*, Cserniar, Raspich, Kosleuzer, Bastian, Kosleuzer, Veiss, *Romagnoli*, Hofmann, Relias, *Piccioni*, Odrich, Anesich, Benczan, Benczan, Pauer, Tomich, *Corradini*, *Tadeo*, Radivoi, Pillepich, *Branchetta*, *Trvisan*, *Sgualdrini*, *Crovatti*,²⁴ Rack, *Piccioni*, Raspich, Prestros, Host, Benacz, Blecich, Lengo,²⁵ Mann, Stiglich, Bellich, Blasich, Raymond, *Schiavon*, *Pascoletto*, Segnan, Rusich, *Cesare*, Malle, Oterpai, Sirolla, *Thiepolo*,

²¹ Gianfranco MIKSA, „I giornali italiani a Fiume dal 1813 al 1945. Analisi e linee di sviluppo“, doktorski rad, Università degli studi di Trieste, 2012., str. 17.

²² Ovo je zapravo hrvatsko prezime *Pašk(o?)van*.

²³ Prezime je grčkog porijekla, a izvorni je oblik *Dano* (Giovanni KOBLEK, *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume*, Trst: LINT, 1978., sv. 3, str. 155.)

²⁴ Prezime vjerojatno označava daleko hrvatsko porijeklo, no ono je stoljećima prisutno u Italiji, posebno u Furlaniji, stoga ga po kriteriju „tradicije“ možemo smatrati talijanskim („Presence of surnames according to period and territory“, http://www.friulinprin.beniculturali.it/eng/WebAsud/fip_frame_r_DiffCognomi.htm, lipanj 2018.). Prilično su rašireni i oblici *Crovato* i *Crovatto*.

²⁵ Španjolsko prezime.

*d'Este, Scarpa, Glavan, Bellen, Luterio,*²⁶ *Scaglia, Drenulsich, Blesich, Tomicich, Klesnich, Marcovich, Blesich, Privileggi, Devescovich, Bradil, Petrovich, Posmuck, Pavicich, Scrobogna,*²⁷ *Matcovich, Sablich, Lotzniher, Dobrovich, Affrich, Riavaz, Mariselli, Maurizzi, Codrich, Vidovich, Robusti, Chorak, Burba, Schav, De Ronchi, Smoquina, Gambarini, Pergoli, Francetich, Francovich, Ethasi, Scuro, Accurti, Mohovich, Mussich, Superina, Scaglia, Petrisich, Cucich, Vicevich, Pasquale, Gerbaz, Steffan, Kusich, Bracoduro, Danuco, Michletich, Rossi, Bolmarich, Gerbacz, Medea, Prischich, Blecich, Vogel, Rumich, Battinger, Racheli,*²⁸ *Czerngiar, Crovatti, Segnan, Scalamera, Lorenzutti, Vlach, Attelievich, Prischich, Creta, Nemesi, Schezzati, Jadrich, Medicich, Limann, Martini, Bettini, Gergotich, Baccarcich, Capudi, Adamich, Sterbetzky, Framili, Montanari, Campacci, Bradicich, Crajetta, Dorcich, Cheselich, Mausco, Werk, Vaiucovich, Delicich, Fichtner, Scarimboli, Pavesich, Zuzulich, Blau, Zanon, Ferlan, Jancich, Riovaz, Gerbacz, Benczan, Giordan,*²⁹ *Lorenzutti, Florimbelli, Larese, Blasich, Blasich, Vivant, Galatin, Galloway, Frank, Fumolo, Pillepich, Superina, Berzotti, Michalich, Fumolo, Moroevich, Krast, Francetich, Superina, Kovacich, Gergurinatz, Vragnyczani, Buranello, Millessich, Buranello, Gersincich, Costantini, Grossen, Dergnevich, Slavich, Giustini, Ferlan, Matiuzzi, Raissa, Cimiotti, Muller, Sussan, Kuzaich, Zandak, Copaitich, Parlati, Lucich, Vlach, Rovani, Host, Mittrovich, Fabro, Gavazzi, Oterpain, Holmann, Schebat, Gergurinich, Kucich, Dellamora, Putuk, Hirsch, Volani, Gabrencich, Rasum, Scherb, Cattalinich, Merlato, Pardo, Vosilla,*³⁰ *Matkovich, Ellenz, Lopovchich, Superina, Gergurincich, Blasich, Lipovcich, Lipovcich, Scarpa, Rossi.*

1.2.2. Umrli: 2. siječnja - 28. prosinca 1844.

²⁶ Ovo bi trebalo biti španjolsko prezime *Eleuterio* (<https://www.heraldrysinstitute.com/lang/en/cognomi/Eleuterio/Espa%26ntilde%3Ba/idc/640062/>, lipanj 2018.).

²⁷ Javlja se i kao *Scribogna* i *Scrobagna*, a čini se da potječe od starorimskog nomena *Scribonia* („Significato del Cognome SCROBOGNA“, <http://www.significato.eu/cognome/SCROBOGNA>, travanj 2014.), koji je u Italiji postao *Scriboni*, a u Tarsatici/Rijeci valjda *Scrobogna*. Zanimljivo je i da najvišu koncentraciju prezimena *Scriboni* u Italiji nalazimo u Femu, gradu koji je uvijek bio u bliskom kontaktu s Rijekom. Sve to prilično podsjeća na činjenicu da u Zadru postoji autohtono romansko/talijansko prezime *Fanfonia/Fanfogna*, dok u Italiji nalazimo oblik *Fanfoni*.

²⁸ Naravno, postoji i talijansko prezime *Racheli*, no kako se 1844. javlja oblik na *-ich*, pretpostavljam da je riječ o prezimenu *Rahelić*, koje bi ipak trebalo biti hrvatskog podrijetla (kao npr. *Mihelić*).

²⁹ Ovo prezime, koje se 1861. pojavljuje i kao *Jordan*, zapravo najvjerojatnije označava porijeklo iz Jurdana.

³⁰ Prezime se javlja u Padovi već 1081. godine (<https://www.heraldrysinstitute.com/lang/en/cognomi/Vosilla/Italia/idc/876496/>, lipanj 2018.).

Battestin, Prisi, Hlocich, Michich, Lenaz, Lipovcich, Frezza, Karsevanich, Benzan, Bastiancich, Schitar, Copaitich, Klessanich, Rusich, Barrani, Camellotti, Aisner, Tremari, Bellich, Telsich, Ellenz, Privilegi, Miculich, Presich, Anderlich, Cergogna, Brelich, Tychiaz, Tremari, Braidar, Michich, Holzner, Conti, Poglayen, Grin,³¹ Cicconi, Basilisco, Pillepich, Capudi, Jurch, Bradicich, Thiepolo, Duimich, Vlach, Foresti, Pillepich, Cameloti, Schneider, Scrobogna, Penso, Schittar, Dancona, Thim, Benzan, Pus, Stupar, Tomicich, Dobrilla, Burich, Ubaldi, Branchetta, Antich, Sarinich, Michich, Möbisch, Retta, Cergniar, Veturilli, Rachelich, Reppach, Sintinich, Videnz, Scaglia, Zuppancich, Sebastiancich, Grespi, Scuro, Stukel, Bachich, Vucinich, Spendou, Michich, Mulaz, Krabrich, Fior, Candelari, Cavalier, Mariselli, Piccioni, Cragnez, di Kertiza, Lenussi, Pletenatz, Michich, Studenaz, de Thierry, Radozkai, Jessich, Duimich, Scaglia, Massari, Bradaz, Pillepich, Tiblias, Ruppiani, Dorcich, Puppini, Gentili, Stipanovich, Felice, Quaggio, Pugliesi, Bosichy de Trandafilo, Seidl, Massalin, Fillipovich, Trachelich, Udina,³² di Bauzer, Paulin, Valluschnig, Ziscovitz, Zuzzanich, Klessaz, Blasevich, Gersinzich, Viscovich, Albich, Kremser rođena Venuti, Abbadini, Juretich, Soich, Tisich, Sartori, Randich, Benedetti, Zuzulich, Venier, Pozzi, Pauletich, Cesare, Miculich, Mladevich, Blasich, Ivanicich, Pillepich, Jurcich, Presich, Ricatti, Dussich, Merlara, Tomssich, Angioli, Petrovich, Giordan, Slavich, Fumolo, Sichich, Gersincich, Bedini, Squassa, Gerbacz, Benedetti, Mussanich, Lenacz, Zergniar, Cattalinich, Zamboni, Corich, Marcovich, Urbas, Battinger, Wilhelm, Benzan, Krast, Fischer, Zagar, Mandich, Gelcich,³³ Colauti, Tominich, Superina, Nicolich, Kralich, Tomaich, Bachich, Tomicich, Rumich, Conti, Krelia, Sestan, Marot, Depolli, Rack, Petri, Grisoni, Buttoracz, Mallinarich, Marsanich,³⁴ Gondol, Lucich, Dall'Asta, Elias, Vorsach, Scrobogna, Lenassi, Nevediski, Presich, Jancich, Dernovich, Rumich, Maurovich, Giurandich, Blasich, Ruppiani, Stifasich, Mayer, Dorcich, Milich, Gergorina, Sablich, Michich, Gersinsich, Cante, Superina, Raspich, Pascoletti, Desardo, Grazzina, Veceruti,³⁵ Trevisano, Benussi, Pauletich, Kodrich, Seppich, Stenberg, Depolli, Scaramucich, Martini, Loishlir, Lenacz, Millich, Deganutti, Casich, Basadonna, Quanisich, Bradil, Moldoni, Kuniassovich, Musanich, Samsa,

³¹ Ovo je talijansko prezime *Grini*, koje nalazimo i 1861. godine.

³² *Udina* može biti i talijansko i španjolsko prezime (vidi: <https://www.heraldrysinstitute.com/lang/en/cognomi/Udina/Espa%26ntilde%3Ba/idc/629119/>, <https://www.heraldrysinstitute.com/cognomi/Udina/Italia/idc/873007>, lipanj 2018.).

³³ *Jelčić*.

³⁴ Javlja se i kao *Marzanich*, a izvorni bi oblik trebao biti *Marzan*, staro talijansko istarsko prezime porijeklom iz Marčane (tal. *Marzana*). Danas ga nalazimo i u oblicima *Marcan*, *Marčan(ić)*, *Maršanić* (Marino BONIFACIO, „Battaglia o Marsanich: e guerra fu“, *Panorama*, god. LVII. (2010.), br. 11, str. 41.).

³⁵ *Vincerutti/Venchiarutti*.

Bressnich,³⁶ Kralich, *Tonelli*, *Camilotti*, Anteckofler, *Fedeli*, *Devedovis*, Subat, Bachich, Kralich, *Bassa*, Raditich, *Astulfony*, *Battistini*, Terzich, Grazzar, *Cicada*, Blasich, Melchiar, *Palman*, Rasin, Terbich, *Miscuglia*, Fuchiach, *Bernardacci*, *Zamboni*, *Rinaldi*, *Battistini*, Lenacz, Diraka, *Antonini*, *Piazza*, Cucich, Mohorich, *Sgardelli*, *Scotti*, *Garofolo*, Katalinich, Sirsse, Kucich, *Raissa*, Bachich, Gerbaz, Jellusig, Krall, Glazar, *Degiorgi*, Pesevich, *Tagliapietra*, Segnian, Giachetich, Superina, Kucich, *Depolli*, Superina, Lenacz, Sirolla, Lonzarich, Vlach, Orban, Schittar, *Lenuzzi*, Superina, *Conti*, Kucich, *Giustini*, Mazzich, Bernečich, *Montanari*, Chisovich, Millich, Dorcich, Rosemberg, Host, Gergur, Rasin, Mazer, Tilcke, *Rigatti*, *Celebrini*, Jardas, Host, Zaëngerle, Burcovich, Vranyczany, Bachich, Lucich, Brainer, Perussich, Juresich, *Brazzoduro*, Segnian, Cattalinich, Maurich, Grancili, Blasich, Magassich, *Venturi*, Verson, Tressich, Lenacz, *Faragoti*, Derenzini,³⁷ Millich, Sterbetzky, De Schving, *Frezza*, Tich, Blasich, Antockovich de Kalyne, *Bersatti*, *Spadon*, Tuchtan, *Rigati*, Sirolla, Zadelo, *Scrobogna*, Dusich, Superina, Blesich, Dremel, *Bertagna*, Mattaj,³⁸ Jercich, Wagner, Limbe, *Moldoni*, Benzan, Stefansich, Matcovich, Duimich, *Dotani*, Gersinsich, Sablich, Cucich, *Emilij*, Janesich, Burich, Chosevich, Tuchtan, Misculin, Radicovich, Pantelich, *Scaglia*, Lenatz, Dobrilla, Pavecich, *Pergoli*, Grocovaz, Sichich, Delettis, Rusich, Musich, Michich, Michich, *Marburgo*, *Depolli*, Walluschnig, Mazer, Karletzky.

1.2.3. Umrli: 1. siječnja - 30. prosinca 1845.

Norma, *Branchetta*, Kejdecker, Blesich, Nagy, Gerbaz, *Minini*, Smojan, Superina, *Luppis*, Marceglia, Vezerina, *Doria*, Schittar, Cedermas, Dusich, Cucich, Vidovich, Zirkovich, Francetich, Vladiscovich, *Scarimboli*, Calcich, Bencich, *Calegari*, Snajdar, Zuzulich, *Veturelli*, Schittar, *Bertolini*, Grohovaz, Thim, *Urbanis*, Baccarcich, Jehel, *Moldoni*, *Botrich*,³⁹ *Savanich*, *Canciani*, Besiak, Sgolia, Francovich, *Carlazara*, Schustar, Mötling, *Merlato*, Giura, Blasinich, *Valentin*, *Marsanich*, Trecich, Blesich, Rosman, Pillepich, Lucich, Muka, Lucich, *Benedetti*, Superina, Susanich, Michich, *Bassa*, *Garpace*, Gerbacz, Pronan, Marceglia, Anesich, Surlini, Dergnovich, Tomsich, Tomsich, Dani, Valentich, Viscovich, Stupar, Tomsich, Milicich, Stiglich, *de Dottori*, Pernich, Korich, Pircher, Nagy, *Vinceruti*,

³⁶ Pretpostavljam da je ispravni oblik *Bressanich*, izvorno *Bressan(i)*.

³⁷ Ovo mora biti mađarsko prezime *Derencsényi* (nama poznatije kao *Derenčin*) (vidi: „Derencsényi family“, https://en.wikipedia.org/wiki/Derencs%C3%A9nyi_family, svibanj 2018.).

³⁸ Valjda je riječ o hrvatskom prezimenu *Mataja*, premda postoji i talijansko *Mattai*.

³⁹ Izvorni je oblik *Botter(i)* (u prijevodu *bačvar*).

Fusinaz, *Bolibicchio*, *Trentin*, Viscovich, Segnian, Dusich, *Paolini*, Grohovatz, Grohovatz, Superina, Rasunt, Tichatz, *Mardegani*, Gauss, Pintur, Superina, Pillepich, Lucich, *Schiavon*, *Desabata*, *Schiavon*, Rubinich, Lenaz, Suslich, Cucich, Stavaz, Antich, *Destrini*, Prischich, Benczan, Bontich, Potuch, Duimich, Bunbal, Pillepich, Smidt, *Padovan*, Klesnich, Blasich, *Lamponi*, *Puppini*, Turach, Sochalich, Lazzarich, Dussich, Pillepich, *Cameloti*, Ivanicich, Pilepich, Diracca, Lucich, Stiglich, *Fabri*, Seelack, Haichele, Matcovich, Belencich, Minck, *Scoti*, Segnian, *Tedeschi*, Turner, Michich, *Scrobogna*, Vizkovich, *Quarantaotto*, *Belassi*, *Piccioni*, Rusichi, de Vucovich, Copaitich, Schittar, Michich, Lenaz, Bachich, de Farkas, Bachich, Maser, Lavich, Baccarcich, Debrecz, Krischmann, Sussanich, *Faragoni*, *Zambreian*,⁴⁰ Xagar, *Batistini*, Rusich, Sckvendner, Raditich, *Travisani*, Engerle, Gersinsich, Sgolia, Deschmann, *Marzioli*, Venig, *Urbanis*, *Vianello*, Dorcich, Pauletich, *Desardo*, Bastianzich, Sepalich, *Marsanich*, Smocquina, *Quagia*, Surlina, *Bonamente*, Slafpaver, Superina, *Fabbro*, Krasovich, *Rinaldi*, Krassovich, D'André, Petrisich, Vraniczany, Vlach, *Cameloti*, Ferlan, Suppe, *Cimiotti*, Kusich, *Morini*, Stefansich, Kral, *Batistini*, Pecher, Dorsich, Nisner, *Deganutti*, Musunich, Micolaicich, *Clavuti*, *Moretti*, Staraz, Pilepich, Grohovaz, Cattalinich, *Desardo*, *Parlati*, Klesnich, Segnian, Cerovacz, Cergniar, *Cante*, *Urbanis*, Cerdoz, Catelinich, Medanich, Smoquina, *Lenuzzi*, Weisenbeck, *Silenzi*, Kollachevich, Benzan, Duimich, *Bondali*, Schwager, Medanich, Matcovich, *Cappellari*, Gersinsich, *Saconago*, Cerner, Presich, Tuctan, *Polci*, *Gennaro*, *Deganutti*, Prischich, Gabel.

1.2.4. Umrlji: 1. siječnja - 2. travnja 1846.

Marsanich, Tuctan, Dusich, Him, Kroll, *Polli*, Mramor, *Scrobogna*, Rasin, Sirola, *Catone*, D'André, Superina, Thierry, Samson, Zamnich, *Sintenich*,⁴¹ *Candelari*, *Maiti*, *Danicea*, Raspich, Kovak, Pauletich, *Camelotti*, Borsich, Rubesa, Zis, Angelovich, *Salomon*, Trinaisich, Vlach, Lathovich, Simaz, *Gennari*, Euridice, *Rossini*, Pillepich, Zottmann, Cunicich, Luttich, *Farfolia*, *Desardo*, Zucas, Zucas, Clocich, Pilepich, Tomisich, Grocovaz, *Marsanich*, Graz, Mulaz, Derenzini, *Depoli*, Petech, Tomassich, Giurassich, *Depoli*, Tomsich, Millinovich, *Donda*, Blesich, *Scalemobri*, Sichich, *Margan*, Rusich, Schitar, Mateicich, Tomicich, *Raissa*, *Farina*, Sterk, Matcovich, Milich, *Fantini*, Chersevanich, Ferlan, Krisner,

⁴⁰ Pravilno bi bilo *Zamberlan*.

⁴¹ *Sintini*, iz Emilije-Romagne.

Sracha, *Moretti*, Ossoinak, *Scorobagna*, *Pasqualeto*, *Schiavon*, *Montanari*, Ferlan, Petrisich, *Ostulfony*, Simacz.

1.3. L'Eco di Fiume

Godine 1857. zahvaljujući tipografu i knjižaru Ercole Rezza počinje izlaziti trojednik *L'Eco di Fiume*. I u ovom listu dominira ekonomska tematika; mnogo je gradskih vijesti, dopisa i reklama, koje sada zauzimaju čitavu jednu stranicu. Nerijetko je riječ o gradskoj povijesti, koju se prati od rimskog doba i kroz srednji vijek. Autor je takvih članaka najčešće tršćanski povjesničar Pietro Kandler. Novine su isto tako otvorene i slavenskome svijetu, te posebnu pažnju pridaju slavenskoj književnosti. Iako je bio apolitičan, *L'Eco di Fiume* je tijekom rata između Austrije i Pijemonta otvoreno stao na stranu talijanskog Risorgimenta, što je naposljetku dovelo do prestanka njegova izlaženja.⁴²

1.3.1. Umrli: 20. lipnja - 31. prosinca 1858.

Sandri, Hohenwart, Fangel, Schrok, Lussar, Mohovich, Matkovich, *Padovani*, Kilich, Blesich, Pillepich, Hren, *Zanich*, *Fantini*, Farlani, Radetich, Ivancich, Bellen, Kraglich, Cerniar, Witzinger, Gondel, Duimich, *Dall'Asta*, *Martinolich*, Susanj, Picza, Prischich, Sabich, Roiz, Horvatin, Thierry, *Roce*, *Ricotti*, Antach, Antach, Michletich, de Cornet, Bachich, Dergnevich, Falich, Fabich, *Ortis*, Kunz, Peteln, Lenaz, de Gaus, Sussanich, Diracca, *Depoli*, Lenaz, Baborszky, Cerniar, Surina, Tregg, *Pascucci*, Garliza, *Frisolo*, Sardož, Bontich, *Marsanich*, Possek, Whitehead, Novosel, Jurcich, *Mussonich*, Marceglia, Crajeta, *Giustini*, Francovich, Paulinovich, Vucolich, Pilepich, Belenich, Jurandich, Gregorich, Copaitich, *Scarpa*, Frank, *Mulina*, *Pincherle*,⁴³ Serdož, Catalinich, *Dabalà*, *Marchioni*, Pilepich, Candich, Serdož, Ceronacz, Matkovich, Russich, Maronich, Verbaz, Huber, Mangotich, Dorcich, Billich, Xiga, Batton, Verbaz, *Moressi*, Superina, Grohovaz, Bastalich, Merzliak, *Janni*, Broha, Sestan, Svainja, Rusich, Brosich, *Sandrin*, Baraga, Bantich, *Bonetich*, Marceglia, Bracetich, Uglo, Sirolla, Cerniar, Kalich, Thums, *Sacconago*,

⁴² MIKSA, nav. dj., str. 20.-21.

⁴³ Iako u jezičnom pogledu prezime nije talijanskog porijekla, ono odaje talijansku provenijenciju, budući da su ga stoljećima nosili venecijanski Židovi. To je bilo i pravo prezime pisca Alberta Moravije, čija se majka, uzgred rečeno, prezivala *De Marsanich*.

Luchesich, Ghulich, Rattay, Dulmin, Hrelia, *Mazzucado*, Traglich, Mangotich, Barcich, *Cuzzi*, Molner, Perussich, *Saglie*, *Jerina*, *Morini*, Milinich, *Jerina*, Francetich, Krassevich, Kaurich, Radetich, *Scribogna*, Peselj, *Galli*, Suich, Mulcich, Verban, Guirancich, Schrok, Brelich, Pausi, *Digiorgie*, Lenaz, Lenaz, Dorcich, Jadrich, *Banetta*, Tomaz, Minach, Gabo, Pilepich, Kralich, Lenaz, Galler, Franzetich, Frank, Jardas, Smoquina, Terdina, *Siganti*, Lukarich, Sablich, Grohovaz, Bunetta, *Pallotta*, *Sandri*, Stanflin, *Curti*, *Venuti*, *Botrich*, Klesnich, Superina, *Graziani*, Missetich, Bachich, Ninis, Stanflin, *Candotti*.

1.3.2. Umrlji: 1. siječnja – 20. prosinca 1859.

Ruppani, *Mariselli*, Klarich, Stefan, Hrast, Sablich, Bellen, Michich, Duimich, Pussich, Gradis, Vizerina, Sichich, Clescovich, Cucich, Jersen, *Simonetti*, Clarich, Clarich, Jesenko, Stritzel, Blecich, *Geroldo*, Rovani, Pauletti, *Cosmini*, Millecich, Bastalich, *Morpurgo*, Hillebrand, Dessich, Sablich, Pressich, Michich, *Caziani*, Barrios, Superina, Kum, Pavletich, Cibulka, Bolmarcich, *Biasi*, Superina, Pressich, Czerniar, Peterlinich, Kinssele, Pilepich, Voich, Koblenz, Gersincich, Kral, Stanich, Barrois, Cattalinich, Brelich, Xigga, Russich, Lenaz, Jeletich, Flak, Serdoz, Terpin, *Vio*, Milincovich, Gauss, Fercovich, Grabar, Zinkl, *Felice*, Jelisci, Gerdacovich, *Saconago*, *Rossetti*, *Roncalli*, Copaitich, Kahar, Susanich, Gerbaz, Pillepich, Dimicich, Trecich, Brussich, *Avale*, Kramar, Notar, *Padovani*, Slavich, Kussevich, Sirolla, *Ottaviola*, *Marchioni*, Superina, Ivessich, Pillepich, Antich, Blecich, *Candilari*, *Zadella*, *Verzenassi*,⁴⁴ Cerne, *Prioretti*, *Mazzocchi*, Censur, *Agapito*, *Zandonatti*, Pasch, Wamer, Superina, *Barison*, Valencich, *Camera*, *Olivieri*, Pravdiza, Gregorich, *Colli*, Kovacich, Descovich, *Marsanich*, Macov, *Barbiere*, Anicich, Hren, *Marzanich*, Kamenar, Fronk, Catalinich, Maingotich, Kovacz, Squasa, Lukesich, Pilepich, Studenaz, Bellich, Boschich, *Nauta*, *Lenussi*, Paulinich, Ferlan, *D'Este*, *Borri*, Jurinaz, *Bosizio*, Duimich, *Lorenzutti*, Dussich, Mljač, Thianich, Stefan, Kukez, Gasparich, Jurasich, Nicolich, Perich, *Scaglia*, Wickmayer, *Mondolfo*, Dobrovaz, Diracca, Fizol, Mateicich, Jurasich, Feichtinger, *Basadona*, Cerniar, Schrok, *Depoli*, *Rena*, *Tedeschi*, Cerniar, Rabenhalt, Pesel, Medecich, Sustotich, Smoquina, Gergurinich, Michich, Vukelić, *Belassich*, Kosserich, Zarhovaz, Lucich, Squasa, Pilepich, Lenaz, *Gabriel*, Jurandich, *Balin*, Faller, *Scaglia*, *Bonedich*, Graus, Milich, Borich, Sirolla, Matkovich, Jellussich, Giusasich, Pilepich, Bernt, Pelitzky, Presich, *Caldart*,

⁴⁴ Po furlanskom naselju Verzegnas/Verzegniss.

Kafka, Krassevich, *Candellari*, Cucich, *Gardasanich*, Anisich, Medicich, Kossin, *Parlati*, Pilepich, Giacich, Rebula, Grohovaz, *Frisoli*, Sirola, Figler, Dorcich, *Dell'Erna*, *Venturini*, Cucich, Belloprelli, Mandich, Tiblas, Wakotsch, *Basilisco*, Tomich, Kuzera, Superina, *Gardassanich*, Lenaz, Pelzer, Segnan, Klan, Stokich, Schuster, Blasich, Senkovich, Bosich, Murvar, Cocevar, Lenaz, Cicovich, Stefan, *Bertolini*, *Nigris*, Brasich, *Spadon*, Bradicich, Snidarcich, *Filippi*, Dorcich, *Astulfo*, *Verbini*, Superina, Nachtigall, Gerbaz, Maser, Lenaz, Serdoz, Morovich, *Scrobogna*, *Capudi*, *Brazzoduro*, Cicovich, *Dall'Apria*, Seftich, *Scrobogna*, Boscovich, Barissich, Stefan, Papich, *Ortali*, Rubinich, Bellen, *Scarpetta*, Pillepich, Skerjanz, *Spadon*, Borcich, Medicich, Giuretich,⁴⁵ Schegon, Rossoovich, Clarich, Zvetnig, Kovacich, *di Tarabocchia*, *Dellamota*, Orasem, *Bortolotti*, Michich, Lemuth, *Scrobogna*, Lenaz, de Trifunaz, Benzan, Kraus, Cervus, Descovich, *Gallo*, Marenigh, Juranich, Krassevich, Kovacich, Perich, Krauss, *Paladin*, *Felice*, *Scaglia*, Bosich, *Padovani*, *Permi*, Descovich, Oterbein, Fallich, Lenaz, Jardas, Diracca, Simcich, Anisich, Gregurinich, Krischman, Hebda, *Zuliani*, Ischek, *Ubaldi*, Narcinovich, Petrovich, Wanzinger, Raicich, Stipcovich, Segnan, *Scrobogna*, Schlachkauer, *Celebrini*, Lenaz, Kopaitich, Valich, *Facchi*, *Dall'Asta*, Dorcich, Presich, Blesich, Molner, Sustovich, Zeligoi, *Morpurgo*, Morovich, Ferbach, Franassevich, Pillepich, Jerko, Tomasich, Segnan, Paicurich, de Posch.

1.4. Gazzetta di Fiume

Gazzetta di Fiume (1860.-62.) bavila se industrijskim, trgovinskim, pomorskim i financijskim pitanjima. Cilj lista bio je „zastupati prosperitet i prave interese grada čije ime nosi“.⁴⁶ Kroz ove novine moguće je pratiti čitavu 1861. godinu, koja je obilježena snažnim tenzijama i dramatičnim događajima na relaciji Rijeka-Zagreb. Zbog uličnih nereda grad je stavljen pod opsadom, a riječki su birači triput odbili poslati zastupnike u Hrvatski sabor.

Nakon uvodnog članka i komentara urednika o aktualnim događajima, list je donosio romane u nastavcima, političke vijesti, članke iz stranih novina, lokalnu kroniku, pisma čitatelja, popis pristiglih i otputovalih brodova, popis umrlih u gradu i distriktu, te razne

⁴⁵ *Juretić*.

⁴⁶ MIKSA, nav. dj., str. 23.

oglas e i reklame. Česti su bili dopisi iz Istre i Dalmacije, od kojih su prvi bili anticentralistički nastrojeni, dok su drugi bili autonomističkog karaktera.⁴⁷

1.4.1. Umrli: 24. prosinca – 31. prosinca 1860.

Kucich, Diracca, Anicich, *Curti*, Lettis,⁴⁸ Kraus, Gerbaz, Lenaz, Superina, Grohovaz.

1.4.2. Umrli: 1. siječnja – 8. prosinca 1861.

Kaim di Kaimthal rođena Hill, Kaim di Kaimthal, Puchner, Tuchtan, Simonich, Komatar, Gergurinich, Resich, Gerbaz, Maingotić, Klarich, Kurelich, Mihich, *Androsi*, *Sandrini*, Milissich, Franassovich, Lena, Malogna, Tomičić, *Fabbroni*, Adam, Negovetich, *Zandonati*, Kucich, Schittar, Fiblias, Sepić, Gerbaz, Lederer, Schittar, Sandrovaz, *Diodoro*, Lubez, *Vosila*, *Brandi*, Kolarovich, Socolich, Burgstaller, *Leoni*, *Zazanich*, Muk, Srichia, Sirovaz, Milleusnic, Konig, Bursa, *Vidoni*, *Flezetti*, *Biasi*, *Bullo*, Serdotz, *Spalatin*, *Dalla Tesa*, *Donegani*, Getsch, *Celesti*, Kron, Affrich, Blasina, Sarich, Simonich, *Gamberini*, Bulian, Medanich, Koseraz, Medanich, *Masiero*, Sponner, *Sicilie*, Baraga, Mohovich, Sichich, Besiak, Terbich, Höhelmüller, *Dimetto*, Domaldovich, Stefancich, Blasenich, Bauzer, *Ercole*, Grimsich, Mihich, Kukatz, Cerniar, Liebl, *Ubaldi*, Gonder, Jurinatz, Masich, Benas, Baldass, Mihich, Pussich, *Bussanich*, Aranyos, *Rossi*, Kombol, *Rossini*, Verban, Turibot, Sirolla, Scorich, Jakopig, Moroevich, Lippe, Surlin, Bede, Pokorny, Kohautkrauskopf, Ferlan, Smolian, Grohovatz, *Colazio*, Bachich, Pillepich, *Ballin*, Videnz, Videnz, *Crespi*, Kussnig, *Rodini*, *Riccatti*, Rubessa, Splivale, *Pergoli*, *Montanari*, Kirchmair, *Deseppi*, *Fiamin*, Milleusnich, Candich, Rafel, *Perini*, *Soldatich*, Würth, Bosichi de Trandafilo, *Carnovalli*, *Palladin*, Jardass, *Depolli*, *Faroveni*,⁴⁹ Jelussich, Serdotz, *Grisostolo*, Candich, *Segala*, Diracca, Garzetich, Giordani, *Mischi*, *Conforto*, Dinarich, Csucusulich, Sarinich, *Rigotti*, Buliko, *Grisostolo*, Kralcich, Mihich, *Brusaferro*, Pillepich, Desnicza, Smoquina, Posmuck, Dobrovich, Zincich, Pressich, Rosner, Zadel, *Deffei*, Gurcich, Rebuhatz, Schlaipach, Host, Superina, Serdotz, Sablich, Luxetich, Smoquina, Erler, Popovich, *Scaramucich*, *Ravisich*, Pillepich, *Dall'Asta*, Jadrich, Steinberg, Karan, Descovich, Mance, *Vio*, *Rupani*, Sarinich,

⁴⁷ MIKSA, nav. dj., str. 23.

⁴⁸ Izvorno *Letić*.

⁴⁹ Ispravno je *Farovini*.

Mavrinz, Medicich, Pillepich, Kuhatz, Nosko, Labus, *Monti*, Scheier, Pillepich, *Crespi*, Slagbauer, Tich, Pausi, Kossovich, *Santarelli*, *Codanich*, *Grini*, Zahtilla, Valencich, Zimmermann, *Devescovi*, *Cirilli*, Rade, Giuretich, Jardakovich, Kolmann, Anicich, *Daneo*, Descovich, *Martini*, Diracca, *Battistich*, Mihich, Stefan, Cussianovich, *Scrobogna*, Skerianz, *Basilisco*, Zvezko, *Branchetta*, Kukatzkay, *Florio*, *Penco*, Surina, Slabus, De Stettler, *Riccobon*, *Donadel*, *Schiavoni*, Duimich, Diracca, *Ravasini*, Lenatz, Pillepich, Tollian, Baretich, Bernercich, Maser, Anicich, Millich, Dobrovich, Poszady, *Felice*, *Bolla*, *Verzenassi*, *Scrobogna*, Gergurir, Mikolaucich, *Pellison*, Mclber, *Spagna*, Benzan, Cebuhar, Borcich, Minak, *Giorgi*, Zeiler, Tozich, Blecich, Poschich, Lenatz, Reiter, Jurmann, Serdotz, Segnan, Sarinich, Superina, *Sabina*, *Bellavita*, Sucher, Nicolich, Couesulich, Stanflin, *Agapito*, *Demarchi*, Koritnick, Benzan, Bachich, Fisser, *Capudi*, Kassler, Komley, Krieger, Papich, Burger, Mateicich, *Battaglierini*, Crever, Buliko, Superina, Seppich, *Zandegiacomo*, Tomassich, *Staboni*, Bachich, Marceglia, Lenatz, Obranovich, Francovich, *Cofani*, Debetz, Goven, Bontich, Lucich, Sforz, Vicich, Francetich, Merleck, *Battistich*, Pobar, Utmar, Sottnig, Covacich, Pussich, Rosich, Csabrian, Pecenich, Delatz, *Rigo*, Randich, Bellinich, *Candellari*, *Montanari*, Diracca, Rack, Celligoi, *Merlato*, *Colletti*, Host, *Biasi*, Uroda, *Schiavon*, Mayer, Geier, Berticich, Matteicich, Sichich, Czar, *Candellari*, *Locatelli*, Debetz, Kucich, Francetich, Descovich, Calcich, Segnan, Segnan, Valencich, Smoglian, Grohovatz, Mikletich, Gulich, Kucich, Cattalinich, Kuncsarich, Grohovatz, Visner, *Rena*, Simatz, Rade, Blasich, Navodny, Jordan, *Bulfony*, Rusich, Kukulian, Rade, Simcich, Francovich, *Fabbri*, Superina, Sebastiancich, *Ernanni*, Giurcich, Cicovich, Bratanich, *Soldatich*, *Palladin*, *Valentino*, *Grego*, Pillepich, Jadrich, Fusinatz, *Cröse*, Göhl, Fusinatz, *Detoma*, Pressich, Chilich, Grubissich, *Silenzi*, *Ricatti*, Lopatz, Segnan, *Larise*, Diracca, Diracca, Delatz, Bergotich, Superina, Xigga, Mattetich, Pokorny, Cattalinich, Franovich, Segnan, Dumichich, Grohovatz, Tomsich, Erlen, Superina, Jurinatz, Bachich, *Agapito*, Csargonia, Kolmann, *Olivieri*, *Pascoletto*, *Cezzi*, Gregurinich, Cettina, Stavanja, Superina, *Jacopi*, Milcenich, Bachich, Giacetich, Superina, Dinarich, Dorcich, *Abizzi*, Dergnevich, Stenberg, *Mazzarelli*, Gerba, Fuciack, Tiblias, Dani, *Luppis*, Bauer, Bachich, Bachich, *Margan*, Schlemberger, Simotich, Imber, *Brazzoduro*, Bontich, Babel, Dergnevich, Lederer, Gerba, Hoplan, Oberster, *Cehada*,⁵⁰ Host, *Depolli*, Gerbatz, Pamer, *Bellassich*, Schrems, *Olivieri*, Superina, Schittar, Millevy, *Moldoni*, Tollian, *Lavrano*, Medicich, Kuschnigy, Sirolla, Madlanich, *Ercolessi*,

⁵⁰ *Cicada/Cec(c)ada*.

Andolfi, Felice, Medverlich, Bernia, Hliepatz, Nuzinovich, Posgady, Tromsich, Knifich, Tomich, Mihich, Host, Pausi, Rena, Berdar, Zvettan, Franovich, Stipanovich, Gianelli, Romano, Manasteriotti, Scozzanich, Cettina, Vervega, Brazzoduro, Lenatz, Stefan, Pfeffer, Matkovich, Rossovich, Gianelli, Nachtigall, Sirolla, Cante.

1.5. Giornale di Fiume

List je izlazio tijekom cijele 1865. godine, te ukupno postoji 52 broja. Glavni urednik bio je Emidio Mohovich, koji ga je i tiskao u vlastitoj tiskarnici. Cilj novina bilo je poticanje moralnog i materijalnog blagostanja Rijeke; donosile su se „municipalne“ vijesti, lokalne, tj. gradske vijesti i vijesti o trgovini. I ovdje nalazimo rubriku o kretanju brodova (*Navigli arrivati e partiti*), o ljudima pristiglih u grad (*Arrivati in Fiume*), o umrlima (*Trapassati nella Città e suo distretto*), te o Bečkoj burzi. Na zadnjim stranicama objavljujani su razni oglasi i reklame. Česte su bile ilustracije koje su pokazivale najnovije tehnološke izume i vedute grada.⁵¹

1.5.1. Umrli: 1. siječnja – 26. prosinca 1865.

Premuda, Doix, *Dalleore, Bellavigna, Rossini, Ulrich, Benato, Maratz, Gerbaz, Sablich, Tornari, Sestan, Burdaćs, Rajevich, Petricich, Gardakovich, Marcovich, Gradis, Bellen, Debono, Marcovich, Richat, Grohovatz, Benass, Simiczek, Simcich, Martinolich, Mavricich, Superina, Sirolla, Serdotz, Pillepich, Peretti, Rack, Bastiancich, Sgoglia, Matetich, Orvalle, Pilepich, Brelich, Janett, Mustardi, Petrich, Simonich, Nuklich, Scotti, Franovich, Scaglia, Mateicich, Dorcich, Dracich, Superina, Slabus, Sepich, Benzan, Cottiero, Lenato, Riccobon, Persich, Dobrimir, Pilepich, Dorcich, Simcich, Lenatz, Gregorich, Millessich, Lenatz, Lusina, Ortalli, Simonetti, Bettini, Candellari, Ubaldi, Gerbaz, Lenaz, Lenich, Host, Mohovich, Sirolla, Colazio, Politei, Laib, Montoni, Silvini, Raguseo, Pilepich, Lenatz, Verzi, Orset, Duimich, Korich, Romani, Ressivatz, Petricich, Mantovani, Bosizio, Pavincich, Gerzanicich, Bassa, Puskan, Vogel, Giustich, Grubisich, Susanich, Morassi, Depoli, Sgoja, Spadavecchia, Marinello, Marsanich, Buglia, Jurcovich, Superina, Host, Rosselli, Vessia, Fronk, Federici, Benass, Spongia, Diracca, Peschko, Holzabek, Kunesarich, Blasich, Giuranich, Fiamin,*

⁵¹ MIKSA, nav. dj., str. 27.

Albertini, Srok, Superina, Superina, *Gregorutti*, Duimich, Lucich, *Colazio*, Descovich, Glasce, Blasich, Kollmann, Srok, Cernich, Desnizza, Ossoinak, Gerbatz, Bratorier, Rebull, *Budini*, Kamenar, Lupetich, *Curir*, Staratz, Rim, Virserina, *Pisent*, Blasich, Hodnig, Slabus, Superina, Maurinatz, Iugo, *Rossini*, *Quarantotto*, Katich, Kramer, D'Asten, *Civico*, Ravnich, Lettis, Ozemberger, Giurandich, Kochansky, Sichich, Blasinich, *Scarpa*, Slabus, Mohorcich, Quell, Sichich, *Pesavento*, Pillepich, Desnicza, Sirolla, Blecich, *Piran*, *Capovilla*, Turak, Sablich, Hren, *Pesavento*, Staratz, *Rossini*, Pecelich, *Laris*,⁵² Lenatz, *Pescanti*, Aoicich, Manrinatz, Silovich, Vild, Wittmann, *Terzi*, Udovich, Verh, Korich, Duimich, Gracsina, Giuranich, *Ravasini*, Duchich, Lenatz, Milecich, Mikulich, Skerianz, Franlich, Mihich, Junk, *Peretti*, *Gennaro*, Benzan, Tiblias, Rolich, Jardass, Zaengerle, *Rossetti*, Zebul, Besiak, Benzan, Pader, Kragnar, Karletzky, Benzan, Surina, Sirola, Dulmin, Brozovich, *Scrobogna*, Vucetich, Limbe, *Fabbiani*, Nicolich, Persich, Besanich, Duimich, *Devescovi*, Ellinger, Sarinich, *Gambillo*, Slomek, Matuia, *Depreto*, Velcich, Dorcich, Wickmajer, Loccancich, Stipcovich, Tim, Samsa, Hansel, Descovich, Baccarcich, *Lanza*, Zitko, Pressich, Benzan, Cattich, Sirolla, Cettina, *Malatesta*, Host, Pobst, Rusich, Giurandich, Rubinich, Sirolla, Gerbatz, Velcich, Dassich, Grohovatz, Slabus, *Mageroni*,⁵³ Blasich, Ferlan, Orazen, *Demarchi*, Jurcovich, Bakotić, Cicevich, Bolf, Millessich, *Crespi*, Serdotz, *Gonelli*, Osmarich, Zvagna, Cattarinich, Gregurinich, *Bonetti*, Nentwig, *Veronese*, Trecich, Kehaceg, Petrovich, Fronk, Jellussig, *Ama*, Sobotnig, de Thianich, Fichner, Simcich, Orasem, Cerniar, Sablich, Lucich, *Peretti*, Grohovatz, *Cappellari*, *Biasini*, Filler, Pasquan, *Fucich*,⁵⁴ Krusich, *Schiavon*, Jardass, Schlanzenberg, Jardass, Cattich, Cestnig, Segnan, Zop, Molagna, Bastiancich, Gellussig,⁵⁵ *Peretti*, *Marsanich*, Lenatz, Klarich, Novotnik, *Giustinich*, Burger, Daklober, Besiak, *Basadonna*, Serdotz, Gersinich, Bontich, Cucich, Stefan, Bernas, Verg, Krusich, *Dionisi*, Chinchella, Baccarcich, Hopriava, Cristich, Varglien, Kost, Buttoratz, *Parlati*, Podmer, Rusich, Vidovich, Marussish, *Cillia*, Velcuh, *Branchetta*, *Fiala*, Giuretich, *Mauro*, Fabianich, Polich, Ivancich, *Mazzarelli*, Dani, Villocich, Mnssanich, Dorcich, *Parlati*, Rumatz, Racli, Klarica, Miculich, *Scaglia*, Rosich, Gondel, *Simonetti*, Cerniar, *Palla*, Stefan, Sestan, Sirolla, *Ricotti*, Makotz, *Depeder*,⁵⁶ Mihich, Retlich, *Mio*, Sablich, Host, Sichich, Schittar, Buneta, Lenatz, Barcovich, Faigl, Friedrich, Cerniar, Sucich, *Skalembro*, Serdotz,

⁵² Ovo mora biti *Larise*, kao i 1861.

⁵³ Ovo će biti *Maceroni*.

⁵⁴ Izvorno vjerojatno *Fucci*.

⁵⁵ *Jelušić*.

⁵⁶ *Peder* je sjevernotalijanska dijalektalna inačica imena *Petar*. Postoji tako *Dalpeder*, *Pedersoli*, *Pederzani* i sl.

Galgazzi, Milocanovich, Ziganti, Jurasich, Pasquan, Camuss, Cottiero, Schittar, Mihich, Vabelli, Bernass, Jardass, Storm, Biasi, Mazzarelli, Bellen, Jurkovich, Tarabocchia, Gennari, Cerniak, Sichich, Botrich, Pillepich, Calcich, Pincherle, Lenatz, Nomicò, Bayer, Kamenar, Biasi, Marsanich, Tuschek, Blasevich, Giurcich, Benzan, Cucich, Bosizio, Francetich, del Pedro, de Vranyczany, Pogus, Malensch, Rack, Cescati, Neger, Spadon, Galiozi, D'Asten, Superina, Zuliani, Candellari, Desich, Poignet, Kramar, Rusich, Millinovich, Duez, Kramar, Tominich, Masutti, Benzan, Raccamelli, Descovich, Cavalier, Fronk, Segner, Viscovich, Grego, Scalamera, Rossini, Felice, Fletzer, Fragnul, Maidich, Bolf, Milletich, Garbas, D'Andrea, Spetz, Wild, Cerniar, Duimich, Plech, Franovatz, Pergoli, Saitza, Pillepich, Bazzell, Descovich, Fichner, Gambillo, Tomsich, Staratz, Valentin, Deseppi, Marot, Glaberger, Jugo, Maricich, Pillepich, Gulich, Veronese, Blecich, Scrobogna, Mladessich, Fetronich, Grimsich, Mihich, Mesco, Verin, Perussich, Sicherle, Lucich, Gerbatz.

Tablica 1. Prikaz podataka o talijanskim prezimenima u rubrici *Trapassati*

Razdoblje	broj umrlih⁵⁷	broj talijanskih prezimena	udio talijanskih prezimena
30.3. – 27. 12. 1843.	301	90	29,9 %
2. 1. – 28. 12. 1844.	411	126	30,7%
1. 1. – 30. 12. 1845.	257	74	28,8%
1. 1. – 2.4. 1846.	88	29	32,9%
20. 6. - 31.12. 1858.	191	42	21,9%
1. 1. – 20. 12. 1859.	359	87	24,2%
24. 12. – 31. 12. 1860.	10	1	10%
1. 1. – 8. 12. 1861.	522	139	26,6%
1. 1. – 26. 12. 1865.	524	138	26,3%
Ukupno	2.663	726	27,3%

⁵⁷ Ukupni je broj umrlih nešto veći, budući da u popis nisam uključio one osobe čija prezimena nisu zabilježena.

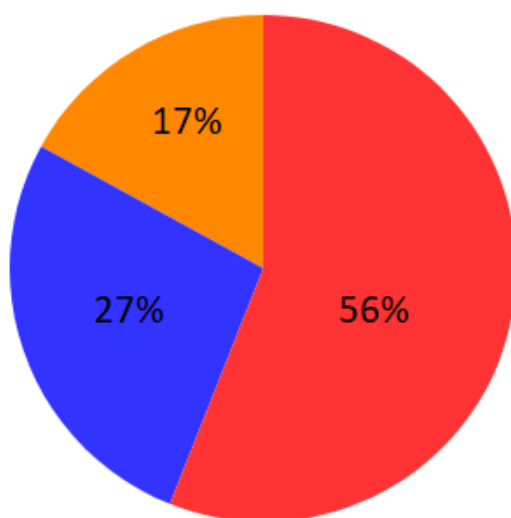
Slika 1.

Približan prikaz riječkih prezimena po etničkom porijeklu u 19. stoljeću

55-60% hrvatskih (56% na slici)

25-30% talijanskih (27% na slici)

15-20% ostalih (17% na slici)

1.6. Razmatranja o narodnosnoj slici Rijeke u 19. stoljeću

Sudeći po raznolikosti prezimena, moguće je ustvrditi da je Rijeka bila izrazito multietnički grad. Iz popisa je vidljivo da je najviše bilo hrvatskih prezimena (55-60%), nakon kojih su slijedila talijanska (25-30%) i ostala prezimena (15-20%). Rubrika ne ukazuje ni na kakve nagle etničke promjene tijekom 19. stoljeća, već se iz nje, naprotiv, iščitava stabilna situacija.

Mada se ovakva slika bitno razlikuje od one koju pruža popis stanovništva iz 1851., to nas ne bi trebalo previše iznenaditi. Naime, više povijesnih demografa – među kojima bih istaknuo Boženu Vranješ-Šoljan - smatra da podaci dobiveni tim popisom nisu pouzdani, a kao jedan od razloga navode korištenje nejasnog, široko shvaćenog pojma narodnosti, u kojem je regionalni naziv često zamjenjivao pravo nacionalno obilježje (u popisnom su obrascu postojale, između ostalih, opcije *Hrvat*, *Slavonac* i *Dalmatinac*). Očito je i Beč imao

nekih rezervi, budući da podaci o narodnosti iz 1851. nisu nikada službeno objavljeni.⁵⁸ No, zagrebačke *Narodne novine* objavile su ih 1852., nakon čega se Franjo Rački pobrinuo za njihovo daljnje širenje.⁵⁹

Imajući to na umu, logično je zaključiti da se onih 5,5% Talijana zapravo odnosi na osobe koje su imale državljanstvo neke od tadašnjih talijanskih država, dok su ostali riječki Talijani, koji su bili podanici Kraljevine Hrvatske, popisani kao Hrvati.⁶⁰ U prilog tome govori i popis iz 1910., prema kojem je od 49.806 Riječana, 2.958 njih imalo talijansko državljanstvo, a to je 5,9% stanovništva.⁶¹ To se, uostalom, čini kao razuman prirast onog 691 Talijana iz 1851., čiji se broj, dakle, praktički učeterostručio, baš kao i cjelokupno riječko žiteljstvo.

Nadalje, rubrika *Trapassati* pomaže nam da ispravimo neka pogrešna vjerovanja, poput onoga da su riječki Talijani uglavnom bili potalijančeni Hrvati.⁶² Naime, iz nje jasno proizlazi da je većina njih ipak bila talijanskog porijekla. Nije, dakle, teško shvatiti kako je oko 25-30% Talijana postupno asimiliralo dio netalijanskog stanovništva i preraslo u relativnu većinu od preko 40%. Taj je proces bio potpomognut stalnim miješanim brakovima, kao i činjenicom da je u Rijeci talijanski stoljećima bio jezik trgovine, školstva, sudstva, pomorstva i unutarnje politike.

Što se pak tiče riječkih Hrvata, premda je njihov udio od 55-60% postepeno opao na manje od 40%, oni su uglavnom uspjeli očuvati svoj jezik i prenijeti ga potomcima, pa i onima koji su bili poprimili talijanski, tj. fijumanski identitet.⁶³ O tome svjedoče podaci popisa iz 1910.,

⁵⁸ Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Prvi opći popis stanovništva u Habsburškoj Monarhiji iz 1857.: Konceptija, metodologija i klasifikacija popisnih obilježja“, *Časopis za suvremenu povijest*, god. XL. (2008.), br. 2, str. 523.-524.

⁵⁹ Kristjan KNEZ, „A Fiume soltanto croati che parlavano l'italiano?“, *In più storia*, god. VIII. (2012.), br. 63, str. 2., *La Voce del Popolo*, Rijeka, 7. 4. 2012.

⁶⁰ To je svojevremeno sugerirao i Attilio Depoli; vidi: KNEZ, nav. dj..

⁶¹ FRIED, nav. dj., str. 77.

⁶² Kao što nas podsjeća Ines SRDOČ-KONESTRA: „Smatra se da je kultura građanstva Rijeke devetnaestog stoljeća zapravo zajednička kultura uskog kruga Talijana, te uglavnom odnarođenih Hrvata, koji upravljaju gradom (...)“ („O prvim riječkim novinama“, *Fluminensia*, god IV. (1992.), br. 2, str. 16.).

⁶³ Premda će u nastavku rada biti riječi o fijumanstvu, reći ćemo za sada da se ono temelji(lo) na dva glavna stupa: fijumanskom dijalektu i osjećaju pripadnosti Rijeci, koja je smatrana domovinom. O tom su se fenomenu hrvatski autori često negativno izrazili. Tako, npr., u *Narodnim novinama* od 7. kolovoza 1852. Ljudevit Gaj piše: „Izuzamši gimnazium i stranom pervu normalnu klasu, u svih drugih riečkih školah narodnom duhu ni traga neima, da nereknem da je mladež uprav protunarodnim duhom opojena“ (citirano prema: Tea MAYHEW, *Revolucionarna 1848. u Rijeci*, Rijeka: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog Primorja Rijeka, 2009., str. 61., 63.). Ferdo HAUPTMANN tvrdi da se Fijuman „svijesno uživljava u svoju općinsku autonomiju u uskim granicama corpora separatuma, pun općinskog egoizma, ne osjeća se ni kulturno ni politički bliz svome hrvatskom zaleđu. To je mentalitet srednjevjekovnog partikularizma“ (nav. dj., str. 104.). S druge strane, Irvin Lukežić smatra da su takvi stavovi suviše subjektivni; on naglašava multikulturalne i kozmopolitske značajke fijumanstva te zaključuje da je ono „uvijek bilo ispred svog vremena“ (Nikola PETKOVIĆ, „Svijet, Rijeka/Fiume, un mondo“, *Fijumani –riječka situacija 1920.-1940.*, Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti Rijeka, 2007., str.12.).

prema kojima je 53% Riječana poznavalo hrvatski jezik, s time da je talijanski poznavalo 80% Riječana,⁶⁴ a mađarski 21,9%.⁶⁵

Godine 1909. o jezičnim prilikama u gradu Riječanka Gemma Harasim piše: „Talijanski je municipij, pa prema tome i (...) sve njegove institucije, općinsko vijeće, škole, uredi, kazališta, gradski život u pravom smislu riječi; talijanski je jezik podjednako rasprostranjen gotovo kod svih stanovnika: među Hrvatima naročito, dapače mnogi se od njih služe njime u porodici i društvenome životu, premda su politički opredijeljeni protiv Talijana; talijanski poznaju, doduše nešto slabije i s tvrdim egzotičnim izgovorom, također i gotovo svi Mađari koji su se nama doselili. Prema tome talijanski jezik ostaje zasigurno općim jezikom sviju narodnosti: u mirnim poslovnim odnosima, u razgovorima, u obiteljima, i kao opće pravilo vrijedi da se prigodom susreta Mađara, Hrvata i Talijana kao jezik razmjene upotrebljava talijanski.

Mađarska je država i sve što je manje-više pod izravnim njezinim utjecajem; od ureda, škola, pošti, telegrafa, željeznica, sve do izdašno subvencioniranih pomorskih društava i onih trgovačkih tvrtki koje su prenesene iz Mađarske.

U okviru spomenutih dviju granica, gotovo jasno određenih i službeno zastupljenih dvama različitim jezicima, pojavljuje se bez određenog prelaska hrvatski element, kome nedostaje vidljiva oznaka na državnim i općinskim zgradama, ali koji zato manje ili više prožima sve društvene slojeve, od slobodnih zanimanja, liječnika, advokata, trgovaca, sve do težaka iz neposredne okolice i manjeg dijela lučkih radnika“.⁶⁶

Valja ispraviti i drugo netočno vjerovanje, prema kojem su Talijani u Rijeci uglavnom pripadali višim klasama. U rubrici *Trapassati*, naime, osobe koje nose talijansko prezime pripadaju svim društvenim slojevima i bave se najrazličitijim zanimanjima.⁶⁷ Kao primjere

⁶⁴ Taj je podatak u skladu s onime što je riječki svećenik Luigi Maria Torcoletti objavio 1919., tj. da je na groblju Kozali 80,8% natpisa postavljenih u razdoblju od 1800. do 1919. (njih 2304) pisano talijanskim jezikom (7,2% bilo je pisano hrvatskim, 5,4% njemačkim, 4,7% mađarskim, 1% engleskim, a 0,9% raznim drugim jezicima) (Serena BULVA, „Riflettendo sulle epigrafi in lingua italiana lette a Cosala“, *La Tore*, god. VIII. (1998.), str. 40.).

⁶⁵ FRIED, nav. dj., str. 75.

⁶⁶ Prijevod sam, uz neke nužne ispravke, preuzeo iz: Gemma HARASIM, „Riječka pisma“, *Fluminensia*, god. V. (1993.), br. 1-2, str. 8.-9..

⁶⁷ Pripadnici viših klasa čine manjinu: tu možemo uvrstiti npr. patricija Iginia Scarpu, koji je 4. listopada 1858. izgubio četrnaestomjesečnog sina Giacoma. Dana 10. listopada iste godine patricij Erasmo Barcich izgubio je desetomjesečnu kćer Policarpu.

Ovdje treba svakako spomenuti i sljedeći rad: Ines KROTA; Ive ZURAK, „Zapisnici skupština Radničkog saveza za Rijeku i njeno područje 1901. i 1902. godine (II dio)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 24 (1981.), str. 69.-92. Tu je sadržan popis preko 1.600 članova Radničkog saveza za Rijeku i njeno područje, iz kojeg se vidi da su talijanska prezimena bila široko zastupljena i u radničkom sloju.

možemo navesti - kao pokojnike ili kao najužu rodbinu pokojnika - ribare (npr. Giuseppe Battistini, Luigi Massalin, Giovanni Scotti, Giacomo Spadavecchia), mornare (npr. Serafino Raissa, Achille Spagna, Eusebio Silenzi, Domenico Brazzoduro), užare (npr. Dionisio Faroveni, Paolo Giorgi, Davide Montanari), brijače (Nicolò Depoli, Giovanni Rossini, Giacomo Felice, Antonio Zamboni, Santo Vianello), stolare (Pietro Padovani, Felice Sandrin, Natale Cofani, Baldassare Biasi), nosače/fakine (Giovanni Gennaro, Natale Vabelli, Gaetano Masiero, Pietro Mantovani), postolare (Michele Zuliani, Giulio Parlato, Mattio Cottiero, Serafino d'Andrea), odvjetnike (Luigi Dall'Asta, Rodolfo Zandonati), vlasnike trgovina (Pasquale Quarantotto (60 god.), Stella Tedeschi, Antonio Curti, Francesco Battaglierini (71 god.)), slikare (Francesco Capudi, Angiolo i Luigi Rossetti), kalafate (Giovanni Depolli, Luigi Frisolo, Riccardo Olivieri), bačvare (Francesco Scrobogna (62 god.), Giorgio Valentin (38 g.)), „siromahinje“, uglavnom udovice (Giovanna Larise (45 god.), Maria Orvalle (80 god.), Mattea Mustardi (75 god.), Catterina Pesavento (40 god.), Giuseppa Bassa (75 god.), Antonia Malatesta (65 god.)), primalje (Elena Mardegani, Catterina Pascucci, Maria Dionisi (59 god.)), sluškinje (Domenica Bernardacci (37 god.), Maria Trentin (57 god.), Francesca Bernia), časnu sestru Placidu Simonetti (71 god.), tvorničke radnice Margheritu Scaglia (19 god.) i Gaetanu Vessia, prostitutku Annu Miscuglia (28 god.), opsjenara Antonia Verin (50 god.), uvezivača knjiga Giuseppa Bolla, brusača Giovannia Zandegiacomo, mlinara Giovannia Fabbri, kazališnog kontrolora Carla Candellari, prodavača likera Tebalda Ubaldi, klobučara Giovannia Rosselli, limara Pietra Peretti, slastičara Giovannia Cillia, voćara Giuseppa Marinello, grobara Giuseppe Avalor (34 god.), a ima i nešto seljaka (npr. Antonio Flezzetti⁶⁸ (88 god.), Matteo, Antonio, Andrea i Catterina Scrobogna, Gregorio Marsanich, Giovanni Giustinich (39 god.)).⁶⁹

Zbog svega navedenoga, teza o nagloj masovnoj talijanizaciji riječkog žiteljstva u drugoj polovici 19. stoljeća postaje neodrživa. Uostalom, ona i ne zvuči vrlo uvjerljivo, ako pomislimo da se to potalijančenje trebalo ostvariti u razdoblju od trideset godina (od 1851. do 1881.), od kojih je sedamnaest Rijeka bila pod hrvatskom upravom. Također, smatram da su postoci Talijana u popisima od 1881. do 1910. godine realistični,⁷⁰ te da su 1851. Hrvati i Talijani imali otprilike isti udio u stanovništvu (oko 40%).

⁶⁸ Pravilno bi bilo *Frezzetti*. Ovo prezime danas najčešće nalazimo u Napulju.

⁶⁹ Ovdje je naveden samo dio pokojnika i zanimanja kojima su se bavili. Podaci su preuzeti iz svih obrađenih listova: *Eco del Litorale Ungarico*, *L'Eco di Fiume*, *Gazzetta di Fiume* i *Giornale di Fiume*.

⁷⁰ Vjerodostojnost tih postotaka potvrđuju i stare fotografije i filmske snimke koje prikazuju kako riječke mase oduševljeno dočekuju D'Annunzija. S druge strane, čudno je da je po nekim izvorima u Rijeci 1910. godine bilo

Na kraju, svakako treba spomenuti da ban Josip Jelačić u svom „Stručnom mišljenju“ upućenom austrijskom ministru pravde 1852. tvrdi da „iskustvo tamošnjih duhovnih vlasti kaže da se od 8.000 žitelja Rijeke godišnje 5.000 ispovijeda na hrvatskom, dok se oko 3.000 ispovijeda na talijanskom (...).“⁷¹ Ovdje očito nisu uračunati svi riječki žitelji, budući da oko 7% njih nije bilo katoličke vjeroispovijesti.⁷² Ipak, činjenica da se prema ovoj procjeni 37,5%, dakle oko 40% vjernika, ispovijedalo na talijanskom od iznimne je važnosti jer potvrđuje naš zaključak o broju Talijana polovicom 19. stoljeća.

Postotak onih koji su se ispovijedali na hrvatskom iznosi oko 60% (točnije 62,5%), jer Hrvatima treba pribrojiti i vjernike iz brojne slovenske zajednice (oko 13% stanovništva), koji su se također služili „ilirskim“ jezikom. Usto, vjerojatno su se i neki Talijani hrvatskog porijekla koristili hrvatskim jezikom prilikom ispovijedi (iz obzira prema svećeniku, koji je najčešće bio Hrvat, a valjda i zato što su u obitelji vjerski odgoj primili na hrvatskom).

Kao što je rečeno, i hrvatski i talijanski su autori po pitanju brojnosti inzistirali na tezi o velikoj većini svoga naroda, no sve ukazuje na to da rješenje zapravo leži u poslovičnoj zlatnoj sredini.

Slika 2. Narodnosna slika Rijeke 1851.

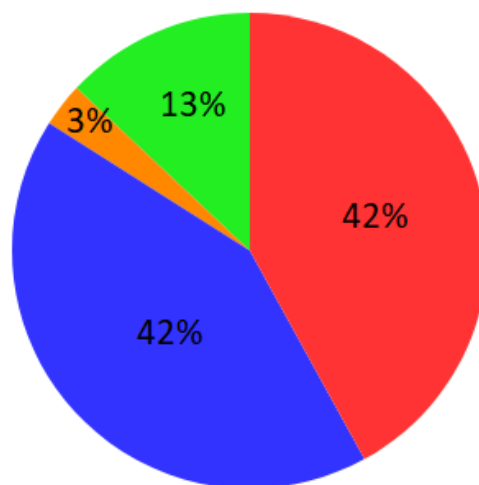
(približan prikaz)

oko 40% Hrvata (42% na slici)

oko 40% Talijana (42% na slici)

13% Slovenaca

2,5% ostalih (3% na slici)

26% Hrvata i 13% Mađara, a po nekim drugima 32% Hrvata i 7% Mađara. Ako je, dakle, došlo do manipulacije brojkama na štetu Hrvata, rekao bih da je ona ostvarena u korist Mađara. Sličnog je mišljenja i Fran BARBALIĆ u svom poznatom radu „Pitanje narodnosti u Rijeci“ (*Rijeka-Zbornik*, Zagreb: MH, 1953., str. 27).

⁷¹ Ivan PEDERIN, „Stručno mišljenje Josipa Jelačića o uredovnom jeziku riječkih sudova upućeno austrijskom ministru pravde (1852)“, *Vjesnik istarskog arhiva*, god. I. (1991.), str. 160.

⁷² FRIED, nav. dj., str. 102.

2. O riječkom talijanstvu kroz povijest

Kako bismo dobili bolji uvid u kontinuitet prisutnosti Talijana u Rijeci te tako bolje shvatili situaciju u 19. stoljeću, smatram korisnim vratiti se unatrag u prošlost te iznijeti nekoliko podataka o njima, od kojih su neki vjerojatno manje poznati. Oslonit ću se pritom na povijest Rijeke koju je napisao Ivan/Giovanni Kobler, za koju je napisano da je „trajan i siguran putokaz kroz riječku prošlost, temelj na kome valja graditi sva buduća istraživanja, koja se tiču Rijeke i njenog šireg kulturno-povijesnog okruženja.“⁷³

O počecima talijanskog elementa u Rijeci Kobler piše: „Ne može se ustanoviti je li se u Rijeci talijanski jezik počeo razvijati iz latinskoga, ili je pak unesen preko trgovačkih veza.“⁷⁴ Tome treba dodati i treću mogućnost (koja je zapravo spoj prvih dviju), tj. da romansko stanovništvo Tarsatike nije nikada potpuno iščeznulo te da je pod utjecajem Venecije i talijanskih doseljenika svoj izvorni govor postupno zamijenilo venetskim dijalektom koji se održao do danas.⁷⁵

Kobler nastavlja, kažući da su dokumenti iz 13. i 14. stoljeća rijetki, te da su pisani latinskim jezikom, no da podaci o trgovačkoj aktivnosti, te crkvena i politička povezanost grada opravdavaju pretpostavku da je talijanski element ovdje bio značajan.⁷⁶

⁷³ Irvin LUKEŽIĆ, „Kobler i njegovo povijesno djelo“, u: Giovanni KOBLER, *Povijest Rijeke*, Opatija: Preluk, 1995., sv. 1, str. 22.

⁷⁴ Giovanni KOBLER, *Povijest Rijeke*, Opatija: Preluk, 1995., sv. 2, str. 314.

⁷⁵ Budući da je to bio slučaj u Trstu, Istri, na kvarnerskim otocima te u nekim dalmatinskim gradovima - o čemu svjedoči i povijest tergestinskog, istriotskog i dalmatskog govora – najvjerojatnije je da se isto dogodilo i na području Tarsatike/Rijeke (na ovu temu vidi npr.: Nikola VULETIĆ, „Neka jezična pitanja autohtonoga zadarskog romanstva u XIV. stoljeću“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, god. XXXV (2009.), str. 411.-427.; Giovanni RAPELLI, „Note sulla slavizzazione dell’Istria e della Dalmazia“, *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, god. XLII. (2012.), str. 51.-69.

Inače, o riječkom talijanskom dijalektu (fijumanskom) stručnjakinje pišu: „(...) u gradu su zasigurno već u 15. st. koegzistirali hrvatski jezik (...) te jedna varijanta venetskoga jezika (...) no s obzirom na povijesne činjenice, tj. da su već u 9. i 10. st. na istočnoj jadranskoj obali mletački trgovci, pomorci i vladini dužnosnici govorili mletačkim, vjerojatno se govorila i ranije“ (Mirjana CRNIĆ NOVOSEL; Nina SPICIJARIĆ PAŠKVAN, „Fijumani i stavovi o fijumanskom idiomu u 21. stoljeću“, *Riječki filološki dani 9: zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa*, ur. Diana STOLAC, Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 2014., str. 410.).

„Bilo da je fijumanski dijalekt svojim temeljnim slojem kontinuanta jezika autohtonog romanskog življa s naknadnim naslojem venecijanizama, bilo da je njegova osnovica specifična mješavina talijanskih dijalekata italskih doseljenika od XIII. stoljeća nadalje s kasnijim postupnim venecijanskim jezičnim naslojem, on je u Rijeci stoljećima supostojao s riječkom čakavštinom Hrvata (...)“ (Iva LUKEŽIĆ, „O dvama riječkim pučkim jezicima“, *Fluminensia*, god. V. (1993.), br. 1-2, str. 27.).

⁷⁶ Podaci o tim dvama stoljećima mogu se naći u: KOBLER, *Memorie*, sv. 3, str. 234.-241. Što se tiče talijanskih antroponima, znamo da je 1384. u Rijeci živio neki Nicolò Vanzozi (Isto, str. 240.), a 1392. zabilježen je sudac rektor Marco Violetich (Isto, sv. 2, str. 147.).

Od 15. stoljeća nadalje, postoje brojni podaci, u knjigama općinskih kancelara i u protokolima gradskog vijeća, na osnovi kojih se može zaključiti da je talijanski element brojčano rastao.

Prva knjiga kancelara Del Rena iz Modene, koja donosi dokumente od 1436. do 1461. godine, sadrži i dvije talijanske isprave, a to su tarifa za ribu i inventar dragocjenih predmeta crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije.⁷⁷ Iz tarife se može zaključiti da je riječko stanovništvo poznavalo talijanski jezik, te da nije bio potreban hrvatski prijevod.

Brojni ugovori svjedoče da su trgovci većinom bili iz Krka, Cresa, Zadra, Pule, Trsta, Venecije, Pesara, Ancone, Rimini, Fana, Ferma, Ravenne, Firenze, Trania, Barlette, te da je Rijeka bila središte trgovačke razmjene između Italije i Kranjske. Od 39 gradskih savjetnika onog doba, bilo ih je 19 s hrvatskim prezimenom, 5 s talijanskim i 14 neutvrđenih;⁷⁸ no, sva su imena kanonika „slavenska“.

Druga knjiga, koju je napisao kancelar Domenico Raniza iz Trsta, za razdoblje od 1525. do 1537. godine, sva na latinskome, donosi dva talijanska dokumenta: inventar prodavaonice i podmirenje računa. Međutim, česti su talijanski dokumenti u knjizi kancelara Tranquillia za godine 1544., 1545., 1546., gdje nalazimo pisma, svjedočenja, zadužnice, preslušavanja i sudske odluke, sve na lokalnom venetskom dijalektu. Isto se može reći za druge knjige iz tog stoljeća, posebno za knjigu kancelara Manlia, gdje se nalazi latinska objava iz 1575. godine objašnjena na talijanskom jeziku *ad omnium clarum intelligentiam adstante magna populi multitudine* (kako bi je ondje okupljeno mnoštvo naroda moglo jasno razumjeti).

Kobler dodaje još sljedeće podatke o 16. stoljeću: 1) oko 1521. godine Primož Trubar, aktivan promicatelj protestantizma, pohađao je školu u Rijeci, gdje je naučio talijanski i

⁷⁷ Premda Kobler to ne spominje, osim navedena dva dokumenta, u kancelarovoju knjizi nalazimo još dva talijanska teksta trgovačkog karaktera, jedan iz 1440., a drugi iz 1443. (vidi: Silvino GIGANTE, *Libri del Cancelliere. Volume primo. Cancelliere Antonio di Francesco de Reno. Parte seconda*, Rijeka: La Vedetta d'Italia, 1931., str. 113.-114., 127.-129., <https://archive.org/details/p2libridelcancel01giga>, listopad 2015.). Tekst tarife za ribu iz 1449. objavljen je u: Edoardo SUSMEL, *Fiume attraverso la storia: dalle origini fino ai nostri giorni*, Milano: Fratelli Treves Editori, 1919., str. 120-122. (<http://www.slideshare.net/movimentoirredentistaitaliano/edoardo-susmel-fiume-attraverso-la-storia-1919>, listopad 2015.).

⁷⁸ Ovdje treba ispraviti Koblera, budući da je sva prezimena na *-ich* svrstao među slavenska. Prezimena koja navodi su sljedeća: Barulich, Blasich, Blasinich, Cavallo, Collalto, Collalto, Cresolich, Cresolich, De Reno, Donadovich, Glavinich, Glavinich, Glavinich, Glavinich, Grimani, Mikulich, Mikulich, Matronich, Maurich, Radolich, Rosso, Russevich, Rossovich, Vidovich, Zvanich (Isto, sv. 2, str. 170.). Osim očitih *Cavallo*, *Collalto*, *Collalto*, *De Reno* i *Grimani*, kao talijanskog porijekla izdvojio bih još četiri ili pet prezimena: *Barulich* (*Baruli* je latinsko ime grada Barlette; danas u Italiji ovo prezime uglavnom nalazimo kao *Barulli*), *Donadovich* (ovo je zapravo nadimak koji je gospodin Donadovich dobio po ocu, trgovcu iz Ancone imenom Donatello Calleli (Monika CVITANOVIĆ, „Život žena u Rijeci u 15. stoljeću“, diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2012., str. 16.)), *Matronich* (*Matrone/Matroni*), *Zvanich* (*Zuani*), a moguće i *Vidovich* (znamo da je ispravno *Vidonich*, možda izvorno *Vidoni*). Trebalo bi dakle biti 16/15 slavenskih i 9/10 talijanskih prezimena (s time da je 14 savjetnika neodređeno, tj. bez prezimena).

„ilirski“ jezik;⁷⁹ 2) iz protokola gradskog vijeća proizlazi da je općina pozvala talijanskoga korizmenog propovjednika 1573. i 1594.; godine 1599. gradsko je vijeće naredilo sucu da ubuduće svoje dokumente piše na talijanskome jeziku (umjesto latinskim), kako bi ih svatko mogao razumjeti; 3) pravne je poslove obavljao pravnik zvan vikar, koji se mijenjao svake godine. Ti su vikari bili iz Gorice, Trsta, te općenito iz Italije. Svoje protokole sastavljali su na talijanskom, a presudu donosili na latinskome.

„Među 106 gradskih savjetnika nalazimo 57 slavenskih i 44 talijanska imena. Među kanonicima župne crkve nalaze se *Bianchini*, *Condi*, *Giacomini* i *Vespasiano*. Omjer je porastao u XVII. stoljeću, te još više u XVIII., kada je otvaranje slobodne luke počelo privlačiti veći broj stranih trgovaca.“⁸⁰ „(...) čak ni u obližnjim slavenskim ruralnim područjima oko Kastva, Grobnika, Trsata, Bakra i Vinodola nije bilo svećenika ili druge učene osobe koja nije poznavala riječki talijanski dijalekt.“⁸¹

Kobler piše još da je u katoličkim crkvama u Rijeci propovijedanje na talijanskom i hrvatskom jeziku „drevan običaj“.⁸² Objašnjava kako je u vrijeme korizme, kad su propovijedi učestalije (tri ili više tjedno), bilo uobičajeno pozvati korizmenog propovjednika izvan Rijeke, kako bi se izbjeglo preopterećenje lokalnih svećenika, s time da je propovjednik zadužen za talijanske propovijedi najčešće dolazio iz Italije. Nije poznato kada je ta praksa započela, no prvi njezin spomen nalazimo 1545. godine, a 1573. općina je tražila „ilirskog“ propovjednika za crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije i talijanskog za crkvu sv. Jeronima; za potonju je crkvu 1594. općina zaposlila talijanskog propovjednika, a za crkvu Marijina Uznesenja, 1597., hrvatskoga. Tijekom korizme 1605. župnik je u crkvi Uznesenja BDM propovijedao na hrvatskom jeziku, a jedan benediktinac na talijanskom.

Godine 1795. car je na zahtjev građana dopustio da „talijanska nacija u Rijeci“ na vlastiti trošak, tj. kroz dobrovoljne donacije, dovede kanonika Guerrinija iz Sinigaglie radi talijanskih propovijedi. Godine 1796. odobrio je dovođenje talijanskog korizmenog propovjednika svake godine - opet na trošak vjernika, a ne javne blagajne - uz prethodno dopuštenje dijecezanskog biskupa i političke vlasti te pod uvjetom da propovjednik ne bude iz strane države.⁸³

Nalazimo i na podatak da je tijekom velikog osmodnevnog slavlja u čast Čudotvornom raspelu Sv. Vida od 12. do 19. ožujka 1796., na koje su pohrlili i deseci tisuća vjernika iz

⁷⁹ Podsjetimo da je 1455. u Rijeci otvorena talijanska gradska škola, a 1457. i hrvatska kaptolska škola.

⁸⁰ KOBLER, *Povijest Rijeke*, sv. 2, str. 314-315.

⁸¹ KOBLER, *Memorie*, sv. 1, str. 185.

⁸² Isto, sv. 3, str. 30.

⁸³ Isto, sv. 3, str. 30-31.

Istre, Kranjske i Hrvatskog primorja, svaki dan ujutro održavana pjevana misa i talijanska propovijed, popodne je bila hrvatska propovijed, a u srijedu je održana i njemačka propovijed.⁸⁴

Još neke zanimljive informacije o crkvenom životu, konkretnije o priredbama đačkih Marijinih kongregacija, donosi Iva Lukežić: „(...) 1648. godine su simboli Muke Isusove tumačeni latinskim, talijanskim i hrvatskim jezikom, a nakon procesije izvedena je alegorijska igra na hrvatskom jeziku; 1704. je nakon pokorničke procesije jedan zbornik kazivao talijanskim jezikom jednu, a drugi hrvatskim jezikom otpjevao drugu osjećajnu pjesmu o Muci Isusovoj; 1726. godine najprije je izvedena alegorija u crkvi, nakon čega su dječaci s improvizirane pozornice pjevali hrvatske i talijanske pjesmice, a ophodnja je završena propovijedima na hrvatskom i talijanskom jeziku, a gotovo isto je zabilježeno i za 1754. godinu.“⁸⁵

Navedeni podaci ukazuju, dakle, na značajnu i kontinuiranu prisutnost Talijana i njihove kulture u Rijeci, kao i na to da je lokalna Crkva uspješno zadovoljavala potrebe i hrvatskih i talijanskih vjernika, koji su, po svemu sudeći, živjeli u skladnom suživotu.

3. Riječka prezimena kroz povijest

3.1. Riječka prezimena u 15. stoljeću

Kao što smo već utvrdili, u Rijeci su u 19. stoljeću po brojnosti prednjačila hrvatska prezimena, na drugom su mjestu bila talijanska, a zatim su slijedila sva ostala.

Želimo li istražiti situaciju u prethodnim stoljećima, moramo krenuti od knjige gradskog notara Antonia De Rena, koja obuhvaća razdoblje od 1436. do 1465..⁸⁶ Naime, riječ je o prvom značajnijem povijesnom izvoru koji sustavno bilježi riječke antroponime. Ondje su najčešća prezimena hrvatskog porijekla (npr. Glauinich, Iurlinouich, Mateieuich, Mladenich, Oslich, Xupagnich), druga su najbrojnija ona talijanskog podrijetla (npr. Bonfioli, Calleli,

⁸⁴ Isto, sv. 1, str. 139.

⁸⁵ Iva LUKEŽIĆ, „Prva „riječka“ knjiga (nastavak)“, *Fluminensia*, god. II. (1990.), br. 2, str. 133.

⁸⁶ Silvino GIGANTE, *Libri del Cancelliere. Volume primo. Cancelliere Antonio di Francesco de Reno. Parte prima, parte seconda*, Rijeka: Municipio di Fiume, 1912., La Vedetta d'Italia, 1931. (<https://archive.org/details/pt1libridelcancel01giga>, <https://archive.org/details/p2libridelcancel01giga>, listopad 2015.) i Mirko ZJAČIĆ, „Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Renno de Mutina (1436-1461)“ I., II., III., *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 3 (1955.-1956.), 4 (1957.), 5 (1959.).

Çigantich, Çaninich,⁸⁷ Matarelo, Tomasini), a najrjeđa su ostala (npr. Barlech, Belsterfar, Rheinthaler).

Kako bismo, dakle, dobili uvid u etničku strukturu riječkog stanovništva u 15. stoljeću, u nastavku donosim prezimena osoba koje su u De Renovim notarskim spisima⁸⁸ označene kao riječki građani i čije prezime znamo (jer ima i građana čije prezime nije navedeno):

Glauinich, Golobich, Çouanich,⁸⁹ Santis, Çouanich, Caureti,⁹⁰ Xupelich,⁹¹ Xupelich, Blaxonich,⁹² Çaninich, Raintalar, Terçich, Tolcouich, Posniçich, Charmanich,⁹³ Milçich, Milasinich, Bunto, Slamperger, Rossouich, Rossouich, Contouich, Contouich, Petriçich, Sandai, Barulich,⁹⁴ Micolich, Micolich, Melcherich, Blasinich, Glauinich, Glauinich, Spinçich, Spinçich, Samburich, Vidonich,⁹⁵ Mocenigo,⁹⁶ Ruseuich, Tomasini de Caldana,⁹⁷ Mateieuich, Babich, Raunacher,⁹⁸ Rasar, Maurich, Vidotich,⁹⁹ Mortatich,¹⁰⁰ Marnich,¹⁰¹ Satanni/Santani,¹⁰² Cigantich,¹⁰³ Chouaçich, Cersatich, Matronich,¹⁰⁴ Bachinich,¹⁰⁵ Bachinich, Fariçich, Diraçich, Iurlinouich, Iurieulich, de Grimanis, Scholich, Coxarich, Çorçeulich, Dolinich, Machagnan(o),¹⁰⁶ Oslich, Cernolich, Obadich, Sirognich, Misuli, Radolich, Chergnaueçich, Muletich, Loliça, Peçich, Cersatich, Cigantich, Golçich, Rompler/Rumpler, de Barnis, Mortath, Simonich, Samburich, Maliuanich, Venecianich,¹⁰⁷ Susselich, Susselich, Marolich,¹⁰⁸ Ilijch, Petriçich, Mateieuich, Tudrouich,¹⁰⁹ Lisiçich,

⁸⁷ Zanin(i).

⁸⁸ Vidi GIGANTE, nav. dj.; ZJAČIĆ, nav. dj.

⁸⁹ Zovan(n)i (venetizirani oblik imena/prezimana Giovanni).

⁹⁰ Cavretti (venetski cavretto, talijanski capretto = kozlič).

⁹¹ Budući da ne postoji hrvatsko prezime Župelić, ovo bi trebalo biti talijansko Zup(p)el(li).

⁹² Blason(e), Blasoni, porijeklom iz Furlanije.

⁹³ Carmani.

⁹⁴ Baruli ili Barulo; prezime je zabilježeno u Padovi već 1081. Danas ga u Italiji uglavnom nalazimo kao Barulli.

⁹⁵ Ovo će biti Vidoni, iz Udina.

⁹⁶ Slavna mletačka obitelj, iz čijih je redova proizašlo više duždeva i vojskovođa.

⁹⁷ Tomasini je vrlo rašireno na sjeveru Italije, dok je Caldana venetsko prezime.

⁹⁸ Slovensko prezime Ravnikar.

⁹⁹ Venetsko prezime Vidotto ili pak furlansko Vidotti; ne postoji hrvatsko prezime Vidotić. I danas u Rijeci živi više osoba koje se prezivaju Vidotto.

¹⁰⁰ Mortati/Mortato. Čini se da je to talijansko prezime dalekog albanskog porijekla.

¹⁰¹ Postoji i talijansko Marni, ali mislim da je ovdje ipak riječ o hrvatskom prezimenu.

¹⁰² Grafija ovog prezimana stalno varira (Çatanni, Çantani, Santani, Sentani, Xatanni). Smatram da je riječ o toskanskom prezimenu Santanni, premda postoji i Sattani.

¹⁰³ Zigante, istarsko prezime.

¹⁰⁴ Matroni ili pak napuljsko prezime Matrone.

¹⁰⁵ Bachin, venetsko prezime koje nalazimo u Rijeci i u 16. stoljeću.

¹⁰⁶ Maccagnan(o), venetsko prezime.

¹⁰⁷ Venezian(o)/Veneziani.

¹⁰⁸ Marol(li)/Marulli, a možda je i dalmatoromansko prezime.

Rossouich, *Vidotich*, Coxarich, Belamama, Labutich, *Brigada*,¹¹⁰ Seualich, Golčich, *Gastaldich*, Pilar, *Callelo, de Fantonis, Andregetich*,¹¹¹ Vidačich, *Calleli*, Tonchouich, *Cauretich/Cauertich*, Laus, Tonchouich, *Andregetich, Marini*, Oslich, Iurchouich, Čopich, Siuichouich, *Matiucij*,¹¹² *Bello*, Čupanich, Visignich, *Cigantich, Bonfiolo*,¹¹³ *Festa*, Repeglich, *Barlehouich*,¹¹⁴ *del Bene*,¹¹⁵ Golčich, Franulich,¹¹⁶ Spinčich, *Dietrisich*, Radenich, Dragulich, *Cigantich*, Micolich, Moclinouich, Soričich, Tudrouich, Diračich, Gluchin, Petach, *Rosa, Cauertich, Putinich*,¹¹⁷ *Calleli*, Repeglich, Radiuoieulich, *Bachinich*, Perssich, *Passinich*,¹¹⁸ Radauich, *Agabitich*,¹¹⁹ *Rosso*,¹²⁰ Lausich, Cresolich, Cusčich, *Agabitich, Cortelada*,¹²¹ Barberich,¹²² Barbich, Crastich, Glada, *Barlesich*,¹²³ Silčich, Terčich, Čorceuich, *Fabianich*,¹²⁴ Chernich, Trahat, Lisičich.

Od 170 prezimena, utvrdio sam 108 hrvatskih (63,5%), 56 talijanskih (32,9%) i 6 ostalih prezimena (3,5%). Pritom sam se koristio kriterijima koji su navedeni na početku rada.¹²⁵

3.1.1 Popis građana

Radi potpunijeg pregleda (dijela) tadašnjih riječkih žitelja donosim popis istih građana s njihovim imenima i ostalim opisima. Donosim sve na latinskom, pri čemu valja napomenuti

¹⁰⁹ Ovo bi mogao biti i dalmatoromanski antroponim (u Zadru se npr. spominje plemić Todru de Fomat (Teodoro de Fumati), čije je pismo iz 1325. dragocjen dokument za proučavanje dalmatskog govora te njegovog ispreplitanja s venetskim).

¹¹⁰ Lombardsko prezime. Nalazimo ga i u 16. stoljeću kao *Brigadich*.

¹¹¹ *Andreggetti*.

¹¹² *Mattiucci*.

¹¹³ *Bon fiolo* znači „dobar sin, dobro dijete“.

¹¹⁴ Izvorno *Barlech*, germanskog porijekla.

¹¹⁵ Prezime nalazimo i u 16. stoljeću.

¹¹⁶ Hibridno prezime: *Fran* je germanskog porijekla, *-ul* romanskog a *-ich* slavenskog. Ovo prezime inače nose i Hrvati i Talijani.

¹¹⁷ *Put(t)in(i)*, najvjerojatnije venetsko prezime.

¹¹⁸ *Passino/Passini*.

¹¹⁹ Prezime postoji u Italiji kao *Agapito/Agapiti* i *Agabito/Agabiti*. Među tadašnjim riječkim građanima nalazimo dva Agabiticha te Agabita Contouicha i Aggabita Diračicha, što ukazuje na određenu popularnost tog antroponima, a vjerojatno i na kontinuitet sa stanovništvom Tarsatike. Naime, ne možemo zaboraviti na udovicu Agape koja se spominje na jednom ranosrednjovjekovnom riječkom mozaiku. Konstantin Jireček dokazao je kontinuitet romanskog stanovništva u dalmatinskim gradovima upravo na temelju kontinuiteta antroponima (npr. ime *Orsat* u Dubrovniku vuče korijene iz antike), među kojima spominje i ime Agapitus.

¹²⁰ *Rosso*, vrlo rasprostranjeno talijansko prezime. Ne znam je li povezano s *Rossouich*.

¹²¹ Na venetskom *cortelada* znači „ubod nožem“ (tal. *coltellata*).

¹²² Ovo bi moglo biti i talijansko prezime *Barberi*.

¹²³ *Barlese/Barlesi*.

¹²⁴ *Fabian(i)*.

¹²⁵ Vidi str. 7-8. ovoga rada.

da su se u svakodnevnom životu osobna imena koristila i u hrvatskom i u talijanskom obliku, ovisno o govorniku i situaciji:

Quirino filio Iudicis Marci Glauinich, Çupano Golobich, Quirino Çouanich, Antonio Santis de Pensauero, Vitus Çouanich, Mateus quondam Grisani Caureti, Marcus Xupelich, Cristina Xupelich, ser Stefanus Blaxonich, Martino quondam Çanini/Çaninich, Nicolao Raintalar, Martino Terçich, Simone Tolcouich, Curilus Posniçich, Tomas Charmanich de Castua, Chirinus Milçich, Iohanne Milasinich, Marco Bunto, Michlesio Slamperger muratore, Floro Rossouich, Iohanne Rossouich, Georgio Contouich, Agabito Contouich, Georgio Petriçich, Iohanni Sandai, Vito Barulich, prudens vir ser Iacobus Micolich, iudice Nicolao Micolich, Bartolo Melcherich, iudice Stefano Blasinich, Petro (condam iudicis Chirini) Glauinich, ser Georgio Glauinich, Chirino Spinçich de Castua, Martino Spinçich, Luca Samburich, iudice Mauro Vidonich, Toma Mocenigo, ser Georgio Ruseuich, Nicolao Tomasini de Caldana de Vegla, Vito Mateieuich, Iohanne Babich, generose milite domino Martino Raunacher, Petro Rasar sarctore, Simeone Maurich, Paulo Vidotich barbitonsore, Paulo Mortatich, Iohanne Marnich, Martino Satanni, Iacobo Cigantich, Paulo Chouaçich, Marco Cersatich, iudice Vito Matronich, Christoforo Bachinich, nobili viro Bartolo Bachinich, Cipriano Fariçich, Aggabito Diraçich, ser Valentino Iurlinouich, Iuanus Iurieuich, prouido viro ser Chirino de Grimanis, presbitero Vito Scholich, Iohanne Coxarich, Iuanusio Çorçeuch, Ambrosio Dolinich, Iohanne Machagnan(o), Luca Oslich, Stefano Cernolich, Michaele Obadich, Fabiano Sirognich, Bartolo Misuli, Ambrosio Radolich, Barulo Chergnaueçich, Cosma/Cusma Muletich, Iohanne Loliça, Blasio Peçich, presbitero Vito Cersatich, Nicolao Cigantich, Marco Golçich, Georgius Rompler/Rumpler de Labaco, dominus Nicolaus de Barnis (Vicarich), Stefano Mortath, Georgio Simonich, Iusto Samburich, Iacobo Maliuanich, Nicolao Venecianich, presbitero Iohanne Susselich, Nicolao Susselich, Georgio Marolich, Alegreto Ilijch, Iacobo Petriçich, ser Bartolo Mateieuich, Cipriano Tudrouich, Iohanne Lisiçich/Lisiça, Antonio Rossouich, Iusto Vidotich, Simone Coxarich, Nicolaus condam presbiteri Iohannis Belamama de Vegla, Laurentio Labutich, Iohanne Brigada, Mochoro Seualich, Georgio Golçich, Mauro Gastaldich, Simone Pilar, domina Nasta, uxor condam ser Donati Callello, ser Dominico de Fantonis, Gaspare Andregetich, presbitero Alexandro Vidaçich, iudice Mateo condam ser Donati (Calleli), Iacobo Tonchouich, Luca Cauretiç/Cauertich, Mateo Laus, Grisano Tonchouich, ser Georgio Andregetich, Alegreto Marini de Tragurio, Simone Oslich, Andrea Iurchouich, Nicolao Çopich, Ilia Siuichouich, Bartolomeo Matiucij de Firmo, Marco Bello, Suetina

Çupanich, presbitero Antonio Visignich, Iohanne (condam Georgij) *Cigantich*, ser Ançulino *Bonfiolo*, Simone *Festa* de Flumine, diacone Antonio Repelgich/Repeglich de Flumine, Acacio Barlehouich, Ricardo *del Bene*, Franciscus Golçich, Iohanne Franulich, Laurentius Spinçich, Alberto Dietrisich, Prodano Radenich, Mateo Dragulich, Francisco *Cigantich*, domino presbitero Iohanne Micolich arcidiacono, Stefano Moclinouich, Stefano Soriçich, presbitero Dominico Tudrouich, Georgio Diraçich, Gregorio Gluchin, Georgio Petach, Iohanne *Rosa* de Neapoli, Curilo *Cauertich*, Curilo *Putinich*, Donato (*Calleli*) eius fillio,¹²⁶ Nicolaus Repeglich, Antonio Radiuoieuch, ser Iacobo *Bachinich*, Iohanne Perssich, Georgio *Passinich*, Paulo Radauich, Blasio *Agabitich*, ser Vito *Rosso*, Stefano Lausich, Nicolaus condam iudicis Pauli Cresolich, Iacobo Cusçich, Iohanne *Agabitich*, Marco *Cortelada*, presbitero Mateo Barberich, Iohanne Barbich, Georgio Crastich, Georgio Glada, Acatio *Barlesich*, Crestolo Silçich, Martino Terçich, Iuanusso Çorceuich, Çacharia *Fabianich*, Nicolao Chernich, Petrus Trahat, Stefano Lisiçich.

3.2. Riječka prezimena u 16. stoljeću

Kakva je pak bila etnička slika Rijeke u 16. stoljeću otkriva nam vrlo zanimljiv rad Vjekoslava Štefanića objavljen 1960. pod naslovom *Riječki fragmenti*. U njemu autor donosi unikatan dokument od iznimne vrijednosti, a to je popis riječkih građana po gradskim predjelima iz godine 1529., pisan venetskim dijalektom. Građani su registrirani po predjelima u kojima su stanovali, a obuhvaćeni su svi slojevi stanovništva, uključujući i 22 žene. Štefanić procjenjuje da je u popisu zabilježena trećina riječkih obitelji.

Navodim prezimena koja je moguće pročitati ili rekonstruirati, uz napomenu da nisam uključio ona za koja autor tvrdi da nije jasno jesu li uopće prezimena, budući da označavaju zanimanje ili porijeklo (npr. *Brodar, Capellaro, Fornaro, Murador, Tcalacz, de Fermo, de Pola, de Segna*):¹²⁷

Bonzorno, Parclino, Silich, Catalusso,¹²⁸ *Sebeglin, Mazola, Bachino, Toso*,¹²⁹ *Bontichio*,¹³⁰ *Rodiza, Uram*,¹³¹ *Spiciarich, Cucich, Chicha, Tudrouich, Contouico, Del vescovo, Rosouico,*

¹²⁶ Matejev sin.

¹²⁷ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, „Riječki fragmenti“, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije za znanost i umjetnost*, god. III. (1960.), str. 257.-259.

¹²⁸ Venetski naziv za lampugu (vrstu ribe).

¹²⁹ (*El toso* na venetskom znači *momak* (ali se na tršćanskom i fiumanskom kaže *mulo*, odakle i *mularija*).

¹³⁰ *Bontich*.

Belen, *Ferforich*,¹³² Cuci(.o),¹³³ Sepicheua, *Brigadich*,¹³⁴ Cralich, Uelich(a), Petricich, Rulo,¹³⁵ *Cicholino*, Pastrouich, *Fugaro*, Ueslarich, Bisernach, Sandalich, Bontich, *Bachino*, Tudrouich, Milcich, Ielussich, Scorpia, Nicolich, *Dulinich*,¹³⁶ Persich, Persich, Cucich, Goligna, Sandalich, Hosto, Bauch, *Pirlinich*,¹³⁷ Sisich, Chralich, Franulich, Dobrotina, Spiciarich, Iuancich, Iuancich, Sepichieua, *Camelli*, Belleni, Fabicich, *Petacich*,¹³⁸ Milcich, Turlan,¹³⁹ *Delben*,¹⁴⁰ Ielich, *Suardo*, Lenich, Scucich, Curiliza, Radauich, Cotermanich, Marcouich, Acacich, Grocouaz, Dminichina, Mandich, Marendich, Barilouich, Labochar, Diracha, Faricichina, Chichin, Coruscich, *de Bella dona*, Rudaz, Mercharich,¹⁴¹ Rudaz, Smoglian, Cotermanich, Iurassich, Iurassich, Lenartich, Desina, *Pacaron*,¹⁴² Lonzarich, Rodiza, Rulich, de Spiciarich, Ielussich, Becich, Scorpia, Nicolich, *Dionisiza*,¹⁴³ Babich, Scholich, Blasiniza, Plisiui, *Dunatouich*,¹⁴⁴ *Bonzorno*, Paulich, Sandalich, Sandalich, Qualinich, Frapich, Craiacich, *Fugar*, Marendich, Ueslarich, Sandalich, Bontich, Coscich, Coscich, Sebeglina, Coruscich, *Pasquiza*, Dminich, Merherich, Tudorouiza, Parclin, Smoglian, *Cataluso*, Curilcich, Curilcich, Valich, *Zenero* Sebeglin, *Cicolino*, Sepicheua, Rodich, Tcalcich, *de Adamo*, Doclich, Dorich, Sepichieua, Couacich, Pinturich, Dobrotina, *Camelli*, Belenich, Dminich, Dminich, Dminichina, Fabicich, *Petacich*, Milcich, *Dulinich*, Schampichiza, Cucich, Persich, Persich, Goligna, Hosto, Uelicha, Petricich, Heruatin, Bauch, *Pirlinich*, Couacich, *Toso*, Bontich, Rodiza, Tudrouich, Tudrouich, Milcich, Iellussich, Turlan, Scucich, *Delbene*, Ielich, *Suardo*, Sisich, Chralich, Franulich, Motoruga, Curiliza, Spiciarich, Pastrouich, *Fugar*, Bisernach, Veslarich, Becich, Scorpia, Nicolich, *Dionisiza*, Babich, *Belladonna*, Rudaz, *Carmileo*,¹⁴⁵ Mercharich, Rudaz, Smoglian, Marcouich, Achacich, Grocouaz, Sandalich, *Fauro*, Bontich, Perssich, Knez, Desina, Spiciarich, Iuancich, *Dionisi*,

¹³¹ Mađarsko prezime (Isto, str. 258.).

¹³² *Forfora/Forfori*, kao u De Renovoj knjizi.

¹³³ *Cucichio*, tj. *Cucich* (*Kučić*).

¹³⁴ Izvorno *Brigada*, kako piše u De Renovoj knjizi.

¹³⁵ Javlja se i kao *Rulich*. Možda je izvorni oblik *Rullo* ili *Rulli*.

¹³⁶ Čini se da ne postoji hrvatsko prezime *Dulinić*, no postoji talijansko *Dulini*.

¹³⁷ Izvorno vjerojatno *Perlino*, prezime koje je prilično rasprostranjeno u Markama, Venetu i Lombardiji.

¹³⁸ Čini se da je izvorni oblik *Petazzi* (Isto, str. 261.). To bi trebala biti plemićka obitelj iz Lombardije.

¹³⁹ Ovo može biti crnogorsko, francusko ili španjolsko prezime.

¹⁴⁰ Valjda je ovo potomak firentinskog trgovca Riccarda Delbene, koji je 1454. primljen među riječke građane (KOBLEK, *Memorie*, sv. 2, str. 203.).

¹⁴¹ Možda je ovo talijansko prezime *Mercar(i)* ili *Mercheri*. S druge strane, Kobler piše *Melcherich*, pa je možda riječ o hrvatskom prezimenu *Melher*, o njemačkom *Melcher* ili pak o talijanskom *Melchiori* (najčešćem u Venetu) ili *Melchiorri* (dosta prisutnome u Emiliji-Romagni i Markama).

¹⁴² U notarskoj se knjizi Antonia De Rena u travnju 1446. spominje obitelj Pacharon iz Ferma.

¹⁴³ Nastavak *-za* pokazuje da je riječ o ženi, a svjedoči i o raširenosti hrvatskog jezika.

¹⁴⁴ Kao što je već rečeno, izvorno je prezime te obitelji *Calleli* (ili, ispravnije, *Colleli*).

¹⁴⁵ Ispravno je *Carminello* (Isto, str. 249., 260.).

Babich, Nicolich, Kossich, Cossich, Sebeglina, Scholich, Blasiniza, Marcouich, Clizach, Lenartich, *Pacaron*, Lonzarich, Paulich, Sepicheua, *Camelli*, Belenich, Dminich, Dminich, Corusacz, *Pasquiniza*, Ciohigl, Rodich, *Dadamo, de Beladona*, Rudaz, Mercharich, *Charmileo*, Rudaz, Scholich, Cralich, Franulich, Motoruga, Curiliza, Radauich, Cotermanich, Contouich, Bontich, Ieliseich, *Cinguli*,¹⁴⁶ Cohil, Chiucha, Cucich, *Zoto*, Chicha, Blasiniza, *Dunatouich*, Plisiui, Pinturich, Achacich, Grocouaz, Fistrouich, *Dunatouich, Bachino*, Tudrouich, Milcich, *del Panno*, Scriuanich, *Ferduci*, Milcich, Mercherich, Parchglinich, Possich, Iurasich, Lenartich, *Pacharon*, Lonzarich, Mandich, Marendich, Camaliza, Contouich, Bontich, *Monia*, Labocar, Diracha, Faricichina, Chichin, Coruscich, *Donadouich*, Dorich, Srichich, Silich, Scorpia, Contouich, Rossouich, *del Vescovo*, Obadich, Hualinich, *Scrobogna*, Crayacich, Curilcich, Curilcich, Gelisegich, Persich, Bencich, *Cinguli*, Cohil, Chucich, Chicha.¹⁴⁷ Od 311 prezimena, izbrojio sam 60 talijanskih (19,3%). Dodajmo da se iz ovog popisa može zaključiti kako je u 16. stoljeću postotak hrvatskih prezimena iznosio oko 70-75%.¹⁴⁸

Sličan ćemo rezultat dobiti ako uzmemo u obzir „prezimana“ koja označavaju geografsko porijeklo: *d'Albona, de Polla*,¹⁴⁹ *de Cherso, Cholmo, de Uliana, de Uliana, da Fano, d Arbe, de Bersez, de Uliana, Debelli, Debelli, Debelli, de Clana, de Uliana, de Cherso, de Uliana, d Arbo, de Bersez, de Fermo, de Bersez, de Uliana, de Belli, de Cherso, de Belli, d Arbe, de Beli, da Klana, de Uliana, Chastuaniza, da Fano, de Polla, de Belli, de Uliana, de Cherso, de Segna, de Fermo, de Grixan, de Cerso, Chastuaniza, de Plasa, da Fano, de Grizane, de Pola.*

¹⁴⁶ Prema gradu Cingoliju (lat. *Cingulum*) u Markama.

¹⁴⁷ Isto, str. 264.-277.

¹⁴⁸ Zanimljivo je da je tada i u Zadru etnički sastav stanovništva bio gotovo identičan (oko 75% hrvatskih prezimena, oko 20% talijanskih i oko 5% ostalih) (Roman JELIĆ, „Stanovništvo Zadra u drugoj polovici XVI. i početkom XVII. st. gledano kroz matice vjenčanih“, *Starine*, god. XLIX. (1959.), str. 349.-509.). Očito su nakon antičke romanizacije, Rijeka i Zadar u srednjem vijeku doživjeli postupnu slavenizaciju (kroatizaciju), da bi od novog vijeka nadalje opet postupno jačala romanizacija (uglavnom u obliku venetizacije i toskanizacije). Ti su se procesi odvijali i u nekim drugim dalmatinskim gradovima, pa bi bilo zanimljivo detaljnije utvrditi njihovu etničku strukturu kroz razne epohe. Ovim putem pozivam, dakle, istraživače u Dalmaciji, kojima je povijesna građa dostupnija, da se time pozabave.

Ja ću samo reći da sam ustanovio da je talijanskih prezimena u 19. stoljeću u Omišu bilo 20-25%, u Rabu 25-30%, u Splitu oko 30%, u Trogiru 35-40%, u Korčuli oko 40%, u Zadru 45-50%, a u šibenskom Starom gradu preko 50% (Belamarić, Bogdanović, Divnić, Dominis, Draganić, *Ferrari, Fontana, Fosco, Friganović, Fulgosi, Galbiani, Giadro*, Kolunić, *Macale, Marini, Mattiazzi, Mazzoleni*, Mijagostović, *Pellegrini, Pinelli, Rossini*, Skroza, Soppe, Šarić, *Tavilli*, Vulinović, *Zanetti*) (doduše, u cijelom ih je Šibeniku bilo oko 20%; vidi Ivo JAKOVLJEVIĆ, „Šibenska prezimena od najstarijih zapisa do 1948.“, 17.1.2013., <http://sibenskimolitvenik.blogspot.hr/2013/01/sibenska-prezimana-najstarijih-zapisa.html>, travanj 2017.).

U 17. stoljeću u gradu Hvaru bilo je pak oko 30% talijanskih prezimena, u Starom Gradu na Hvaru oko 20% (vidi Nevenka BEZIĆ-BOŽANIĆ, „Popis stanovnika otoka Hvara iz 1673. godine“, *Čakavska rič*, sv. XIX (1991.), br. 1, str. 29.-31., 37.-38.), a na otoku Visu 20-25%.

¹⁴⁹ U 16. su stoljeću Pula i južna Istra još uvijek bile većinski talijanske; vidi: BERTOŠA, nav. dj., str. 292-293.

Od 44 „prezimana“, 8 ih označava porijeklo s talijanskog govornog područja (18,2%), a Talijana je moglo biti i među osobama s kvarnerskih otoka.

Kako se u popisu pojedine osobe navode više od jedanput, radi preciznijeg uvida možemo navesti sve poimence i bez ponavljanja: Marco d'Albona, Christoforo d'Arbe, Paulo de Bersez, Cragl de Belli, Lucha de Belli, Zuane de Belli, Ursa Chastuaniza, Antonio de Cherso, Zuane de Cherso, Nicola Cholmo, Mochor de Clana, *Francesco da Fano*, *Zuan da Fano*, *Simon de Fermo*, Helia de Grixan, Vido de Plasa, *Thomaso de Pola*, Andriza de Segna, Nicolo de Uliana, Simon de Uliana, Zorzi de Uliana. Rezultat je 4 od 21 (19%).

Ako pak sastavimo popis mjesta porijekla (Beli, Brseč, Cres, *Fano*, *Fermo*, Grižane, Hum, Kastav, Klana, Labin, Plase, *Pula*, Rab, Senj, Ugljan), dobit ćemo 3 od 15, tj. 20%.¹⁵⁰

3.2.1 Zapisnik misni kaptola riečkoga

Što se tiče 16. stoljeća, svakako treba spomenuti i knjigu Darka Dekovića *Zapisnik misni kaptola riečkoga: istraživanja o riječkome glagoljaškome krugu*.¹⁵¹ Ondje su sadržana imena mnogih preminulih Riječana, koja su svećenici glagoljaši revno bilježili.

Iako autor decidirano tvrdi da su ti antroponimi isključivo hrvatski, držim da takav zaključak ipak nije točan. Navodim prezimena za koja smatram da su talijanskog (dobrim dijelom venetskog) porijekla, pri utvrđivanju kojih sam se koristio već navedenim kriterijima:¹⁵² *Bakin* (Bacchin), *Baškot(o)/Biškot(o)* (Vascotto ili Biscotto), *Celebrin*, *Cingulo*, *Coto* (Zotto), *Čikutović* (Cicuto), *De Rosi*, *Dijaniž* (Dionisi), *Dunadović* (Calleli), *Faštindioz* (Fastidio(so?)), *Frankin* (Franchin), *Ferman*, *Frfora* (Forfora), *Frunco* (Frunzo), *Galijaco* (Galiazzo, iz Padove), *Galiči* (Gallici), *Gulermovica* (Guglielmo), *Jakomin* (Iacomin/Giacomin), *Krminelo* (Carminello), *Marganić*, *Markižina* (Marchesin(i), Marchisin(i)), *Monia*, *Muntinegro* (Montenegro), *Petačić* (Petazzi), *Pinel(lo)*, *Pinoža* (Pinosa), *Škrobona*, *Tern(o)*, *Tervižan* (Tervisan, Trevisan), *Vesprižianovica* (Vespasiano), a tu možda spadaju i *Rulić*, *Urbanić* i *Želadija*. Od (otprilike) 237 prezimena, izbrojio sam 43 (18,1%) ili najviše 47 (19,8%) talijanskih.

¹⁵⁰ Na ovu temu vidi npr.: Marija KARBIĆ, „Kapetan Jakov Raunacher i drugi naseljenici iz njemačkih zemalja u Rijeci sredinom 15. stoljeća“, *Godišnjak njemačke zajednice - DG Jahrbuch*, god. XXI (2014.), str. 11-24.

¹⁵¹ Darko DEKOVIĆ: *Zapisnik misni kaptola riečkoga: istraživanja o riječkome glagoljaškome krugu*, Rijeka: Matica hrvatska – Ogranak u Rijeci, 2005.

¹⁵² Vidi str. 7-8. ovog rada.

Od osobnih imena, kao romanska istaknuo bih: *Alviž* (Alvise, tipično venetsko), *Dumenigo* (Domenego), *Dunado*, *Francula*, *Franka*, *Franula*, *Jakomo*, *Merkantonio* (Marc'Antonio), *Piero*, *Savina*, *Šimuneto* (Simonetto), *Ursa*, *Vidal*, *Zan*, *Zane*, *Zvan*, *Zanmarija*. Spominje se i bezimeni Furlanac.

Naravno, ima i antroponima koji ukazuju i na prisutnost drugih narodnosti, posebno slovenske (npr. *Anžet*, *Arbanez*, *Čelovica*, *Frbežar*, *Koruščić*, *Medigovica*, *Muškon* (iz Ptujja)).¹⁵³

3.3 Riječke tragedije

Budući da je u 16. stoljeću talijanskih prezimena u Rijeci bilo oko 20%, a u 15. ih je stoljeću bilo nešto preko 30%, nameće se pitanje: kako to objasniti? Odakle tolika razlika? Odgovor je zapravo jednostavan i krije se u brojnim tragičnim događajima koji su krajem 15. i početkom 16. stoljeća zadesili grad.

Naime, 1477. godine Rijeku je pogodila snažna epidemija kuge, a u toj zadnjoj četvrtini 15. stoljeća započela je i velika kriza trgovine, koja je potencirana osmanskim najezdama.¹⁵⁴

Nadalje, u svibnju 1508., tijekom rata između cara Maksimilijana I. i Mletačke Republike, venecijanska je vojska zauzela Rijeku. Okupacija je trajala do proljeća 1509., a kraj mletačke vladavine obilježile su osvetničke pljačke i palež, u kojima je uništen i gradski arhiv.

U listopadu 1509. mletačka je flota pod zapovjednikom Angelom Trevisanom ponovo zauzela Rijeku. Prema mletačkim izvorima, grad se hrabro branio i nanio napadačima značajne gubitke. Tada su opljačkane i crkvene riznice te je došlo do velikog pokolja. Venecijanska izvješća kažu da su njihovi ljudi odlučili „*zapaliti zemlju*“ te da su tako i učinili, pritom ne štedeći nikoga. Oni koji su pružali otpor bili su „*tajadi a pezi*“, tj. izrezani na komade. Trevisan je u jednom pismu napisao: „*Neće se više govoriti ovdje je Rijeka, već ovdje bijaše Rijeka.*“¹⁵⁵ Cijeli je grad bio spaljen, uključujući kaštel i augustinsku crkvu Svetog Jeronima sa samostanom.

Nakon istjerivanja Mlečana iz Rijeke, započela je rekonstrukcija grada, no 1511. neki su osvete željni Riječani, predvođeni Andrijom Jakominićem, napali Mlečane u Kvarneru ispred

¹⁵³ KOBLER, *Memorie*, sv. 3, str. 260.

¹⁵⁴ Silvano GIGANTE, *Storia del Comune di Fiume*, Firenca: Bemporad, 1928., str. 40.

¹⁵⁵ „Povijest grada Rijeke (1400 - 1600 godina)“, http://www.formula1-dictionary.net /rijeka_1_a.html (rujan 2017.).

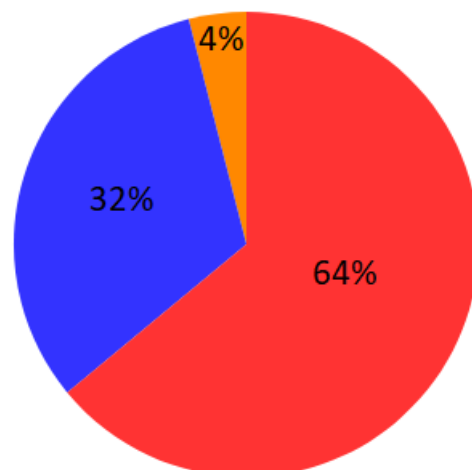
grada Cresa s četiri brigantina. To je rezultiralo odmazdom, tj. novim napadom na Rijeku, koja je tako po treći put pretrpjela palež, pljačke i ubojstva.

Nadalje, te iste 1511. godine dogodile su se još dvije katastrofe: najprije je poplava uništila dio grada uz Rječinu, a potom je Rijeku i okolicu pogodio jak potres. On je zabilježen i u Trstu, gdje je zapisano da je *"uzrokovao rušenje vrhova planina"*, a mnoga su naselja uništena.¹⁵⁶

Više je nego očito da je uza sve te katastrofalne događaje mnogo Riječana poginulo, a „rupa“, praznina do koje je došlo popunjena je hrvatskim življem iz okolice, koje je bilo fizički bliže od, npr., Talijana iz Istre ili kvarnerskih otoka; zato je došlo do smanjenja udjela Talijana u stanovništvu. Njih je u 16. stoljeću bilo oko 19%, a oporavili su se tek u 17. stoljeću, kad se postotak njihovih prezimena, kao što ćemo vidjeti, ponovo približio 30%.

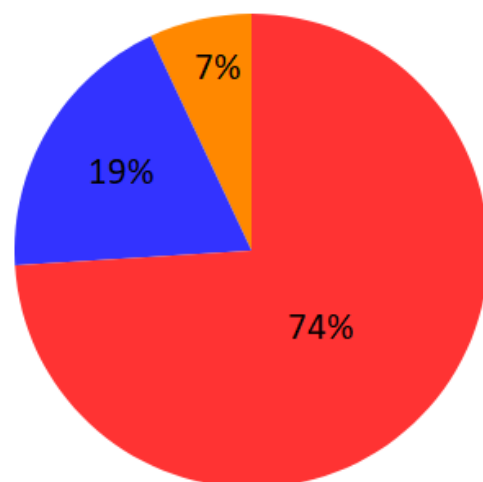
Slika 3. Približan prikaz riječkih prezimena po etničkom porijeklu u 15. stoljeću

60-65% hrvatskih (64% na slici)
30-35% talijanskih (32% na slici)
ca. 3-5% ostalih (4% na slici)

Slika 4. Približan prikaz riječkih prezimena po etničkom porijeklu u 16. stoljeću

70-75% hrvatskih (74% na slici)
ca. 20% talijanskih (19% na slici)
5-10% ostalih (7% na slici)

¹⁵⁶ Isto.

3.4. Riječka prezimena u 17. i 18. stoljeću

Koblerovo nam djelo donosi također mnoštvo prezimena. Nailazimo tako na popis prvaka (*maestri*), kako izvor navodi, Bratovštine sv. Mihovila, koji se spominju 1627. godine: Skoffich, Petelin, Schittar, Mis, Sablich, *Barza*, Rubinich, Cablarich, Stefanich, Pregel, *Stua*, Flegorich, Jezero, *Maniani*, *Pinello*, Stemberger, Berach.¹⁵⁷ Od 17 prezimena, 4 su talijanska (23,5%).

Spominju se i predstavnici postolarskog ceha 1697. godine: Copriva, *Compar*, *Calegaris*, Stemberger, Tomicich, Tomicich, Barcich, Filipich, Sabaz, Valincich, *Serena*, Sopich.¹⁵⁸ Od 12 prezimena, 3 su talijanska (25%).

Nadalje, saznajemo da je u razdoblju od 1656. do 1700. u Zavodu sv. Jeronima u Rimu ugošćeno 60 Riječana, no spominje se samo 39 prezimena, a to su: Bezjak, Blecich, Bradich, Michelich, Pilipas, Glavča, Ladinich, *Fracassa*, Kucich, *Morelli*, Glavoi, Ladinich, Zornich, Brussich, *Bonci*, Tudorovich, *Cola*, Maglich, Radich, *Lutinis*, Gerbich, *Varacha*, Bernegor, Mikulicich, Mattiasevich, *Tranquilli*, *Ciotterio*, Ljubicza, Baraga, *Giustiniano*, Serdoz, Milich, Medanich, Kostelac, *Montenga*, Peroch, Stemberger, Pusich, Koroschich.¹⁵⁹ Od 39 prezimena, 10 ih je talijansko (25,6%); a ako su ona dva Ladinića izvorno bila *Ladini*, udio talijanskih prezimena iznosi 30,8%.¹⁶⁰

Spomenuo bih i rad Ivana Ercega naslovljen *Stanje pomorstva grada Rijeke u vrijeme reinkorporacije (1776/77)*.¹⁶¹ Ondje nalazimo popis pomoraca koji su 1776./1777. bili aktivni u Rijeci. Ukupno ih ima 322, od čega ih je 87 rodom iz Rijeke.¹⁶² Donosim prezimena tih Riječana, pri čemu napominjem da je ona koja je smatrao hrvatskima dr. Erceg prenio u hrvatsku grafiju: *Albanese*, Bakarčić, Blažić, *Bassa*, Benčić, *Bragante*, *Barboti*, Bastijančić, Benčić, Branković, Bellen, Bradil, Bradičić, *Bassa*, Bakarčić, Krulić, Ciganić, Ciganić, Kraljić, Kranjec, Ciganić, Dinarić, *Dattili*, Dujmić, *Dattili*, Dujmić, *Fumulo*, Franković,

¹⁵⁷ KOBLER, *Memorie*, sv. 1, str. 159.

¹⁵⁸ Isto, sv. 3, str. 286.

¹⁵⁹ Isto, sv. 3, str. 75.

¹⁶⁰ Što se tiče 17. stoljeća, dodajmo da su 1609. prvi darovatelji za izgradnju kapucinskog samostana bili Riječani: Bardarini, *Urban*, *Zaladia*, *Jakominić*, Parchlin, Španić, Kučić, Dorić, Franković, Kučić, Grohovac, Logar, Barčić, Diminić, *Piazzai*, Milić, *Paolino*, *Zanchi*, *Capuano* (Igor ŽIC, „Kapucini i Crkva Gospe Lurdske“, <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=69&C=7>, kolovoz 2017.). Od 19 prezimena, 6 ih je talijansko (31,6%).

¹⁶¹ Ivan ERCEG, „Stanje pomorstva grada Rijeke u vrijeme reinkorporacije (1776/77)“, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije za znanost i umjetnost*, god. III. (1960.), str. 398.-405.

¹⁶² Autor tvrdi da ih je 90, no ja ih nisam toliko izbrojio.

Franković, *Freza*, Jeličić, Jeličić, *Justić*,¹⁶³ Jeličić, Jeličić, Host, Ivčević, Matković, *Marchiori*, *Marchiori*, Medvedić, Milić, Milić, Martinović, Martinović, Musić, *Marchiori*, Milić, *Medici*, *Padovan*, Pilepić, Pintar, *Pisani*, *Padovan*, Pušić, *Prioreti*, Prosernić, Pilepić, Pilepić, Pušić, Petrić, Puhov, *Rocco*, Rumac, Repac, Simotić, Šikić, Štanfil, *Škalja*,¹⁶⁴ Smoljan, Srkoč, Širola, Stemberger, Soić, Stanić, Šikić, Šuperina, Šestan, *Škalja*, Tiblias, Tiblias, Tomšić, Turko, Trestar, Tomšić, Vlakinić, Vičić.

Od 87 prezimena, 21 je talijanskog porijekla (24,1%). Ako pretpostavimo da su ona dva Martinovića zapravo Martinolići - što je lako moguće¹⁶⁵ - udio postaje 26,4%. Zanimljivo je da je tada u Rijeci bilo registrirano i 20 mornara rodom iz Italije, koji su činili 6% ukupnog broja pomoraca. To govori u prilog već spomenutoj tezi o 5% talijanskih državljana.

Ako se vratimo Kobleru, naći ćemo i popis građana koji su 10. studenog 1791. birali pučkog predstavnika, a Kobler smatra kako on nije daleko od potpunog popisa riječkih glava obitelji: Adamich, Adamich, Affrich, Affrich, *Bassan*, Benulich, *Benzoni*, Berson, Bradicich, Bradicich, *Camerra*, *Camerra*, *Camerra*, *Carina*, *Cavalli*, *Celebrini*, Celligoi, Celligoi, Cercich, Cragnez, Craitz, Craitz, *D'Agnese*, *Damiani*, Dani, Dani, Dani, Dani, Dani, Dergnevich, Dergnevich, Dinarich, *Fantoni*, Fister, Gencich, Gherbaz, Gherbaz, *Giustini*, *Giustini*, *Graziani*, Grinanger, Grohovaz, Grohovaz, Grohovaz, Kopaz, Kopaz, Kraljich, Kraljich, Kraljich, *Lenassi*, *Lenassi*, Locancich, Loy, *Luppi*, Miller, Munier, Munier, Munier, Muschler, Mussich, *Martinuzzi*, Paravich, *Petraco*, Pillepich, *Pisanello*, *Pisanello*, *Pisanello*, Poglayen, Poglayen, *Pessi*, *Pupis*, Pyrker, Rajevich, *Rinaldi*, *Rinaldi*, Rumaz, Rumbolt, *Ruppani*, Sambson, Sambson, *Santarelli*, Sebastiancich, *Segala*, Sicherle, *Speranzi*, *Spigliati*, Sporer, Smoglian, Soich, *Summacampagna*, *Summacampagna*, *Summacampagna*, Steinberg, Stricker, Taborich, Taborich, Taborich, Taborich, Taborich, Taborich, Taborich, *Terzi*, Tomassich, Tomassich, Tomassich, Tomicich, Tomicich, Tomicich, Tomicich, Tomicich, *Tranquilli*, *Tricarigo*, Verneda, *Viviani*, Vukovich, Wohinz, *Zanchi*, Zuzulich, Zuzulich, Zuzulich.¹⁶⁶ Od 120 prezimena, 39 ih je talijansko (32,5%).

¹⁶³ Tada se pisalo *Giustich*. To je jedno od onih kvarnerskih prezimena na koja smo toliko navikli i koja su često toliko prilagođena hrvatskom jeziku da i ne zapažamo njihovo talijansko porijeklo. U tu kategoriju možemo uvrstiti npr.: Jakominić (Iacomin(i), Giacomini(i)), Justinić (Giustini), Martinolić (Martinoli), Muškardin (Moscardin), Pavan (skraćeno od *Padovan*) i Turato.

¹⁶⁴ *Scaglia*.

¹⁶⁵ To tvrdim iz dva razloga: 1) u rubrici *Trapassati* prezime se *Martinović* ne pojavljuje niti jednom, ali zato više puta nalazimo prezime *Martinolich*; 2) Martinolići su poznati pomorci s Lošinja.

¹⁶⁶ KOBLER, *Memorie*, sv. 2, str. 201.-202.

Dana 23. veljače 1823. u izboru pučkog predstavnika sudjelovali su sljedeći građani: Bassich, *Benussi*, Berdarini, Blasinich, *Camerra*, *Camerra*, Celligoi, Dani, Dergnevich, Dinarich, *Giustini*, *Graziani*, Kobler, *Margani*, Mateicich, Milidragovich, Poglayen, *Ruppani*, Rajnovich, Rumbolt, Sebastiancich, Sporer, Susanich, *Zanna*, Zencovich, Zencovich, Zencovich.¹⁶⁷ Od 27 prezimena, 8 ih je talijansko (29,6%).

Kobler navodi i prezimena nekih od osoba sahranjenih u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije. To su: Gefrörer, Svoitinich, Grohovaz, Sikich, Pintur, David, Mordax, Grohovaz, *Giustini*, *Marchesetti*, *Defranceschi*, *Calucci*, Taborich, Kraljich, *Stuva*, *Bono*, *Bartoli*, Steinberg, Pillepich, Antich, Zuzulich, *Buratelli*, Dinarich, Tudorovich, Kertiza, Borich, *Peri*, Bradicich, Peraz, Marotti,¹⁶⁸ *Cavalieri*, Lettis.¹⁶⁹ Od 32 prezimena, 10 ih je talijansko (31,3%).

Za kraj, svakako je spomena vrijedan i dokument Državnog arhiva u Rijeci pod nazivom „Tehnički ured grada Rijeke. Numeričko kazalo nacrtu 1836.-1944.“, koji je dostupan na internetu.¹⁷⁰ U njemu su kronološki navedena mnoga riječka prezimena, iz kojih je vidljivo da u drugoj polovici 19. stoljeća nije došlo do naglih preokreta u etničkoj strukturi stanovništva.

Na temelju svih navedenih prezimena, kao i raznih drugih povijesnih podataka, može se zaključiti da je u 15. stoljeću u Rijeci moralo biti 60-65% Hrvata i 30-35% Talijana, dok je u 16. stoljeću, nakon kuge, mletačkih razaranja, poplave i potresa, moralo biti oko 70-75% Hrvata i 20% Talijana. Naravno, prezime se ne podudara uvijek s narodnošću, no smatram da u tom „ranom“ periodu, kad su prezimena još bila u nastajanju,¹⁷¹ postoci prezimena u velikoj mjeri odražavaju postotke narodnosti.

Krajem 17. stoljeća talijanskih je prezimena već bilo blizu 30%, stoga zaključujem da je takav ujedno bio i udio Talijana. Hrvata je pak moralo biti oko 60%, što također tvrdim na temelju prezimena. Osim toga, zahvaljujući svjedočanstvima svećenika Franje Glavinića¹⁷² i Marka Ljubičića,¹⁷³ za ovo stoljeće znamo da je hrvatski bio većinski jezik, te da je

¹⁶⁷ Isto, sv. 2, str. 203.

¹⁶⁸ Izvorni je oblik *Marot*, što, po mojim saznanjima, nije talijansko prezime.

¹⁶⁹ Isto, sv. 1, str. 131.

¹⁷⁰ Vidi: http://arhinet.arhiv.hr/_Pages/PdfFile.aspx?Id=2957 (rujan 2015.).

¹⁷¹ HAUPTMANN, nav. dj., str. 39.

¹⁷² Nina SPICIJARIĆ PASKVAN, Mirjana CRNIĆ NOVOSEL, “Il dialetto fiumano all'inizio del XXI secolo”, *Rivista Italiana di Dialettologia. Lingue, dialetti, società*, god. XXXVIII (2014.), str. 58.

¹⁷³ Piše don Gliubicich: „(...) poiché Fiume è nell'Ilirico la lingua comune degli abitanti è l'illirico, ciò che nessuno che vi abbia vissuto può negarlo (...) altrettanto comune è l'uso della lingua italica” / “(...) budući da se Rijeka nalazi u Iliriku, opći je jezik stanovnika ilirski, što nitko tko je ondje živio ne može zanijekati (...) isto je tako opća upotreba italskog jezika”; vidi: Alessandro DAMIANI, Fiume ab initio città bilingue“, *Istria*

istovremeno i talijanski bio u širokoj upotrebi. Znamo i da su isusovci u 17. stoljeću dodatno učvrstili talijansku kulturu u gradu.

Kako je ranije utvrđeno, polovicom 19. stoljeća Hrvata i Talijana je u Rijeci bilo otprilike u istom broju (oko 40%). Iz toga proizlazi da je krajem 18. stoljeća Talijana moralo biti blizu 40%, a to zbog asimilacije, ne zbog porasta u udjelu prezimena, koji je, po svemu sudeći, ostao nepromijenjen (25-30%). To nas pak dovodi do zaključka da je tada, zbog već započete spontane asimilacije (talijanizacije), moralo biti oko 45-50% Hrvata.

Udio Talijana je, dakle, stoljećima postupno rastao, što zbog doseljavanja, što zbog miješanih brakova i asimilacije, a taj se trend u 19. stoljeću samo nastavio, pa je početkom 20. stoljeća talijanskih žitelja bilo blizu 50%, a hrvatskih nešto više od 30%. Pritom treba napomenuti da je i broj Hrvata stalno rastao, no njihov se udio u stanovništvu smanjivao.

Tablica 2. Kretanje narodnosti u Rijeci kroz stoljeća

razdoblje	udio Hrvata	udio Talijana	broj stanovnika
15. st.	ca. 60-65%	ca. 30-35%	ca. 3.000
16. st.	ca. 70-75%	ca. 20%	ca. 3.000
kraj 17. st.	ca. 60%	ca. 25-30%	
kraj 18. st.	ca. 45-50%	ca. 35-40%	ca. 7.000
sredina 19. st.	ca. 40%	ca. 40%	ca. 12.000
početak 20. st.	30-35%	45-50%	40-50.000

Iz tablice je vidljiv „onaj karakteristični proces akulturacije i asimilacije slavenskog elementa koji predstavlja konstantu u riječkoj povijesti.“¹⁷⁴

4. Rijeka kao dvojezičan grad

Nobilissima, Venticinquesimo concorso d'arte e di cultura, Antologia delle opere premiate, Unione Italiana – Fiume, Università Popolare di Trieste, 1992., str. 249.

¹⁷⁴ Giovanni STELLI, *Storia di Fiume. Dalle origini ai giorni nostri*, Pordenone: Edizioni Biblioteca dell'Immagine, 2017., str. 36.

Premda statut grada Rijeke spominje Talijane kao autohtonu nacionalnu manjinu,¹⁷⁵ čini se da među našim autorima ne postoji uvijek dovoljno razvijena svijest o talijanskoj komponenti kao domaćoj. Nju se, naime, često spominje u pretežito negativnom kontekstu, a njezino se postojanje nerijetko relativizira i negira.

Takva je tendencija djelomice objašnjiva u svjetlu ekstremnih pojava 20. stoljeća, među kojima se ističe fašizam, koji se žestoko obrušio na Hrvate. Ipak, važno je shvatiti da se talijansku prisutnost u Rijeci ne može vezati isključivo za takvu vrstu događaja. Smatram, naime, da na nekadašnju Rijeku valja gledati slično kao i na Trst, Pulu ili Zadar, tj. kao na multietničku sredinu obilježenu prisutnošću dviju glavnih etničkih skupina, romanske i slavenske, koje su se stoljećima međusobno ispreplitale i prožimale na biološkoj, kulturnoj i jezičnoj razini, te tako zajedno oblikovale identitet grada.¹⁷⁶

Tragovi višestoljetnog hrvatsko-talijanskog suživota vidljivi su, kako u talijanizmima u čakavskom (*šoto banko, škovaca, krepat ma ne molat*), tako i u kroatizmima u fijumanskom (*baba, mlecarizza, nisc'coristi, piandura*),¹⁷⁷ a trajni utjecaj romanske kulture može se iščitati

¹⁷⁵ Članak 24. Statuta grada Rijeke kaže: „Priznajući i poštujući vlastita kulturna i povijesna priznanja i nasljeđa, Grad Rijeka osigurava autohtonu talijansku nacionalnu manjinu uporabu vlastitog jezika i pisma u javnim poslovima iz samoupravnog djelokruga Grada Rijeke.

Grad Rijeka, u skladu s vlastitim mogućnostima, osigurava te podržava odgojnu i kulturnu djelatnost pripadnika autohtone talijanske manjine i njenih ustanova.“ Vidi: <http://www.sn.pgz.hr/default.asp?Link=odluke&id=17019>, listopad 2015.

¹⁷⁶ Drugim riječima, nije moguće zamisliti riječku povijest bez jedne od tih dviju komponenti. Evo par redaka o simbiozi dviju kultura, s naglaskom na arhitekturu: „Rijeka je grad s kontinuitetom od dvije tisuće godina. Rimske zidine Tarsatice iz I. stoljeća, nadograđene u IV. stoljeću, tijekom srednjeg vijeka bile su samo održavane i obnavljane, ali identične u svakom metru svog obima. Slaveni su se pomiješali s lokalnim romanskim stanovništvom i grad se transformirao u Flumen Sancti Viti (Rijeku svetog Vida), no u urbanističkom smislu, dok je bio unutar zidina, dakle do kraja XVIII. stoljeća, rimski duh mogao se osjetiti u svakoj uličici i na svakom zidu“ (Igor ŽIC, „Povijest riječkog hotela *Bonavia*“, <http://www.bonavia.hr/docs/bonavia2012HR/documents/16/1.0/Original.pdf>, listopad 2015.).

Podsjetio bih ovdje i na riječi koje je riječki nadbiskup Ivan Devčić uputio papi Ivanu Pavlu II. prilikom njegova posjeta Rijeci 2003.: „(...) Sveti Oče, nalazite se u gradu koji su, uz Hrvate, stoljećima gradili i uljepšavali i pripadnici drugih naroda, posebice Talijani i Mađari. Baštinici smo bogate prošlosti u kojoj su razdoblja autentičnog suživota neizmjerljivo dublja i duža od onih obilježenih nerazumijevanjem i sukobima. (...)“ (Dorothea PLEŠE, „Il saluto dell'arcivescovo Ivan Devčić“, *La Tore*, god. XIII. (2003.), str. 6.).

¹⁷⁷ Oni se vide i po nekim malim stvarima, kao npr. po pokliku *Forza Fiume* ili po tome što se do danas u govoru i pismu sačuvao i naziv *Assunta* za Crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije.

Inače, zanimljiv je i utjecaj riječke čakavice na fijumanski dijalekt, koji je posebno izražen u sintaksi: u Starom gradu devetnaestoga stoljeća nalazimo tako razne izraze koji su izravno prevedeni s hrvatskoga, kao npr. *me se magna* (jede mi se), *me se canta* (pjeva mi se), *sposarse per qualchedun* (udati se za koga), umjesto *con* itd. (a i danas se, npr., često koristi izraz *cossa me vol 'sta roba?* - što će mi to?).

Više o tome može se pročitati u zborniku tekstova *Fijumanski idiom* (ur. Iva LUKEŽIĆ, Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1999.), kao i u vrlo zanimljivom, na trenutke dirljivom radu Ive LUKEŽIĆ „O dvama riječkim pučkim jezicima“ (*Fluminensia*, god. V. (1993.), br. 1-2, str. 25.-39.). Potonji opisuje, između ostalog, sličnosti između čakavskog i fijumanskog te jezične mehanizme koji su tim dvama govorima omogućili da stoljećima koezistiraju i primaju jedan od drugoga, a da pritom sačuvaju svoju posebnost.

i iz današnjih naziva nekih dijelova grada: Korzo,¹⁷⁸ Riva, Fiumara, Pomerio, Belveder, Brajda,¹⁷⁹ Bivio, Costabella, Campetto, Skalete, Kampanja, Pod Kaštelom,¹⁸⁰ Pod Voltun,¹⁸¹ ali i Pašk(v)inovac,¹⁸² Kantrida,¹⁸³ Kozala,¹⁸⁴ Pulac,¹⁸⁵ Škurinje,¹⁸⁶ Školjić,¹⁸⁷ Portić, Kapitanovo, Banderovo,¹⁸⁸ Brgudi,¹⁸⁹ pa čak i Bošket¹⁹⁰ i Krimeja¹⁹¹.

O Rijeci kao gradu s dva jezika svjedoči i ovaj simpatični citat iz mađarskog djela *Fiume és magyar-horvát tengerpart*:¹⁹² „Krenemo li uskim ulicama Staroga grada, na svakom ćemo koraku čuti starice kako na hrvatskom jeziku uvelike ogovaraju neku svoju znanicu ili znanca, a kada se već dobro zahuktaju odjednom započnu ogovaranje na talijanskom jeziku – bolje rečeno na nekome riječko-talijanskom narječju. Navratimo li u kakvu skromnu krčmu, čut ćemo svijet koji uz čašicu vina podjednako govori hrvatski kao i talijanski. Nonice na tržnici, prodavači riba i trgovci lubenicama, jednom riječju ljudi iz naroda nikada se i nigdje ne odriču svojega podrijetla.“¹⁹³

¹⁷⁸ Tal. *corso* (prostrana gradska ulica), od latinskog *cursus*, participa prošlog od *currere* (trčati, teći).

¹⁷⁹ Tal. *braid*a (prigradsko polje), lat. *braid*a. Riječ je langobardskog porijekla; u rodstvu je s engleskim *broad* i njemačkim *breit* (široko, prostrano), a potječe iz protogermanskog **braidaz*. Toponim *Braid*a prilično je rasprostranjen u sjevernoj Italiji, posebno u Furlaniji.

¹⁸⁰ Tal. *calle del Castello*.

¹⁸¹ Tal. *calle del Volto*.

¹⁸² Ili *Pasquinovaz*. Taj je drenovski lokalitet dobio ime po obitelji Pasquino, koja je u 16. stoljeću ondje imala posjed. Jedna je članica te obitelji zabilježena i u popisu građana iz 1529. (*Nicolina Pasquiniza*).

¹⁸³ *Cantrida* na istriotskom znači *stolica*, a potječe od latinskog grecizma *cathédra* (Sandra TAMARO, „O bližoj i krajnjoj etimologiji romanizama iz semantičkog polja namještaja u govoru Boljuna“, *Čakavska rič*, god. XXXVII. (2009), br. 1-2, str. 110.).

¹⁸⁴ Hrvatski povjesničar i arheolog Gjuro Szabo (1875.-1943.) smatrao je da je naziv *Kozala* (tal. *Cosala*) nastao iz latinske riječi *casula*, koja je označavala stražarnicu na još danas vidljivom rimskom limesu (Guido DEPOLI, „O fjumanskom dijalektu“, *Fijumanski idiom*, ur. Iva LUKEŽIĆ, Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1999., str. 45.).

¹⁸⁵ Prema više izvora, naziv potječe od latinskog *palatium*, naziva za tamošnju drevnu utvrd.

¹⁸⁶ *Scuro/škuro* – mračno.

¹⁸⁷ Tal. *scoglio* - greben. Talijanski je naziv za Školjić *Scoglietto*, a fijumanski *Scoieto/Scojeto*. Inače, i u Trstu postoji lokalitet Scoglietto (riječ je o uzvisini na kojoj se nalazi Sveučilište).

¹⁸⁸ Naziv je nastao po prezimenu vlasnika zemljišta (*Bandera*, porijeklom najvjerojatnije iz Lombardije).

¹⁸⁹ Iz latinskog *virgultum* (šikara, šibljak).

¹⁹⁰ Tal. *boschetto* – šumica.

¹⁹¹ Kvart je dobio ime po natpisu *Crimea 1855*. (nadahnutom Krimskim ratom), koji se nalazio na maloj kuli kraj kuće koju je ondje sagradio Riječanin Adam(o) Ricotti (Branko FUČIĆ, *Terra incognita*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1997., str. 324.). Njegovu suprugu Caterinu pamtimo po izgradnji Teatra Ricotti, kasnije Fenice.

¹⁹² *Fiume és magyar-horvát tengerpart*, Budimpešta, 1900.

¹⁹³ Nina SPICIJARIĆ PAŠKVAN, „Rijeka u mađarskom sjećanju – Fiume magyar emlékezete (Muzej Grada Rijeke, 1. prosinca 2011. – 25. veljače 2012.)“, *Rijeka*, god. XVII. (2012.), sv. 1, str. 87-88.

(Su)postojanje dvaju pučkih govora očito je prepoznao i kranjski putopisac Ivan Vajkard Valvasor, koji je 1689. u svom djelu „Slava vojvodine Kranjske“ objavio poznati grafički prikaz Rijeke naslovljen *Statt S. Veith am pflaum vulgo* (tj. „u narodu“) *fiume oder reka*.

I Kobler piše: „U dokumentima od 14. stoljeća nadalje grad Rijeka često je označavan nazivima: Sv. Vid, Rijeka svetog Vida, (...) St. Veit am Pflaum, St. Veit apud Phlawon; premda je narod i dalje govorio Fiume i Reka“ (*Memorie*, sv. 1, str. 24.). „(...) stoga su Fiume i Reka bili narodni nazivi, dok je Sv. Vid naknadan dodatak“ (Isto, str. 136.).

Tijekom stoljeća došlo je do obilnog interetničkog miješanja, pa je tako Erazmo Barčić, gorljiv zagovornik hrvatske ideje u Rijeci, imao baku imenom Maria Ferricioli Bocchina,¹⁹⁴ dok mu se supruga zvala Pierina Fulvi. Usto, prvi mu je rođak bio Giovanni Ciotta, i sam djelomičnog hrvatskog porijekla. Naime, djed mu je bio Andrija Ljudevit/Andrea Lodovico Adamich.¹⁹⁵

Buđenjem nacionalizama u 19. stoljeću, suživot Hrvata i Talijana naišao je na znatne izazove, no unatoč incidentima i napetostima, on se i dalje nastavio. Kao dobar pokazatelj toga naveo bih pogibiju u dvoboju Erazma Barčića mlađeg (1892.), koja je Riječane ujedinila u boli i nevjerici, bez obzira na narodnost i političku opredijeljenost.

O tome svjedoče tadašnje novine: „Premda je mladi dr. E. Barčić kao i otac mu odrješit Hrvat, naprasnu njegovu smrt žali sve pučanstvo grada Rieke. Pokazalo se to pri sprovodu, koji je, premda bez svećenika, bio imponantan, kao i jučer na ulici. Kad je naime župnik g. Bedini poslije blagoslova izišao iz crkve, dočekalo ga na ulici do 200 mladićah iz najboljih obitelji riečkih žviždanjem i vikom 'pereat' - za to, što nije htio dra. Barčića sahraniti. Mladićem se pridružiše i gospodje i gospodjice, osobito one iz staroga grada. Župnik se morao skloniti u prvu kuću.“¹⁹⁶

Viktor Car Emin piše: „Fijumanski orijentirani riječki građani, koji su još prije nekoliko sati gledali u mladoga Barčića kao u nekog kavgadžiju i razbijača (...), sad su se najednom našli svi okupljeni oko njegova leša. I sve se njihove kćeri i žene izredale oko mladog, mrtvog patricija, cvijećem ga obasipale, a suzama škropile. I sprovod mu prirediše kakava riečke zidine ne vidješe nikada: ni prije ni poslije.“¹⁹⁷

Nadalje, Gemma Harasim tvrdi (s antimadžarskim intencijama): „Zemljopisno ovdje u našem gradu oduvijek postoje samo dva jezika koja se govore i međusobno susreću: talijanski i hrvatski; ili, malo točnije, talijanski dijalekt koji ima mnoge sličnosti s mletačkim (poput svih dijalekata u ovim stranama) i hrvatsko-ilirski dijalekt, također svojstven Primorju (...);“ vidi: HARASIM, nav. dj., str. 7.

¹⁹⁴ Bila je to baka po ocu. Ako bolje promotrimo Erazmovo obiteljsko stablo, primjetit ćemo da su se Barčićevi više puta ženili gospođicama iz talijanskih obitelji. Naime, osim spomenute bake, tu su i praprabaka Maria Margherita Zanchi, praprabaka Monica Fiorini i praprabaka (!) Margherita Celebrini; vidi: KOBLER, *Memorie*, sv. 3, str. 146.

¹⁹⁵ Jasno je da je zbog ovolike etničke izmiješanosti nepodudaranje nečijeg prezimena i nacionalne pripadnosti bilo uobičajena pojava. Stoga bi povjesničar trebao oprezno baratati riječima tipa *odnarođenik*; a kako je to zapravo pogrdna riječ, njoj možda i nije mjesto u historiografiji. Malo je vjerojatno da bismo Jurja Biankinija opisali kao odnarođenog Talijana ili ga kritizirali zbog toga što se osjećao Hrvatom. Čuvajmo se, dakle, dvostrukih mjerila!

¹⁹⁶ „Žalost za pok. dr. E. Barčićem ml. Demonstracija proti župniku Bediniu“, *Narodne Novine*, Zagreb, 15. 3. 1892. Citirano prema: Irvin LUKEŽIĆ, „Posljednji riječki dvoboj“, [http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp? Num=60&C=25](http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=60&C=25) (rujan 2014.).

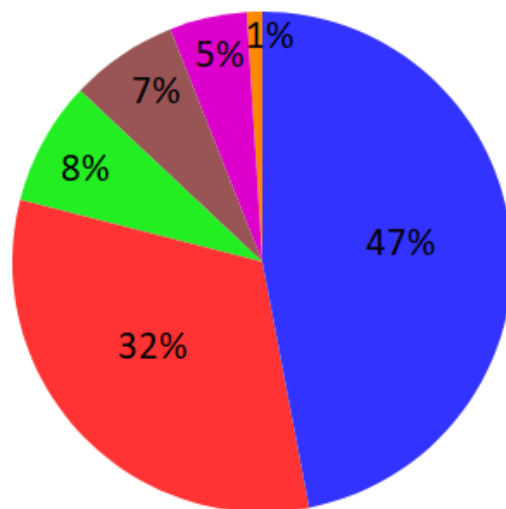
¹⁹⁷ ROKAC (ps. Viktora Cara Emina), „Erazmo Barčić mladji“, *Mornar, poučno-zabavni list za pomorce*, Sušak, 1. 3. 1934., str. 9. Citirano prema: Irvin LUKEŽIĆ, „Posljednji riječki dvoboj“.

Očito su među žiteljima Rijeke postojale veze koje su nadilazile nacionalnost, a na njihovo je formiranje valjda najviše utjecalo dijeljenje istog životnog prostora. U ovom su konkretnom slučaju važnu ulogu odigrale rodbinske veze Barčičevih, kao i elementarno suosjećanje s bližnjim. Međutim, u 20. su stoljeću ratni vihori i totalitarističko poimanje svijeta uvelike uništili taj suživot, što se najjasnije očitovalo u drastičnim promjenama u nacionalnom sastavu stanovništva. Tako je nakon Prvog svjetskog rata Rijeka izgubila veći dio svog hrvatskog i ostalog netalijanskog stanovništva, da bi zatim, nakon Drugog svjetskog rata, golema većina Talijana, a ujedno i Riječana, napustila grad i razasula se po svijetu.¹⁹⁸

U nastavku donosim grafički prikaz nacionalnog sastava riječkog stanovništva u razdoblju od 1910. do 2011.¹⁹⁹

Slika 5. Narodnosna (jezična) struktura riječkog stanovništva prema popisu iz 1910.

47% Talijana,
32% Hrvata,
8% Slovenaca,
7% Mađara,
5% Nijemaca,
1% ostalih.

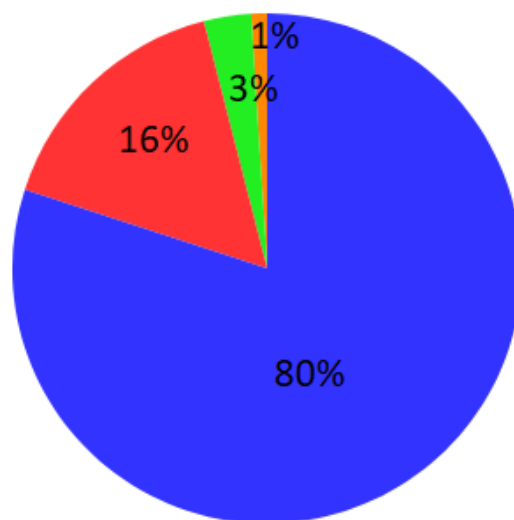

¹⁹⁸ Tako je 1948. u Rijeci bilo 36,8% Talijana, 1953. 10,3%, a 1961. 3,2% (vidi: Nikola STRAŽIČIĆ, „Prilog poznavanju demografskog razvoja grada Rijeke tijekom posljednja tri stoljeća“, *Rijeka*, godina I. (1994.), sv. 1, str. 126..

¹⁹⁹ Podaci su preuzeti iz: STRAŽIČIĆ, nav. dj., str. 126.; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku*, Zagreb, 2013., str. 34-35. Grafikoni nisu preuzeti, već su izrađeni za svrhe ovoga rada.

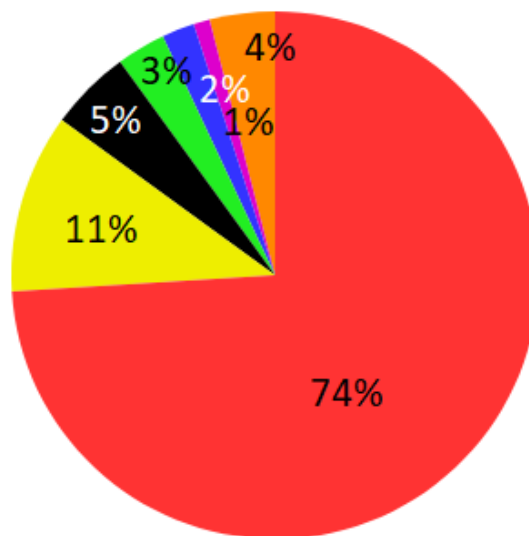
Slika 6. Narodnosna struktura riječkog stanovništva prema popisu iz 1936.

80% Talijana
16% Hrvata
3% Slovenaca
1% ostalih

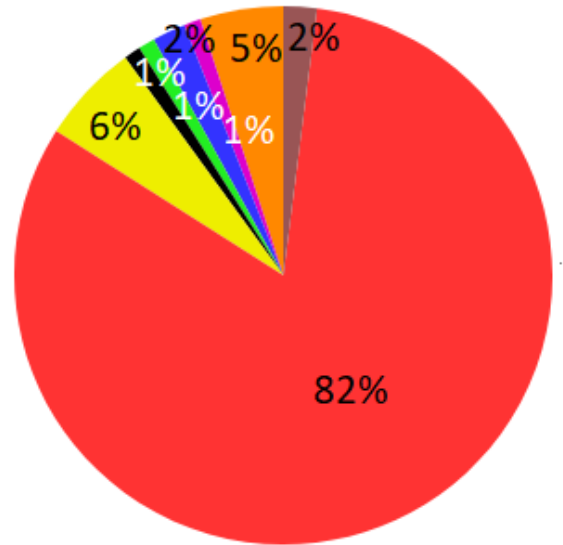
Slika 7. Narodnosna struktura riječkog stanovništva prema popisu iz 1971.

74% Hrvata
11% Srba
5% Jugoslavena
3% Slovenaca
2% Talijana
1% Muslimana/Bošnjaka
4% ostalih

Slika 8. Narodnosna struktura riječkog stanovništva prema popisu iz 2011.

82% Hrvata
6% Srba
2% Bošnjaka
2% Talijana
1% Slovenaca
1% Albanaca
1% Roma
5% ostalih (uglavnom nepoznatih).

5. Riječko pitanje i nacionalna previranja devetnaestoga stoljeća

5.1 Politička situacija u gradu

Kada govorimo o nacionalnim previranjima 19. stoljeća, potrebno je predstaviti okvirnu političku situaciju grada. Naime, godine 1809. Rijeka je bila potpala pod francusku vlast u sklopu Ilirskih pokrajina, da bi zatim od 1813. od 1822. bila pod austrijskom upravom. Godine 1822. grad je vraćen ugarskoj kruni, a 1848. Rijeka je dočekala mađarsku revoluciju sa simpatijom, no bez posebnog entuzijazma. Te je iste godine grad u ime bana Josipa Jelačića zauzeo zagrebački podžupan Josip Bunjevac. Riječanima je tom prilikom obećano da će municipalne slobode, kao i talijanski jezik biti poštivani. Od 1848. do 1868. Rijeka je, dakle, dijelom Banske Hrvatske. U tom su razdoblju odnosi između velikog dijela riječkih građana i hrvatskih vlasti bili vrlo napeti. Posebno je užareno pitanje bilo uvođenje hrvatskog jezika u školstvo i općenito u javni život. Tenzije između građana i administracije eskalirale su do te mjere da je zbog uličnog protesta od strane oko 5.000 Riječana u veljači 1861. grad podvrgnut opsadnom stanju.

Nakon neuspjelih izbora za Sabor iz 1861. godine, 1865. izabrani su riječki zastupnici, ali samo kako bi djelovali protiv unije s Hrvatskom. Godine 1868. Hrvatsko-ugarskom

nagodbom grad je privremeno spojen izravno s Ugarskom u iščekivanju konačnog dogovora. Rijeka je otada uživala određenu autonomiju, a talijanski je opet postao jezikom školstva.

Godine 1871. za gradonačelnika je izabran Giovanni Ciotta, pod čijim se vodstvom grad razvija, posebno na području pomorske trgovine. Godine 1897. Ciotta se povukao iz političkog života, razočaran ugarskom politikom, koja je, nakon kratke „idile“, nastojala sve više mađarizirati Rijeku i ograničiti njezinu autonomiju. Novim je gradonačelnikom postao Michele Maylender, koji je osnovao *Partito autonomo* kako bi ojačao fijumanski identitet nasuprot mađarizaciji. U gradu je, naravno, i dalje bila aktivna i hrvatska komponenta, čije je kulturalno i političko središte bila Čitaonica na Korzu.²⁰⁰

5.2. Fijumanstvo

Vratio bih se sada na riječku problematiku 19. stoljeća. Nakon svega što je rečeno, postaje nam jasno da fijumanstvo i želja za autonomijom nisu bili izum malobrojne elite, nego da su proizlazili iz osjeća(n)ja velikog dijela riječkog stanovništva.²⁰¹

Evo kako Osvaldo Ramous (1905.-1981.), jedan od najvećih riječkih pisaca, u svom poluautobiografskom romanu *Il cavallo di cartapesta* opisuje ozračje u kojem su riječka djeca odrastala početkom 20. stoljeća: „U hodniku školske zgrade u Ciottinoj ulici, visila je reljefna karta grada Rijeke. (...) Za dobar dio učenika one škole, donekle konkretne geografske spoznaje bile su ograničene na komadić zemlje prikazan na reljefnoj karti. Imena drugih gradova koja su ulazila u još nježne uši zvučala su skoro bajkovito. Trst, Venecija, Beč, Zagreb, Budimpešta pripadali su nekom neodređenom svijetu. Rijeka se činila iščupanom od ostatka globusa. Djeca su kod kuće i u školi slušala kako se o njihovu gradu govori kao o sićušnoj domovini. Ponosno se ponavljalo rečenicu: „mi son fiuman“ (ja sam Riječanin), te ju

²⁰⁰ FRIED, nav. dj., str. 17-19.

²⁰¹ Tu možemo utrošiti koju riječ u korist patricija, koji su u našoj literaturi redovito demonizirani. Naime, točno je da su zastupali vlastite interese, no sada znamo da su se ti interesi poklapali s onima znatnog dijela riječkog žiteljstva (oko 40% Talijana, čemu treba dodati fijumanski orijentirane Hrvate, Mađare i druge), koji je podržavao gradsku autonomiju radi očuvanja talijanskog jezika u javnom životu i većeg gospodarskog blagostanja. Kasnije je Rijeka, kao *corpus separatum*, doista doživjela snažan gospodarski uspon. Nadalje, treba reći da su se autonomisti vrlo rano počeli suprotstavljati fašizmu, na čijoj su se meti zajedno s Hrvatima i našli nakon Prvog svjetskog rata; nimalo bolja sudbina nije ih dočekala ni u svibnju 1945., kad su istaknutiji pojedinci iz njihovih redova brutalno ubijeni.

se smatralo iscrpnim odgovorom na svako pitanje koje bi se odnosilo na narodnost osobe rodom iz Rijeke.²⁰²

Ugledni francuski pravnik Robert Redslob piše: „Riječki građani koje sam ispitivao kako bih saznao naginju li u nacionalnom smislu Talijanima ili Hrvatima, dali su mi ovaj neočekivani odgovor: „mi smo Riječani, i kao Riječani želimo živjeti i umrijeti“ (fiumains nous sommes, fiumains nous voulons vivre et mourir“). Po toj logici svjedočit ćemo preobrazbi Europe u disekcijsku dvoranu.²⁰³

Mada je to manje poznato, i sam je Ivan (pl.) Zajc/Giovanni (de) Zaytz bio Fijuman, o čemu, između ostalog, svjedoči i kantata *Addio a Fiume*, koju je napisao kad se 1862. preselio u Beč i u kojoj Rijeku naziva domovinom.²⁰⁴ Ipak, fijumanstvo ga nije spriječilo da se priključi hrvatskom narodnom preporodu, a zbog svog je iznimnog doprinosa hrvatskoj glazbenoj kulturi s pravom i ostao zapamćen kao jedan od najznačajnijih hrvatskih skladatelja.

Kad smo se već dotakli znamenitih ličnosti, spomenimo i fijumansku službenicu Božju Mariju Krucifiksu Kozulić (Maria Crocifissa Cosulich) (1852.-1922.), vjerojatno buduću blaženicu. Ona je djelovala u Rijeci u doba velikih nacionalnih razdora, no kako je u svakoj osobi vidjela Krista, svesrdno je služila i pomagala sve potrebite, bez obzira na narodnost i vjeru.²⁰⁵ Konačno, podsjetimo i na to da je Janka Polića Kamova rodila Fijumanka Gemma

²⁰² Osvaldo RAMOUS, *Il cavallo di cartapesta*, Rijeka: Edizione della Comunità degli Italiani di Fiume, 2007., str. 27.-28. Za više informacija o ovome piscu i njegovu romanu *Kaširani konj* vidi: Ervin DUBROVIĆ, „Konj za trku Osvalda Ramousa“, <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=72&C=10> (kolovoz 2015.).

²⁰³ Robert REDSLOB, *Le principe des nationalités: les origines, les fondaments psychologiques, les forces adverses, les solutions possibles*, Pariz, 1930. Citirano prema: William KLINGER, „Quando e' nazione?“, *Scritti minori*, Padova: Centro Studi Sociali „Alberto Cavalletto“, sv. 2., str. 362.

²⁰⁴ „*Addio patria, amene sponde,/addio mare, addio colline,/addio aure mattutine/che leniste i miei dolor/ S'altro cielo a sè mi chiama,/non mi toglie affetti e cuore,/questo in cambio del tuo amore/gentil Fiume accetta ognor*“ (citirano prema: Patrizia VENUCCI-MERDŽO, „Habemus miraculum!“, *In più musica*, god. IV. (2008.), br. 33, str. 1., *La Voce del Popolo*, Rijeka, 29. 10. 2008.).

Nadalje, u pismu zahvale iz 1895. poslanom iz Zagreba riječkoj Filodrammatici i objavljenom u listu *La Bilancia*, Zajc piše: „Ne nalazim prikladnih riječi da izrazim ono što moje srce, prepuno zahvalnosti, osjeća za ovu plemenitu upravu, te za Filharmonijsko-dramsko Društvo moje drage domovine Rijeke (...) Rijeka je sav moj „credo“ (...) od srca zahvaljujući štovanoj upravi (...) gospođicama koje sudjelovahu, te Rijeci, mojoj dragoj domovini koja se sjetila svog domoljuba, iako je on daleko (...)“ (Ervin DUBROVIĆ, „Filodrammatica“, *Zajčevi dani '93*, 1993.). Također, Zajc je uglazbio himnu tog istog Filharmonijsko-dramskog društva, čiji završni retci glase: „*Ci unisca di Dante la dolce favella/Di Fiume il piu sacro, prezioso tesoro*“ („Nek nas ujedini Danteov slatki govor/Rijeke najsvetije, najdragocjenije blago“). Zanimljivo je i da Zajc nije nikada savršeno naučio hrvatski jezik, što se vidi i po čestim greškama u padežima u rukopisima njegovih opera.

²⁰⁵ Vidjevši dramatične nacionalne podjele koje su nastale u gradu, ali i unutar klera te njene vlastite redovničke zajednice, napisala je: „Dobro je rekla jedna sveta duša: davao nije više znao što bi izmislio da bi odijelio duše od Boga, nego je izmislio nacionalnu državu“ („Riječka Majka Marija Krucifiksa Kozulić“, 3.3.2012., online video isječak, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=3of7VRHjKcc>, rujan 2014., min. 26:00 – 26:11). Uzgred rečeno, životopis Marije Krucifikse lijepo oslikava austrougarsku višejezičnost i interkulturalnost. Bila je

Gerbaz te da je Rikardu Lencu polusestra (po majci) bila fĳumanska spisateljica, pedagoginja i antifašistkinja Gemma Harasim (1876.-1961.).²⁰⁶

5.3. Suprotstavljene težnje

Da bi razumio riječka zbivanja devetnaestoga stoljeća, povjesničar treba na trenutak staviti na stranu vlastite preferencije - kakve god one bile - te uz maksimum empatije sagledati situaciju iz perspektive obiju strana. Tako će uvidjeti da su se pojavile - i sukobile - dvije prirodne i lako razumljive težnje, kao što to često biva kad na nekom području žive pripadnici dvaju ili više razliĳitih naroda, koji smatraju da imaju pravo odlučivati o svom domu.

Baš kao što je Hrvatima bilo očito da je Rijeka prirodni produžetak Hrvatskog kraljevstva te da ona treba i politički (opet) biti u njegovu sastavu, tako je i Talijanima bilo očito da Rijeka - taj njihov mali svijet usred hrvatskog etničkog mora - ima pravo na autonomiju i samoodređenje. Pritom je, naravno, svaka strana bila čvrsto uvjeren da su sve povijesne, pravne i ostale činjenice na njenoj strani.²⁰⁷

U spomenutim starim novinama nalazimo obilje materijala koji nam pruža uvid u raspoloženje koje je vladalo među Fĳumanima u razdoblju između 1848. i 1868.. Osim što su hrvatskim vlastima zamjerali na oružanom zauzimanju grada u kolovozu 1848., bili su oni duboko zabrinuti zbog istiskivanja talijanskog jezika iz riječke gimnazije. Osjetna je i rastuća frustracija zbog neuspješne komunikacije sa Zagrebom, odakle su stizale tvrdnje po kojima je u Rijeci živio tek manji broj talijanskih obitelji, a na čiju netočnost novine ukazuju u više navrata.²⁰⁸

Nezadovoljstvo Talijana nije bilo neutemeljeno, budući da je zaista postojala namjera da se talijanski jezik u konaĳnici potpuno istisne iz službene uporabe. O tome svjedoĳi, npr., odluka

ona, naime, miješanog, hrvatsko-talijanskog porijekla (majka joj se prezivala *Supranich*, a to prezime potjeĳe iz Emilije-Romagne, najvjerojatnije iz Ravenne); osim talijanskim i hrvatskim, služila se mađarskim, njemaĳkim i francuskim, a život je provela djelujući na području Trsta, Udina i Kvarnera, na susretištu razliĳitih kultura.

²⁰⁶ Za više informacija o Gemmi Harasim i rijeĳkim kulturno-jeziĳnim prilikama početkom 20. stoljeća vidi: Gemma HARASIM, „Rijeĳka pisma“, *Fluminensia*, god. V. (1993.), br. 1-2, str. 1.-12.

²⁰⁷ Zanimljivo je da se u tadašnjim novinama kao jedan od dokaza rijeĳke autonomije navodi i Rijeĳka pragmatička sankcija.

²⁰⁸ Talijani su se tako našli u psihološki teško podnošljivoj situaciji - koja priliĳno podsjeća na Pirandella i teatar apsurdna - u kojoj jednostavno nisu mogli dokazati svoje postojanje i brojnost: hrvatsko kulturno-politiĳko vodstvo bezuvjetno je vjerovalo popisu iz 1851., a niĳemu nije koristilo ni to što je talijanski bio toliko raširen u gradu, budući da su Hrvati izvan Rijeke (poput bana Jelaĳića) mislili kako su to sve Hrvati koji govore talijanski (radi trgovine, pomorstva, prestiža itd.). Zbog toga su ti rijeĳki Talijani sve do danas ostali nevidljivi (u hrvatskoj historiografiji).

Hrvatskog sabora iz 1861. kojom se u Rijeci „građanima i korporacijama nevjешtim hrvatskom jeziku *za sada* još dozvoljava upotreba talijanskog jezika.“²⁰⁹

Više godina takve politike ozbiljno je poremetilo hrvatsko-talijanske odnose u gradu te negativno utjecalo na njihov daljnji razvoj. Mnogi su, naime, hrvatsku vlast doživljavali kao tlačiteljsku, antihrvatski su osjećaji jačali, a došlo je i do brojnih prosvjeda, incidenata i nasilnih radnji. Jasno je, dakle, da je trebalo voditi računa o kulturno-jezičnoj specifičnosti grada i njegovih žitelja.²¹⁰

Nije mi ovdje namjera ovu problematiku detaljno razraditi, ali u svakom je slučaju potrebno daljnje izučavanje iste, pri čemu bi bilo poželjno da povjesničari različitih narodnosti to učine hladne glave i bez neprimjerenog demoniziranja, uzimajući u obzir nekorektnosti i nasilja koja su počinjena s obje strane.

²⁰⁹ Maja POLIĆ, „Prilog poznavanju prilika u Rijeci i njezinu zaleđu uoči Hrvatsko-ugarske nagodbe te njihov utjecaj na hrvatski čitaonički pokret“, *Historijski zbornik*, god. LXII. (2009.), br. 2, str. 397.

²¹⁰ To je razdoblje ostavilo dubok trag u kolektivnom pamćenju Fijumana, što će njih u prvom poraću nagnati da učine sve kako ne bi ponovo dospjeli pod hrvatsku vlast.

Zaključak

Da sažmemo, u radu se donose nova saznanja o etničkom sastavu riječkog stanovništva u 19. stoljeću koja su dobivena na temelju prezimena u rubrici *Trapassati* (Umrli), sadržanoj u više starih riječkih novina. Utvrđeno je tako da je u Rijeci tada bilo 55-60% hrvatskih, 25-30% talijanskih i 15-20% ostalih prezimena. Ako tome dodamo procjenu riječkog klera, koju ban Josip Jelačić navodi 1852., a prema kojoj se oko 40% riječkih katolika ispovijedalo na talijanskom, nameće se zaključak da je talijanska komponenta kroz postupnu asimilaciju doista prerasla u relativnu većinu od preko 40%, kao što to pokazuju popisi od 1881. do 1910. godine.

Ta saznanja bacaju novo svjetlo na narodnosne podatke popisa iz 1851., koje Beč nije nikada službeno objavio. Treba tako zaključiti da se onih 5,5% Talijana odnosi na talijanske državljane, dok su ostali riječki Talijani, kao podanici Kraljevine Hrvatske, popisani kao Hrvati. U prilog tome govori popis iz 1910., prema kojemu je 5,9% riječkih žitelja imalo talijansko državljanstvo, a i popis pomoraca aktivnih u Rijeci 1776./1777., po kojem je 6% njih bilo rođeno u Italiji.

Donose se i podaci o daljoj prošlosti, na temelju kojih je bilo moguće rekonstruirati etničku i jezičnu sliku riječkog stanovništva od 15. do početka 20. stoljeća. Navedene spoznaje neminovno dovode i do reinterpretacije riječkog pitanja u doba hrvatske uprave, budući da se sada može pouzdano ustvrditi da iza upornih zahtjeva za riječkom autonomijom i upotrebom talijanskog jezika u javnom životu nije stajala samo gradska elita, nego i velik dio riječkog stanovništva, koji je bio nositelj specifičnog lokalnog fijumanskog identiteta, nastalog spajanjem različitih etnosa i kultura. Nadam se, dakle, da će se ispraviti neka tumačenja koja su netočna i nepravedna, kako prema riječkim Talijanima, tako i prema riječkim Hrvatima.

Naravno, i hrvatski i talijanski se autori s pravom ponose višestoljetnom prisutnošću svojih sunarodnjaka u Rijeci. Međutim, zbog zaokupljenosti poviješću vlastitoga naroda i njegovih patnji, često zaboravljaju na „drugoga“, na njegovu povijest i patnju, a i te elemente valja uzeti u obzir ako se želi dobiti potpuniju i uravnoteženiju sliku povijesne stvarnosti.

Nerijetko se događa i da povjesničari zbilju pokušavaju pojednostavniti brzim formulama, pridonoseći tako širenju netočnih informacija i stereotipa. Tako su talijanski povjesničari - premda su po mnogo čemu bili u pravu - očito pogriješili kad su, na temelju toga što su u 19.

stoljeću Talijani u Rijeci tvorili relativnu većinu, zaključili da su Talijani *uvijek* bili većina u gradu.²¹¹

Umjesto nadmetanja i crno-bijelog razmišljanja, u znanstvenom je radu i sagledavanju povijesnih fenomena potrebno više suradnje i dijaloga, prihvaćanje pluraliteta mišljenja, te pažljivije proučavanje različitih stajališta. Svako se stajalište, naime, temelji na nečemu: taj temelj²¹² valja uočiti i istražiti, kako bi se potom mogli izvesti zaključci oko kojih će se sve „zaraćene strane“ moći usuglasiti. Naime, vjerujem da je konsenzus oko osjetljivih i problematičnih pitanja, barem u nekoj mjeri, uvijek moguć.

Ovaj rad, naravno, ne namjerava biti zaključeno istraživanje; za nadati se da on predstavlja tek uvod u neka nova povijesna „putovanja“ koja će doprinijeti još jasnijem viđenju riječke prošlosti i sadašnjosti, kako „Hrvati i Talijani ne bi nastavili živjeti u dva različita svijeta, premda žive u istome gradu.“²¹³

²¹¹ Ovdje nije naodmet spomenuti ozbiljnu grešku koju katkada čine hrvatski povjesničari, tvrdeći da su Talijani u Istri bili neznatna manjina, tanak sloj koji se sastojao od talijanizirane gradske elite i kojeg gotovo nije ni bilo na selu. Te je teze elokventno pobio Miroslav BERTOŠA još sedamdesetih godina prošlog stoljeća (vidi: „Još o jednom prilogu naseljivanju Istre u XVII. stoljeću“, *Historijski zbornik*, god. XXV.-XXVI. (1972.-1973.), str. 459.-460.), a u njihovu netočnost uvjerio sam se i konzultirajući već navedeni rad Slavena BERTOŠE („Etnička struktura Pule i njezinih sela u prvoj polovici XVII. stoljeća“, *Vjesnik istarskog arhiva*, god. VI.-VII. (1996.-1997.), str. 253.-296.).

²¹² U ovom su slučaju temelj bili popisi stanovništva iz 19. stoljeća.

²¹³ Tako se jednom izrazio Goran Moravček (vidi: Ilaria ROCCHI, „Il Novecento fiumano, dal tempo dei miti alla storia: contro i nazionalismi che spesso storpiano il passato“, *La Voce del Popolo*, Rijeka, 27. 9. 2006., <http://www.editfiume.com/archivio/lavoce/2006/060927/cultura.htm>, rujan 2014.).

Izvori

Ines CEROVAC, „Digitalizirane riječke novine“, <http://www.svkri.uniri.hr/portal/index.php/zbirke/rijecke-novine/10-zbirke-knjiznice/141-digitalizirane-rijecke-novine-ines-cerovac> (svibanj 2016.).

Eco del Litorale Ungarico, Rijeka, 1843., 1844., 1845., 1846. (<http://crolist.svkri.uniri.hr/liste/002n/>).

Gazzetta di Fiume, Rijeka, 1861. (<http://crolist.svkri.uniri.hr/liste/002n/>).

Silvino GIGANTE, *Libri del Cancelliere. Volume primo. Cancelliere Antonio di Francesco de Reno. Parte prima, parte seconda*, Rijeka: Municipio di Fiume, 1912., La Vedetta d'Italia, 1931. (<https://archive.org/details/pt1libridelcancel01giga>, <https://archive.org/details/p2libridelcancel01giga>, listopad 2015.).

Giornale di Fiume, Rijeka, 1865. (<http://crolist.svkri.uniri.hr/liste/002n/>).

L'Eco di Fiume, Rijeka, 1858., 1859. (<http://crolist.svkri.uniri.hr/liste/002n/>).

Mirko ZJAČIĆ, „Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Renno de Mutina (1436-1461) I.“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 3 (1955.-1956.).

Mirko ZJAČIĆ, „Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Renno de Mutina (1436-1461) II.“, *Vjesnik Državnog Arhiva u Rijeci* 4 (1957.).

Mirko ZJAČIĆ, „Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Renno de Mutina (1436-1461) III.“, *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci* 5 (1959).

Literatura

Knjige

Marta CLAUDIO, *L'altro nemico. Lezioni di Relazioni interetniche per la formazione a distanza*, UNIPress, 2008.

Darko DEKOVIĆ, *Zapisnik misni kaptola riečkoga: istraživanja o riječkome glagoljaškome krugu*, Rijeka: Matica hrvatska – Ogranak u Rijeci, 2005.

Ilona FRIED, *Fiume. Città della memoria*, Verona: Del Bianco Editore, 2005.

Branko FUČIĆ, *Terra incognita*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1997.

Ferdo HAUPTMANN, *Rijeka: od rimske Tarsatike do Hrvatsko - ugarske nagodbe*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1951.

Fiume és magyar-horvát tengerpart, Budimpešta, 1900.

Giovanni KOBLER, *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume*, Trst: LINT, 1978.

Giovanni KOBLER, *Povijest Rijeke*, Opatija: Preluk, 1995.

Tomas G. MASARYK, *La nuova Europa*, Edizioni Studio Tesi, 1997.

Tea MAYHEW, *Revolucionarna 1848. u Rijeci*, Rijeka: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog Primorja Rijeka, 2009.

Povijest Rijeke. Rijeka: Izdavački centar Rijeka i Skupština općine Rijeka, 1988.

Franjo RAČKI, *Rieka prama Hrvatskoj*, Zagreb, 1867.

Osvaldo RAMOUS, *Il cavallo di cartapesta*, Rijeka: Edizione della Comunità degli Italiani di Fiume, 2007.

Robert REDSLOB, *Le principe des nationalités: les origines, les fondaments psychologiques, les forces adverses, les solutions possibles*, Pariz, 1930.

Gianni STELLI, *Fiume e dintorni nel 1884*, Trst: Edizioni Italo Svevo, 1995.

Giovanni STELLI, *Storia di Fiume. Dalle origini ai giorni nostri*, Pordenone: Edizioni Biblioteca dell'Immagine, 2017.

Edoardo SUSMEL, *Fiume attraverso la storia: dalle origini fino ai nostri giorni*, Milano: Fratelli Treves Editori, 1919.

Max WEBER, *Economia e società*, Milano: Comunità, 1961.

Članci

Fran BARBALIĆ, „Pitanje narodnosti u Rijeci“, *Rijeka-Zbornik*, Zagreb: MH, 1953., str. 15.-34.

Miroslav BERTOŠA, „Još o jednom prilogu naseljivanju Istre u XVII. stoljeću“, *Historijski zbornik*, god. XXV.-XXVI. (1972.-1973.), str. 439.-460.

Slaven BERTOŠA, „Etnička struktura Pule i njezinih sela u prvoj polovici XVII. stoljeća“, *Vjesnik istarskog arhiva*, god. VI.-VII. (1996.-1997.), str. 253.-296.

Nevenka BEZIĆ-BOŽANIĆ, „Popis stanovnika otoka Hvara iz 1673. godine“, *Čakavska rič*, sv. XIX (1991.), br. 1, str. 29.-43.

Marino BONIFACIO, „Battaglia o Marsanich: e guerra fu“, *Panorama*, god. LVII. (2010.), br. 11, str. 40.-41.

Serena BULVA, „Riflettendo sulle epigrafi in lingua italiana lette a Cosala“, *La Tore*, god. VIII. (1998.), str. 40.-41.

Mirjana CRNIĆ NOVOSEL; Nina SPICIJARIĆ PAŠKVAN, „Fijumani i stavovi o fijumanskom idiomu u 21. stoljeću“, *Riječki filološki dani 9: zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa*, ur. Diana STOLAC, Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 2014., str. 409.-419.

Alessandro DAMIANI, „Fiume ab initio città bilingue“, *Istria Nobilissima, Venticinquesimo concorso d'arte e di cultura, Antologia delle opere premiate*, Unione italiana – Fiume, Università popolare di Trieste, 1992., str. 233.-251.

Guido DEPOLI, „O fijumanskom dijalektu“, *Fijumanski idiom*, ur. Iva LUKEŽIĆ, Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1999., str. 36.-49.

Ivan ERCEG, „Stanje pomorstva grada Rijeke u vrijeme reinkorporacije (1776/77)“, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije za znanost i umjetnost*, god. III. (1960.), str. 373.-418.

Gemma HARASIM, „Riječka pisma“, *Fluminensia*, god. V. (1993.), br. 1-2, str. 1.-12.

Roman JELIĆ, „Stanovništvo Zadra u drugoj polovici XVI. i početkom XVII. st. gledano kroz matice vjenčanih“, *Starine*, god. XLIX. (1959.), str. 349.-509.

Marija KARBIĆ, „Kapetan Jakov Raunacher i drugi naseljenici iz njemačkih zemalja u Rijeci sredinom 15. stoljeća“, *Godišnjak njemačke zajednice - DG Jahrbuch*, god. XXI (2014.), str. 11-24.

William KLINGER, „Quando e' nazione?“, *Scritti minori*, Padova: Centro Studi Sociali “Alberto Cavalletto”.

Kristjan KNEZ, „A Fiume soltanto croati che parlavano l'italiano?“, *In più storia*, god. VIII. (2012.), br. 63, str. 1.-2., *La Voce del Popolo*, Rijeka, 7. 4. 2012.

Ines KROTA; Ive ZURAK, „Zapisnici skupština Radničkog saveza za Rijeku i njeno područje 1901. i 1902. godine (II dio)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 24 (1981.), str. 69.-92.

Irvin LUKEŽIĆ, „Kobler i njegovo povijesno djelo“, u: Giovanni KOBLER, *Povijest Rijeke*, Opatija: Preluk, 1995., sv. 1, str. 13.-22.

Iva LUKEŽIĆ, „O dvama riječkim pučkim jezicima“, *Fluminensia*, god. V. (1993.), br. 1-2, str. 25.-39.

Iva LUKEŽIĆ, „Prva „riječka“ knjiga (nastavak)“, *Fluminensia*, god. II. (1990.), br. 2, str. 117.-134.

Daniel PATAFTA, „Promjene u nacionalnoj strukturi stanovništva grada Rijeke od 1918. do 1924. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, god. XXXVI. (2004.), br. 2, str. 683.-700.

Ivan PEDERIN, „Stručno mišljenje Josipa Jelačića o uredovnom jeziku riječkih sudova upućeno austrijskom ministru pravde (1852)“, *Vjesnik istarskog arhiva*, god. I. (1991.), str. 147.-180.

Nikola PETKOVIĆ, „Svijet, Rijeka/Fiume, un mondo“, *Fijumani –riječka situacija 1920.-1940.*, Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti Rijeka, 2007., str.8.-13.

Dorotea PLEŠE, „Il saluto dell'arcivescovo Ivan Devčić“, *La Tore*, god. XIII. (2003.), str. 6.

Maja POLIĆ, „Prilog poznavanju prilika u Rijeci i njezinu zaleđu uoči Hrvatsko-ugarske nagodbe te njihov utjecaj na hrvatski čitaonički pokret“, *Historijski zbornik*, god. LXII. (2009.), br. 2, str. 391-410.

Maja POLIĆ, „Riječka krpica“ 1868. godine i uvjeti za njezino naljeppljivanje na Hrvatsko-ugarsku nagodbu“, *Rijeka*, god. XV. (2010.), sv. 1, str. 57.-92.

Giovanni RAPELLI, „Note sulla slavizzazione dell'Istria e della Dalmazia“, *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, god. XLII. (2012.), str. 51.-69.

Ilaria ROCCHI, „Il Novecento fiumano, dal tempo dei miti alla storia: contro i nazionalismi che spesso storpiano il passato“, *La Voce del Popolo*, Rijeka, 27. 9. 2006., <http://www.editfiume.com/archivio/lavoce/2006/060927/cultura.htm> (rujan 2014.).

ROKAC (ps. Viktora Cara Emina), „Erazmo Barčić mladji“, *Mornar, poučno-zabavni list za pomorce*, Sušak, 1.3. 1934.

Nina SPICIJARIĆ PAŠKVAN, „Rijeka u mađarskom sjećanju – Fiume magyar emlékezete (Muzej Grada Rijeke, 1. prosinca 2011. – 25. veljače 2012.)“, *Rijeka*, god. XVII. (2012.), sv. 1, str. 85.-88.

Nina SPICIJARIĆ PAŠKVAN, Mirjana CRNIĆ NOVOSEL, „Il dialetto fiumano all'inizio del XXI secolo“, *Rivista Italiana di Dialettologia. Lingue, dialetti, società*, god. XXXVIII (2014.), str. 57.-73.

Ines SRDOČ-KONESTRA, „O prvim riječkim novinama“, *Fluminensia*, god. IV. (1992.), br. 2, str. 15.-24.

Giovanni STELLI, „Lectio magistralis: Sulla fumanità“, *La Voce di Fiume*, god. XLVI. (2012.), br. 3, str. I-VIII.

Nikola STRAŽIČIĆ, „Prilog poznavanju demografskog razvoja grada Rijeke tijekom posljednja tri stoljeća“, *Rijeka*, godina I. (1994.), sv. 1, str. 107.-138.

Vjekoslav ŠTEFANIĆ, „Riječki fragmenti“, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije za znanost i umjetnost*, god. III. (1960.), str. 215.-287.

Sandra TAMARO, „O bližoj i krajnjoj etimologiji romanizama iz semantičkog polja namještaja u govoru Boljuna“, *Čakavska rič*, god. XXXVII. (2009), br. 1-2, str. 105.-122.

Patrizia VENUCCI-MERDŽO, „Habemus miraculum!“, *In più musica*, god. IV. (2008.), br. 33, str. 1., *La Voce del Popolo*, Rijeka, 29. 10. 2008.

Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Prvi opći popis stanovništva u Habsburškoj Monarhiji iz 1857.: Konceptija, metodologija i klasifikacija popisnih obilježja“, *Časopis za suvremenu povijest*, god. XL. (2008.), br. 2, str. 517.-544.

Nikola VULETIĆ, „Neka jezična pitanja autohtonoga zadarskog romanstva u XIV. stoljeću“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, god. XXXV (2009.), str. 411.–427.

„Žalost za pok. dr. E. Barčićem ml. Demonstracija proti župniku Bediniu“, *Narodne Novine*, Zagreb, 15. 3. 1892.

Internet

Ervin DUBROVIĆ, „Konj za trku Osvalda Ramousa“, <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=72&C=10> (kolovoz 2015.).

„Etnia“, http://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/E/etnia.shtml (7. rujna 2018.).

„Etnia“, <http://www.treccani.it/enciclopedia/etnia/> (7. rujna 2018.).

Giannandrea GRAVISI, „Saggio di commento ai cognomi istriani“, http://www.istrianaet.org/istria/illustri/gravisi/works/1907_cognomi.htm (lipanj 2018.).

Ivo JAKOVLJEVIĆ, „Šibenska prezimena od najstarijih zapisa do 1948.“, 17.1.2013., <http://sibenskimolitvenik.blogspot.hr/2013/01/sibenska-prezimana-najstarijih-zapisa.html> (travanj 2017.).

Irvin LUKEŽIĆ, „Posljednji riječki dvoboj“, <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=60&C=25> (rujan 2014.).

„Nacija“, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42693>, (9. rujna 2018.).

„Presence of surnames according to period and territory“, http://www.friulinprin.beniculturali.it/eng/WebAsud/fip_frame_r_DiffCognomi.htm, lipanj 2018.

„Riječka Majka Marija Krucifiksa Kozulić“, 3.3.2012., online video isječak, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=3of7VRHjKcc> (rujan 2014.).

„Significato del Cognome SCROBOGNA“, <http://www.significato.eu/cognome/SCROBOGNA> (travanj 2014.).

Statut grada Rijeke, <http://www.sn.pgz.hr/default.asp?Link=odluke&id=17019> (listopad 2015.).

Igor ŽIC, „Kapucini i Crkva Gospe Lurdske“, <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=69&C=7> (kolovoz 2017.).

Igor ŽIC, „Povijest riječkog hotela *Bonavia*“, <http://www.bonavia.hr/docs/bonavia2012HR/documents/16/1.0/Original.pdf> (listopad 2015.).

Ostalo

Monika CVITANOVIĆ, „Život žena u Rijeci u 15. stoljeću“, diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2012.

Gianfranco MIKSA, „I giornali italiani a Fiume dal 1813 al 1945. Analisi e linee di sviluppo“, doktorski rad, Università degli studi di Trieste, 2012.

Ivan PERANIĆ, „Tehnički ured grada Rijeke. Numeričko kazalo nacрта 1836.-1944.“, Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 1991., http://arhinet.arhiv.hr/_Pages/PdfFile.aspx?Id=2957 (rujan 2015.).

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku, Zagreb, 2013., str. 34-35.